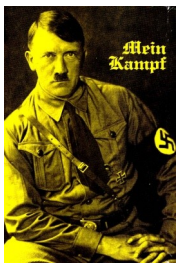

Eessõna

1.aprillil 1924. a. suleti mind vastavalt Müncheni kohtu otsusele Landsbergi kindlusse. Ma sain vaba aega, mis võimaldas mul peale pikki pausideta tööaastaid istuda ja hakata kirjutama raamatut, mida paljud mu sõbrad juba ammu olid mind üles kutsunud kirjutama ja mis mulle eneselegi tundus vajalikuna meie liikumise jaoks. Ma otsustasin kahes köites mitte ainult esitada meie liikumise eesmärke, vaid anda ka ülevaate selle arengust. Selline vorm annab enam, kui meie õpetuse lihtne esitlemine.

Seejuures sain ma võimaluse esitada ka oma isiklik arengulugu. See osutus mu töö esimese ja teise köite jaoks hädavajalikuks, kuna mul tuli lõhkuda need alatud legendid, mis on välja mõeldud juudi ajakirjanduse poolt minu kompromiteerimiseks. Selles minu töös pöördun ma mitte võõraste, vaid nende meie liikumise pooldajate poole, kes kogu südamest sellele kaasa elavad ja kes soovivad seda mõista võimalikult sügavalt ja lähemalt. Ma tean, inimeste sümpaatiat on kergem võita suulise kui trükisõna abil. Iga suur liikumine maa peal võlgneb tänu oma kasvu eest suurtele oraatoritele, mitte suurtele kirjanikele. Kuid ikkagi, selleks, et meie õpetus saaks lõpliku esitluse, peab tema printsipiaalne olemus olema fikseeritud kirjalikult. Las mõlemad esitatud köited teenivad kividena ühise eesmärgi vundamendis.

Autor

Landsbergi kindlus

Pühendus

9. novembri 1923. a. südaöösl kell 12.30 langesid Münchenis linnavalitsuse hoone ees ja endise sõjaministeeriumi õuel võitluses meie eesmärgi nimel kindla usuga meie rahva taassündi järgmised võitlejad:

Alfardt Felix, kaupmees, sünd. 5. juulil 1901. a.

Bauriedl Andreas, mütsivalmistaja, sünd. 4. mail 1879. a.

Casella Theodor, pangateenistuja, sünd. 8. augustil 1900. a.

Ehrlich Wilhelm, pangateenistuja, sünd. 27. jaanuaril 1901. a.

Faust Martin, pangateenistuja, sünd. 19. augustil 1894. a.

Hechenberger Anton, treial, sünd. 19. augustil 1894. a.

Körner Oskar, kaupmees, sünd. 4. jaanuaril 1875. a.

Kuhn Karl, ülemkelner, sünd. 27. juulil 1897. a.

Laforce Karl, üliõpilane, sünd. 28. oktoobril 1904. a.

Neubauer Kurt, teenistuja, sünd. 27. märtsil 1899. a.

Pappe Klaus von, kaupmees, sünd. 16. augustil 1904. a.

Pfordten Theodor, kohtunik, sünd. 14. mail 1873. a.

Rickmers Johann, sõjaväelane, sünd. 7. mail 1881. a.

Scheubner-Richter Max Erwin von, insener, sünd. 9. jaanuaril 1884. a.

Stransky Lorenz, Ritter von insener, sünd. 14. märtsil 1899. a.

Wolf Wilhelm, kaupmees, sünd. 19. oktoobril 1898. a.

Niinimetatud rahvuslik valitsus keeldus langenud kangelasi matmast vennashauda.

Ma pühendan selle töö esimese köite nende langenud võitlejate mälestuseks. Nende kannatanute nimed jäävad meie liikumise pooldajatele alati helgeiks majakaiks.

Adolf Hitler

Landsbergi kindlus.

16. oktoobril 1924. a.

ESIMENE OSA

KÄTTEMAKS

I PEATÜKK

ISAKODUS

Praegu näib mulle õnnelikuks endeks olevat fakt, et saatus määras mulle sünnikohaks just nimelt Braunau linnakese Inni jõe kaldal. Asub ju see linnake otse kahe Saksa riigi piiril, mille ühendamine tundus ja tundub meile, noortele, olevat selleks pühaks eesmärgiks, mille poole tuleb kõikide vahenditega püüelda.

Saksa-Austria peab naasma, mis see ka ei maksaks, suure Saksa metropoli rüppe ja seejuures sugugi mitte majanduslikest kaalutlustest lähtudes. Ei, ei. Isegi kui see ühendamine ei omaks majanduslikust vaatepunktist tähtsust, veelgi enam, oleks isegi kahjulik, on ühendamine möödapääsmatult vajalik. Üks veri – üks riik! Kuni saksa rahvas pole ühendanud kõiki oma poegi ühe riigi piiridesse, ei oma ta moraalset õigust koloniaalsele laienemisele. Alles peale seda, kui Saksa riik lülitab oma piiridesse viimasegi sakslase, siis, alles peale seda, kui selgub, et selline Saksamaa ei ole suuteline vajalikul määral ära toitma kogu oma elanikkonda, annab tekkiv vajadus rahvale moraalse õiguse võõraste maade omandamiseks. Siis hakkab mõõk mängima adra rolli, siis väetavad sõja verised pisarad maad, mis peab tagama tulevastele põlvedele igapäevase leiva.

Sel viisil tundub mainitud linnake olevat suure eesmärgi sümboliks.

Kuid linnake on meie epohhi jaoks muuski mõttes õpetlik. Enam kui 100. aastat tagasi muutus see märkamatu pesake selliste sündmuste areeniks, mis jäädvustasid ta Saksa ajaloo annaalidesse. Meie isamaa raskeima alanduse aastal langes kangelassurma läbi võitluses oma palavalt armastatud õnnetu kodumaa eest nürnberglane Johann Palm, elukutselt raamatukaupmees, kirglik “natsionalist” ja prantslaste vaenlane. Kindlalt keeldus ta välja andmast oma kaasvõitlejaid, kes

vaenlase silmis pidid kandma peamist vastutust. Täiesti nagu Leo Schlacheter! Ka tema kohta tegid valitsuse agendid ettekandeid Prantsuse võimudele. Augsburgi politseidirektor omandas selle reetmisega kurva kuulsuse ja lõi sel viisil eeskuju kaasaegsetele saksa võimudele, kes tegutsevad hr. Zeveringi kaitse all.

Selles väikeses linnakeses, mis särab kuldsetes kannatusekiirtes saksa rahva asja eest, selles vere poolest Baieri ja riikliku kuuluvuse poolest Austria linnas elasid möödunud aastasaja 80-ndatel aastatel minu vanemad. Isa oli kohusetundlik riigiametnik, ema tegeles koduse majapidamisega, jagades võrdselt oma armastust meie kõikide – tema laste, vahel. Ainult et väga vähe on neist aegadest jäänud minu mällu. Juba väga lühikese aja möödudes oli minu isa sunnitud maha jätma temale meeldima hakanud piirilinna ja ümber kolima Passausse, s.t. asuma elama päris Saksamaale.

Tolleaegse Austria tolliametniku saatus tähendas sageli hulkurielu. Juba lühikese aja möödudes pidi isa taas ümber kolima, seekord Linzi. Seal ta läks pensionile. Muidugi ei tähendanud see seda, et vana mees sai rahu. Vaese väikemajaomaniku pojana ei saanud ta juba alates noorusest tunda eriti rahulikku elu. Ta ei olnud veel 13-aastanegi, kui tal tuli esimest korda kodumaalt lahkuda. Vastupidiselt “kogenud” kaasmaalaste ettevaatlikkusele suundus ta Viini, et seal mõni amet selgeks õppida. See oli möödunud aastasaja 50-ndatel aastatel. Inimesel on muidugi raske 3 kuldnat maksnud söögitagavaraga ehku peale välja minna, selgete lootusteta ja kindlaksmääratud eesmärkideta. Kui ta sai 17-aastaseks, sooritas ta meistriabi eksami, saamata sellest rahuldust, pigem vastupidi. Puuduseaastad, aastad täis kannatusi ja ebaõnnestumisi tugevdasid tema otsust loobuda käsitööst ja püüda saavutada midagi “veidi kõrgemat”. Kui möödunud aegadel oli maal tema ideaaliks olnud vaimulikuks saamine, siis nüüd, kui tema silmaring suures linnas oli erakordselt laienenud, sai tema ideaaliks – hakata riigiametnikuks. Kogu oma juba lapsepõlveaastail puuduses ja viletsuses karastunud osavusega ja püsivusega hakkas 17-aastane nooruk kindlameelselt püüdlema oma eesmärgi poole – ja saigi riigiametnikuks. Kuid selle eesmärgi saavutamiseks kulutas isa tervelt 23 aastat. Vanne, mille ta oli omale elus andnud – mitte naasta oma kodumaale enne kui temast on saanud “inimene”, oli nüüd täidetud.

Eesmärk oli saavutatud; ent kodukülas, kust isa poisikesena oli lahkunud, ei mäletanud teda enam keegi ja küla ise oli muutunud temale võõraks.

Saanud 56 aastaseks, otsustas isa, et võiks puhata. Kui ka nüüd ei suutnud ta ühtki päeva mööda saata “loodriametis”. Ta ostis endale Austria linnakese Lambachi piirides asuva teenismõisa, mida ise majandas, pöördudes niiviisi peale pikki ja raskeid aastaid tagasi oma vanemate tegevusala juurde.

Just nimelt sel epohhil hakkasid minus formeeruma esimesed ideaalid. Veetsin palju aega värskes õhus. Tee minu koolini oli väga pikk. Kasvasin füüsiliselt väga tugevate poisikeste keskkonnas ja minu nende seas veedetud aeg ei kutsunud emas kordagi esile muret. Kõige vähem äratas minus vaimustust selline võimalus, et võiksin muutuda kasvuhoonetaimeks. Loomulikult andusin ma tol ajal kõige vähem mõtlemisele sellest, milline amet elus valida. Kuid mingil juhul ei olnud mu poolehoid suunatud ametnikukarjääri poole. Ma arvan, et juba siis hakkas arenema minu oraatoritalent neis suuremates või väiksemates sügavamõttelistes diskussioonides, mida ma pidasin

oma eakaaslastega. Ma hakkasin väikeseks juhiks. Õppimine koolis polnud minu jaoks raske, kuid minu kasvatamine ei olnud siiski kerge asi. Muudest õpingutest vabal ajal õppisin ma Lambachi koorilaulukoolis laulmist. See andis mulle võimaluse viibida sageli kirikus ja otse joovastuda rituaalide suurejoonelisusest ja kirikupühade ülevast särast. Oleks olnud väga loomulik, kui nüüd oleks muutunud abee amet minu jaoks samasuguseks ideaaliks, kui omal ajal minu isa jaoks oli saanud külapastori amet. Mõne aja kestel oligi see nii. Kuid mu isale ei meeldinud nii tema kaklejast poja oraatorianded, kui ka minu unistused sellest, et saada abeeks. Ja eks ma isegi kaotasin üsna pea huvi selle viimase unistuse vastu ja mulle hakkasid paistma ideaalid, mis vastasid minu temperamendile enam.

Lugenud palju kordi läbi raamatud isa raamatukogust, jäi mu tähelepanu pidama sõjalise sisuga raamatutel, eriti ühel ajaloolisel rahvaväljaandel Prantsuse-Preisi 1870-1871.a. sõjast. Need olid kaks köidet tolleaegsete aastate illustreeritud žurnaalist. Lugesin need köited suure kiindumusega mitu korda järjest läbi. Möödus veidi aega ja nende kangelaslike aastate ajajärk sai minu jaoks kõige kallimaks. Nüüdsest unistasin ma kõige rohkem asjadest, mis olid seotud sõjaga ja sõdurieluga.

Kuid see sai ka muus mõttes minu jaoks eriti suure tähenduse. Esimest korda terendas mulle seni veel ebaselge mõte sellest, milline vahe on nende sakslaste vahel, kes osalesid neis lahinguis ja nende vahel, kes jäid neist lahinguist kõrvale. Miks siis, küsisin ma eneselt, ei võtnud Austria neist lahinguist osa, miks minu isa ja kõik ülejäänud jäid neist kõrvale? Kas me pole siis samuti sakslased nagu kõik ülejäänud, kas me siis ei kuulugi ühte rahvusse? See probleem hakkas esmakordselt uitama minu väikeses ajus. Vargse kadedusega kuulasin ma vastuseid minu ettevaatlikele küsimustele, kas siis mitte iga sakslane ei võiks omada õnne kuuluda Bismarcki impeeriumi juurde.

Sellest ei suutnud ma aru saada.

* *

*

Kerkis üles küsimus minu kooli saatmisest.

Arvestades kõiki minu kalduvusi ja eriti minu temperamenti, tuli isa järeldusele, et panna mind gümnaasiumi, kus ülekaalus on humanitaarteadused, oleks vale. Talle näis, et parem oleks minu jaoks reaalõppeasutus. Neid tema kavatsusi suurendasid veelgi rohkem minu ilmsed joonistamisvõimed – aine, mis tema veendumuse kohaselt oli Austria gümnaasiumis täielikus unaruses. Võimalik, et siin mängis osa ka tema isiklik kogemus, mis sisendas talle, et praktilises elus omavad humanitaarteadused väga väikest tähtsust. Üldiselt ta mõtles, et tema poeg, nii nagu ta isegi, peab aja jooksul riigiametnikuks saama. Tema kibedad nooruseaastad sundisid teda eriti hindama neid saavutusi, mida ta oli kätte võidelnud iseoma turjaga. Ta oli väga uhke selle üle, et oli ise, oma tööga, saavutanud kõik selle, mida omas ja ta soovis, et poeg läheks mööda sama teed. Oma ülesannet nägi ta ainult selles, et kergendada minu jaoks seda teed.

Juba mõte ise sellest, et ma võin keelduda tema ettepanekust ja minna mööda täiesti muud teed,

näis talle võimatuna. Tema silmis oli otsus, mille ta oli teinud, iseenesestmõistetav. Isa võimukas loomus, mis oli karastunud raskes olelusvõitluses kogu tema elu jooksul, ei lubanud tal tekkida mõttelgi sellest, et kogenematu poiss ise hakkab endale teed valima. Ja ta oleks pidanud end halvaks isaks, kui oleks lubanud, et tema autoriteet selles suhtes oleks kellegi poolt kahtluse alla seatud.

Ja ometi juhtus nii, et asjad läksid hoopis teisiti.

Esimest korda minu elus (olin siis alles kõigest 11-aastane) olin sattunud opositsionääri ossa. Mida karmimalt ja otsustavamalt isa oma plaani peale surus, seda kangekaelsemalt ja tõrksamalt veenis poeg teda vastupidises.

Ma ei tahtnud saada riigiametnikuks.

Ei manitsused, ei minu isa "tõsised" ettekujutused ei suutnud minu vastupanu murda. Ma ei taha olla riigiametnik. Ei ja ei! Kõik isa katsed sisendada minusse poolehoidu selle elukutse vastu jutustustega iseenda minevikust saavutasid täiesti vastupidiseid tulemusi. Ma hakkasin haigutama mul hakkas vastik ainuüksi mõtte juures, et ma muutun mittevabaks, alati kantseleis istuvaks inimeseks, kes ei saa käsutada oma aega oma äranägemisel ja tegeleb ainult formularide täitmisega.

Otse öeldes, milliseid mõtteid võiski niisugune perspektiiv äratada poisis, kes ei olnud üldsegi "hea poiss" selle sõna tavalises tähenduses. Õppimine koolis oli minu jaoks naeruväärselt kerge. See jättis mulle väga palju aega ja selle veetsin ma rohkem vabas õhus kui toas. Kui nüüd igasugused poliitilised vastased, uurides põhjalikult minu elulugu, püüavad mind "kompromiteerida", viidates minu kergemeelselt veedetud noorusele, tänan ma sageli taevast selle eest, et vaenlased tuletavad mulle meelde neid helgeid ja rõõmurikkaid päevi. Kõik neil aegadel tekkinud "arusaamatused" lahenesid õnneks niitudel ja metsades, mitte kusagil muus kohas.

Kui ma astusin reaalkooli, muutus minu jaoks midagi vähe. Kuid nüüd tuli mul lahendada veel üks arusaamatus – minu ja isa vahel. Kuni isa plaanid teha minust riigiametnik põrkusid ainult vastu minu põhimõttelist vastuseisu ametniku elukutse vastu, ei muutunud konflikt teravaks. Ma võisin mitte alati isale vastu vaielda ja rohkem vaikida. Minule jätkus küllalt minu isiklikust otsustavusest sellest karjäärist, kui aeg saabub, ära öelda. Ma võtsin selle otsuse vastu ja pidasin seda vankumatuks. Kuni ma lihtsalt vaikisin, olid vastastikused suhted isaga talutavad. Halvemaks muutus asi aga siis, kui mul tuli seada oma isiklik plaan isa plaani vastu, algas aga see juba minu 12. eluaastast alates peale. Kuidas see juhtus, ei tea ma nüüd enam isegi, kuid ühel ilusal päeval sai mulle täiesti selgeks, et ma pean hakkama kunstnikuks. Minu joonistamisalased võimed olid vaieldamatud – just need olid mu isa jaoks üheks argumendiks panna mind reaalkooli. Kuid isa ei lasknud isegi tekkida mõttel sellest, et see võiks saada minu elukutseks. Vastupidi! Kui ma esimest korda, lükanud tagasi isa lemmikidee, küsimusele, kelleks ma ise tahaksin saada, ütlesin – kunstnikuks, oli isa vapustatud ja äärmiselt löödud.

"Joonistajaks? Kunstnikuks?"

Talle näis, et ma olen hulluks läinud või oli ta valesti kuulnud. Ent kui ma täpselt ja selgelt kinnitasin

talle oma mõtet, viskus ta mulle tema iseloomule omase otsustavusega kallale. Sellest ei või juttugi olla.

“Kunstnikuks? Ei, ei iialgi, kuni ma elus olen!”

Kuid kuna poeg oli muude joonte hulgas pärinud isalt ka tema kangekaelsuse, kordas ta sama otsustavuse ja kindlusega oma isiklikku seisukohta.

Kumbki pool jäi oma juurde. Isa jäi oma “ei iialgi”-le kindlaks ja mina teatasin veel kord, et “tingimata saan”.

Loomulikult ei olnud sellel jutuajamisel rõõmustavaid tagajärgi. Vanamees kibestus minu vastu ja mina, vaatamata minu armastusele isa suhtes, - omakorda tema vastu. Isa keelas mul isegi mõelda sellest, et ma kunagi saan kunstnikuhariduse. Tegin ühe sammu edasi ja teatasin, et sel juhul ma ei hakka üldse midagi õppima. Loomulikult ei võinud minu taolised “avaldused” välja viia millegi heani ja ainult võimendasid isa soovi jääda iga hinna eest oma seisukoha juurde. Mulle ei jäänud üle muud kui vaikida ja hakata oma ähvardust ellu viima. Ma mõtlesin, et kui isa veendub selles, kui halvaks muutuvad minu tulemused reaalkoolis, on ta hiljem või varem sunnitud järele andma.

Ei tea, kas minu arvestus õnnestus, kuid seni ei saavutanud ma koolis mingit märgatavat edu. Ma hakkasin õppima ainult seda, mis minule meeldis, eriti seda, mida minu arvestuste kohaselt võis kunagi mulle vaja minna kunstnikukarjääri jaoks. Seda, mis näis mulle selles suhtes mittevajalikuna või mind üldse ei köitnud, hakkasin ma täielikult eirama. Minu hinded olid sel ajal täiesti erisugused: kord sain ma “kiituse” või “eeskujuliku”, kord oli see “rahuldav” või “halb”. Kõige paremini tegelesin ma geograafiaga ja ajalooga. Need olid minu kaks lemmikainet, milles ma olin klassi esimene õpilane.

Kui ma nüüd peale paljusid aastaid vaatan tagasi sellesse aega, joonistuvad minu ees täiesti selgelt kaks väga tähtsat asjaolu:

Esimene: minust sai rahvuslane.

Teine: ma õppisin õppima ja mõistma ajalugu.

Vana Austria oli “rahvuste riik”.

Sakslane, kes elab Saksa impeeriumis, ei suuda tegelikult, või vähemalt ei suutnud siis enesele ette kujutada, millist tähtsust omab see fakt igaühe tavaelus, kes elab sellises rahvuste riigis. Prantsuse-Preisi sõja kangelaslike armeede imepäraste võitude käras hakkasid sakslased järkjärgult enam võõrastama sakslasi, kes elasid sealpool Saksa piiri, sageli aga lakkasid isegi neid mõistmast. Üha sagedamini ja sagedamini hakkasid segunema – eriti Austria sakslaste suhtes – lagunev monarhia juurtelt terve rahvaga.

Inimesed ei mõistnud, et kui Austria sakslased poleks olnud puhtaverelised, ei oleks neil kunagi

jätkunud jõudu, et sellisel määral panna oma märk 52-miljonilisele rahvale. Aga seejuures tegid Austria sakslased seda sellisel määral, et Saksamaal või isegi esile kerkida ekslik mõte, nagu kujutaks Austria endast Saksa riiki. See on kas täiesti enneolematu totrus või – hiilgav tunnustus 10 miljoni Austria sakslase kasuks. Ainult väga vähesed sakslased omasid veidi selgemat ettekujutust sellest pingelisest võitlusest, mis käis Austrias saksa keele ümber, saksa kooli ja kultuuri ümber. Alles nüüd, kus samasugused kurvad asjaolud langesid miljonitele Saksamaa sakslastele osaks, kes peavad kandma võõramaist iket ja, kirglikult unistades taasühinemisest oma isamaaga, saavutama vähemalt oma püha õiguse rääkida emakeeles, - alles nüüd hakati saksa elanikkonna laiemates ringkondades aru saama, mida tähendab võidelda oma rahvusluse eest. Nüüd mõistavad juba paljud, millist rolli mängisid Austria sakslased, kes, olles jäetud iseendi hooleks, oskasid sajandite vältel kaitsta saksa rahva idapiiri, oskasid pikas ja kurnavas sõjas seista Saksa keelepiiri eest sellisel epohhil, kui Saksa impeerium huvitus väga kolooniatest, kuid pööras väga vähe tähelepanu iseoma lihale ja verele iseoma piiride läheduses.

Nagu igal pool ja kõikjal suures võitluses, nii ka võitluses emakeele eest vana Austria sisemuses oli kolm kihti: võitlejad, ükskõiksed ja reetjad. Juba oli see diferentsioon märgatav. Võitluses emakeele eest on kõige iseloomustavamaks see, et kired leegitsevad arvatavasti kõige tugevamini koolipingis, kus nimelt kasvab uus põlvkond. See võitlus käib lapse hinge ümber ja selles vaidluses on lapse poole suunatud esimene üleskutse: “saksa poiss, ära unusta, et sa oled sakslane ja tüdruk, pea meeles, et sina pead saama saksa naiseks!”

Nii sai minulegi osaks suhteliselt üsna varases nooruses osaleda rahvuslikus võitluses, mis toimus vanas Austrias. Me kogusime rahalisi fonde, me kaunistasime oma riideid rukkililledega ja must-puna-kuldsete lindikestega, me laulsime Austria hümni asemel “Deutschland über alles”. Ja seda vaatamata kõikidele keeldudele. Meie noorus möödus läbi teatud poliitilise kooli juba selles eas, kui noored inimesed, kes kuuluvad rahvusriigi juurde, veel ei mõtlegi veel osavõtule võitlusest ja kasutavad oma rahvuskultuuri aaretest ära vaid emakeelt. Et ma tol ajal ei kuulunud ükskõiksete kilda, on loomulik. Kõige lühema aja jooksul muutusin ma fanaatiliseks “saksa rahvuslaseks”, mis siis muidugi ei olnud üldsegi identne sellega, mis nüüd kuulub parteilisse arusaama.

Ma arenesin selles suunas nii kiiresti, et juba 15-aastasena oli mul selge ettekujutus sellest erinevusest, mis on dünastliku “patriotismi” ja rahvaliku “rahvusluse” vahel. Juba sel ajal seisin ma viimase eest.

Sellele, kes pole end pühendanud veidigi tõsisemalt sisemiste suhete tundmaõppimisele Habsburgide monarhias, näib see olukord ehk arusaamatu. Juba üheainsa ajalootunni õpetamine koolis, tolleaegses olukorras Austria riigis, pidi vältimatult esile kutsuma sellise arengu. Sisuliselt öeldes pole ju peaaegu olemaski eraldi Austria ajalugu. Selle riigi saatus on niivõrd tihedalt seotud kogu saksa rahva elu ja kasvuga, et ajaloo jaotamine Austria ja Saksamaa ajalooks pole peaaegu mõeldav. Kui Saksamaa hakkas jagunema kaheks suurriigiks, muutus see jagunemine ise just Saksamaa ajaloo ilminguks.

Viinis säilitatavad Saksa impeeriumi endise võimsuse sümbolid teenivad igavese ühtsuse imeliste tagatistena. Valukarje, mis tungis esile Austria sakslase rinnust Habsburgide riigi langemise päevil,

kutse ühinemiseks Saksamaa poole – kõik see oli vaid sügava tunde tulemus, mis ammustest aegadest asus Austria sakslaste südameis, kes kunagi polnud lakanud unistamast tagasipöördumisest unustamatusse isakoju. Kuid seda fakti ei saaks kunagi ära seletada, kui eraldi iga Austria sakslase kasvatamine koolis asjade tõelise seisu vaimus ei sünnitaks seda igatsustunnet Saksamaaga taasühinemise järele. Siin on allikas, mis kunagi tühjaks ei saa. Mälestus möödunust tuletab kogu aeg tulevikku meelde, kuidas ka seda probleemi ei püütaks unustusehämarusega kinni katta.

Maailma ajaloo õpetamine keskkoolis on veel praegugi väga madalal tasemel. Vaid väga vähesed õpetajad saavad aru, et ajaloo õpetamise eesmärgiks ei pea olema mõttetu ajalooliste daatumite ja sündmuste pähetuupimine ja mehaaniline kordamine. Asi pole üldsegi selles, kas nooruk peab peensusteni teadma, millisel päeval just nimelt toimus see või teine heitlus, millal nimelt sündis see või teine väejuht või mis aastal see või teine (enamjuhtudel väga tähtsusetu) monarh pani endale pähe krooni. Armuline jumal, asi pole ju üldsegi selles!

Ajaloo “õppimine” tähendab osata otsida ja leida tegurid ja jõud, mis põhjustasid neid või teisi sündmusi, mida me hiljem pidime tunnistama ajaloolisteks sündmusteks.

Lugemis- ja õppimiskunst viivad selles osas ühtekokku järgmisele järeldusele: oluline meelde jätta, ebaoluline unustada.

Minu isiklikus saatuses ja mu edaspidises elus mängis võibolla otsustavat rolli asjaolu, et õnn ise saatis mulle sellise ajalooõpetaja, kelle sarnaselt vaid väga vähestele suudeti oma õpetamisega panna alus nimelt sellise vaatenurgale. Tolleaegne Linzi linna reaalkooli ajalooõpetaja doktor Leopold Petch, kelle juures ma õppisin, oli selle põhimõtte elavaks kehastuseks. See heasüdamliku välimusega, kuid otsustava iseloomuga vanake oskas oma särava ilukõnega mitte ainult naelutada meie tähelepanu õpetatavale ainele, vaid lihtsalt ka süveneda sellesse. Veel praegugi tuletan ma liigutustundega meelde seda hallipäist õpetajat, kes oma tulihingelise kõnega sageli sundis meid unustama olevikku ja elama möödunud imeliste suurte sündmuste maailmas. Ta oskas kuivad ajaloomälestused muuta elavaks ja köitvaks tegelikkuseks. Me istusime sageli tema tundides täis vaimustust ja olime sageli tema esitusest pisarateni liigutatud.

Meie õnn oli seda suurem, et see õpetaja arusaadavas vormis oskas, tuginedes tegelikkusele, valgustada minevikku ja, toetudes möödunu õppetundidele, teha järeldusi oleviku jaoks. Enam, kui keegi teine õpetajate hulgast, oskas ta tungida nendesse kaasaja põletavatesse probleemidesse, mis tungisid läbi kogu meie olemuse. Meie väike rahvuslik fanatism oli tema jaoks meie kasvatamise vahendiks. Apelleerides üha sagedamini meie rahvuslikule autundele, tõstis ta meid palju suuremasse kõrgusse, kui seda oleks võinud saavutada ükskõik milliste muude vahenditega.

See õpetaja muutis ajaloo minu kõige armastatumaks õppeaineks.

Vastu oma enese tahtmist tegi ta juba siis minust noore revolutsionääri.

Tõepoolest, kel õnnestus õppida ajalugu sellise õpetaja juures, tolleaegsetes tingimustes ja mitte

muutuda seejuures selle riigi vaenlaseks, mis mõne aja möödudes oma dünastia vahendusel nii saatuslikult mõjutas rahvuse saatust?

Kes võis tolleaegsetes tingimustes säilitada ustavuse dünastiale, mis nii häbistavalt minevikus ja olevikus omakasupüüdlikel eesmärkidel reetis saksa rahva põhihuvid.

Kas siis meile, siis veel väga noortele, ei olnud küllaltki selge, et see Austria riik mitte mingisugust armastust meile, sakslastele, ei sisenda ja üldsegi sisendada ei saa. Tutvumine Habsburgide suguvõsa valitsemise ajalooga täienes veel meie igapäevaelust saadud kogemusega. Põhjas ja lõunas õgis võõrarahvuseline mürk meie rahvust ja Viin ise muutus meie silmis üha enam mittesaksa linnaks. Dünastia mängis tšehhidega igal sobival ja mittesobival juhul kokku. Jumala käsi, ajalooline Nemesia, soovis, et ertshertsog Franz-Ferdinand, Austria sakslaste surmavaenlane, oleks maha lastud nendesamade kuulidega, mida ta ise aitas valada. Oli ta ju ise olnud just peamiseks, ülevalt lähtuva Austria slaviseerimispoliitika kaitsjaks!

Mõõtmatud on need vaevad, mis pandi sakslaste õlgadele. Kuulmatult suured olid need vere- ja maksuohvrid, milliseid neilt nõuti ja siiski igaüks, kes ei olnud mitte täiesti pime, pidi nägema, et kõik see oli ilmaasjata. Et meile oli see eriti valus, tulenes sellest, et kogu see süsteem moraalselt peitis end oma Saksamaaga sõlmitud liidusuhete taha. Sellega nagu sanktsioneeriti vana Habsburgide monarhia aeglast Saksa asja juurutamispoliitikat. Ja tuli välja isegi nii, et seda sanktsioneeriti Saksamaa enda poolt. Tõelise habsburgiliku silmakirjalikkusega loodi kõikjal mulje, nagu jääks Austria ikka Saksa riigiks. Ja selline silmakirjalikkus ainult suurendas meie vihkamist dünastia vastu, mis kutsus meis esile otsese rahulolematuse ja põlguse.

Ainult et Saksa impeeriumis endas need, kes pidasid end ainsateks “kutsututeks”, ei märganud seda kõike. Nagu pimedusega löödult toetasid nad liitu laibaga ja kuulutasid laiba lagunemise tundemärgid “uue elu koidikuks”.

Selles noore impeeriumi õnnetus liidus eneses Austria riikliku viirastusega peitus juba tulevase maailmasõja ja tulevase krahhi embrüo.

Allpool ma peatun veel sellel probleemil. Siinjuures jätkub vaid sellest, ett alla kriipsutada see fakt, et, rääkides asjast, juba minu kõige varasemas nooruses tulin ma järeldusele, millest mul seejärel ei tulnud mitte kunagi lahti öelda; vastupidi, see veendumus muutus ainult kindlamaks ja nimelt tulin ma järeldusele, et saksa rahvuslikkuse tugevnemine eeldab Austria hävitamist; et rahvustunne ei ole mingil juhul identne dünastliku patriotismiga; et Habsburgide dünastia oli saksa rahva õnnetuseks.

Tegin juba siis kõik vastavad järeldused sellest, mida ma mõistsin: palav armastus minu Austria-Saksa kodumaa vastu, sügav vihkamine Austria riigi suhtes!

* *

*

Minu koolis omandatud armastus ajaloolise mõtlemise vastu ei jätnud mind maha kogu minu edaspidise elu jooksul. Ajaloo õppimine saab minu jaoks kaasaja sündmustest, s.t. poliitikast, arusaamisel ammendamatuks allikaks. Ma ei püstita endale ülesannet "õppida" kaasaega – las see õpetab mind.

Muutusin varakult poliitiliseks "revolutsionääriks" ja niisama vara sai minust revolutsionäär ka kunstis.

Ülem-Austria pealinnal oli siis üldsegi mitte halb teater. Seal mängiti peaaegu kõike. 12-aastaselt nägin ma laval esimest korda stseeni "Wilhelm Tell" –ist. Mõne kuu möödudes tutvusin oma elu esimese ooperiga – "Loengrin". Olin äärmuseni haaratud. Minu nooruslik entusiasm ei tundnud piire. Nende teoste juurde tõmbab mind kogu elu ja ma tunnetan ka praegu veel õnne sellest, et provintsliku lavastuse tagasihoidlikkus andis mulle võimaluse hilisematel teatrikülastustel leida alati midagi uut ja veelgi ülevamat.

Kõik see tugevdas minus sügavat vastumeelsust niisuguse elukutse vastu, mille minu isa minu jaoks välja valis. Tulin üha enam veendumusele, et riigiametnikuna ei saa ma kunagi õnnelikuks. Minu otsus saada kunstnikuks tugevnes veelgi enam peale seda, kui minu võimekust joonistamise alal tunnustati reaalkoolis.

Nüüd ei suutnud ei palved ega ähvardused enam midagi muuta.

Ma tahtsin saada kunstnikuks ja ei mingi jõud maailmas poleks suutnud mind sundida hakkama ametnikuks.

Iseloomulik on ainult see, et aastate möödudes ärkas minus veel huvi ehituskunsti vastu.

Tol ajal ma lugesin seda enesestmõistetavaks täienduseks minu joonistamisalastele võimetele ja sisimas ma tundsin rõõmu sellest, et minu kunstialase võimekuse piirid laienevad.

Ma loomulikult ei aimanud ette, et tulevikus kujunevad asjad hoopis teisiti.

* *

*

Peagi selgus, et küsimus minu elukutsest laheneb kiiremini, kui oleks võinud oodata.

Olin 13-aastane, kui ma ootamatult kaotasin isa. See veel küllaltki tugev inimene suri löögi tagajärjel. Surm oli silmapilkne ja valutu. See surm viis meid kõiki sügavasse leina. Tema unistused aidata mul teele välja jõuda selliselt, nagu tema sellest aru sai, aidata mul vältida neid kannatusi, mida ta ise läbi elas, sellisel moel end ei õigustanud. Siiski pani ta, seda ise teadvustamata, aluse minu sellisele tulevikule, millisest siis ei tema ega mina omanud mingit eelaimust.

Väliselt lähimal ajal poleks nagu midagi muutunud.

Ema tundis end vastavalt isa viimasele soovile olevat kohustatud jätkama minu kasvatamist selles suunas, et valmistada mind ette riigiametnikukarjääriks. Mina ise olin rohkem kui kunagi varem täis otsustavust mitte mingil tingimusel hakata ametnikuks. Mida enam õpetatavad ained keskkoolis kaugenesid minu ideaalidest, seda ükskõiksemaks muutusin ma nende ainete vastu. Ootamatult tuli mulle appi haigus. Mitme nädala jooksul otsustas see küsimuse minu tulevikust ja sellega ühtlasi ka vaidluse minu ja isakodu vahel. Raskekujuline kopsupõletik sundis arsti kõige otsustavamalt soovitama emale mitte mingil tingimusel lubada mul peale parenemist tööle hakata kantseleides. Reaalkoolis käimine tuli samuti terveks aastaks katkestada. See, millest ma salajas unistasin, see, mille eest ma püsivalt olin võidelnud, oli nüüd saavutatud ühe hoobiga ja iseenesest.

Olles minu haigusest mõjutatud, nõustus ema viimaks mind reaalkoolist ära võtma ja panema mind joonistamiskooli.

Need olid õnnelikud päevad, mis näisid mulle otse soovide täitumisena, kuid kõik jäigi unistuseks. Kahe aasta pärast suri minu ema ja see tegi lõpu kõikidele nendele imelistele plaanidele.

Ema suri peale pikka ja rasket haigust, mis juba algusest peale ei jätnud lootust paranemisele. Sellele vaatamata mõjus see löök mulle kohutavalt. Isa ma austasin, ema aga armastasin. Raske tegelikkus ja puudus sundisid nüüd mind kiiresti otsustama. Napid isalt järele jäänud vahendid olid kiiresti kulutatud ema haiguse ajal. Orvupension, mis mulle määrati, oli täiesti ebapiisav, et sellest ära elada ja mul tuli nüüd ise otsida endale elatusvõimalusi.

Korvike asjadega käes, vankumatu tahtega hinges, sõitsin ma Viini. Selle, mis oli 50 aastat tagasi õnnestunud mu isal, lootsin ma saatuselt kätte võidelda ka endale; ma soovisin samuti saada “millekski”, kuid loomulikult mitte mingil juhul ametnikuks.

II PEATÜKK

ÕPINGUTE JA PIINADE AASTAD VIINIS

Selleks ajaks, kui suri minu ema, oli üks minusse puutuv küsimus juba saatuse poolt ära otsustatud.

Tema haiguse viimastel kuudel sõitsin ma Viini, et seal ära anda eksamid akadeemiasse astumiseks. Vedasin endaga kaasas suurt pampu oma joonistustega ja olin täis veendumust, et ma annan eksami ära nagu muuseas. Loeti ju mind juba reaalkoolis terve klassi parimaks joonistajaks ja sellest ajast olid minu võimed joonistamises suurel määral kasvanud. Uhke ja õnnelik, olin ma täiesti veendunud, et saan oma ülesandega kergesti hakkama.

Vaid üksikutel harvadel minutitel jätkus mul tervet mõistust: minu kunstnikuanne väljendus vahel joonestajaandega –

eriti arhitektuuri kõikides valdkondades. Minu huvi ehituskunsti vastu aina kasvas. Oma mõju selles suunas avaldas mulle veel sõit Viini, mille ma esimest korda 16-aastaselt ette võtsin. Sel korral sõitsin ma pealinna eesmärgiga näha lossimuuseumi pildigaleriid. Kuid tegelikult peatus mu silm ainult muuseumil endal. Ma jooksin hommikust õhtuni mööda linna, püüdes näha võimalikult rohkem vaatamisväärsusi, ent lõppude lõpuks köitsid mu tähelepanu peaaegu eranditult ehitised. Ma seisin tundide viisi ooperihoone ees, tundide kaupa silmitsesin parlamendihoonet. Imeilusad hooned Ringil mõjusid mulle nagu muinasjutt "Tuhande ühe ööst".

Nüüd sattusin ma imetoredasse Viini teist korda. Põlesin kannatamatusest kiiremini eksam ära anda ja olin sellega seoses täis uhket veendumust, et tulemus saab olema hea. Olin selles niivõrd kindel, et kui mulle teatati, et mind pole vastu võetud, mõjus see mulle kõuemürinana selgest taevast. Kui esitlesin end rektorile ja pöördusin tema poole palvega selgitada minu kunstiakadeemiasse vastuvõtmisest keeldumise põhjuseid, vastas rektor mulle, et minu poolt kaasatoodud joonistused ei jäta vähimatki kahtlust selles, et kunstnikku minust ei tule. Neist joonistustest on näha, et ma oman arhitektuurialaseid andeid. Ma pean täielikult kõrvale heitma mõtte kunstiosakonnast ja mõtlema arhitektuuriosakonna peale. Rektor väljendas erilist imestust selle üle, et ma polnud seniajani läbinud ühtki ehitusalast kooli.

Rõhutult lahkusin ma ilusast majast Schilleri väljakul ja esimest korda oma lühikese elu jooksul elasin läbi enese suhtes disharmooniatunnet. See, mida ma olin nüüd kuulnud rektori suust minu võimete kohta, valgustas nagu välk mulle neid sisemisi vastuolusid, mida ma olin poolteadlikult üle elanud ka varem. Ainult et seni ei suutnud ma endale selgelt aru anda, miks ja millest see tekib.

Mõne päeva pärast sai ka mulle enesele selgeks, et ma pean saama arhitektiks.

Tee selle juurde oli minu jaoks täis raskusi; kangekaelsusest olin kulutanud asjata palju aega reaalkoolile ja nüüd tuli selle eest maksta. Et pääseda akadeemia arhitektuuriosakonda oli esiteks vaja läbi käia ehitustehniline kool aga et viimasesse sisse saada, tuli omandada küpsustunnistus keskkoolist. Midagi sellesarnast minul polnud. Terve mõtlemise tulemusena tuli välja, et minu unistuse täitumine on võimatu.

Selleks ajaks suri minu ema. Kui ma peale tema surma sõitsin kolmandat korda Viini, - seekord paljudeks aastateks, olin ma taas rahulikus meeleolus, minusse tuli tagasi endine otsustavus ja nüüd teadsin ma, milline on minu lõplik eesmärk. Ma otsustasin nüüd saada arhitektiks. Kõik takistused tuli kõrvaldada, kapituleerumisest nende ees ei saanud juttugi olla. Mõeldes nii, seisis mul kogu aeg silmade ees mu kadunud isa eeskuju, kes ikkagi suutis külapoisi seisusest, kingsepaõpilasest, välja tulla ja tõusta riigiametniku seisusse. Ma tundsin ikkagi kindlamat alust jalge all olevat, mu võimalused näisid mulle suurematena. Seda, mida ma olin siis tajunud kui julmust saatuse poolt, pean ma nüüd tunnistama ettetähenduseks. Puuduse jumalanna võttis mind oma karmide käte vahele. Palju kordi näis, et murdun puuduse tõttu ja tegelikult karastas see periood minus tahet võitluseks ja lõppude lõpuks see tahe võitis.

Nimelt tollele perioodile võlgnen ma tänu selle eest, et ma suutsin saada tugevaks võin olla vankumatu. Praegu õnnistan ma seda aega selle eest, et see rebis mind välja elumugavuse tühisusest, et mind, memmepoega, tõmbas ta välja sulepatjadest ja andis emakese-puuduse kätesse, võimaldas mul näha vaesust ja muret ja tegi mind tuttavaks nendega, kelle eest mul tuli tulevikus võidelda.

* *

*

Samal perioodil avanesid mu silmad kahe ohu suhtes, mida ma varem vaevu vaid nimeliselt tundsin ja mille tähendust saksa rahva saatusele ma loomulikult ei mõistnud. Ma räägin marksismist ja juutlusest.

Viin – see on linn, mis nii paljudele näib olevat suurepäraste meelelahutuste kohaks, õnnelike inimeste pidude linnaks, - see Viin on minu jaoks, kahjuks, ainult elavaks mälestuseks kõige kurvemast perioodist minu elus.

Veel nüüdki kutsub see linn minus esile ainult kõige raskemaid mälestusi. Viin – selles sõnas sulandusid minu jaoks kokku 5 aastat ränka muret ja loobumisi. 5 aastat, mille kestel ma teenisin endale tüki leiba mustatöölisena, hiljem algaja joonestajana; ma elasin sõna otseses mõttes poolnäljas ja ei mäleta neist aegadest end mitte kunagi täissöönuna. Nälg oli minu kõige ustavamaks saatjaks, mis minust kunagi ei lahkunud ja jagas ausalt minuga kogu minu aega. Iga raamatu ostmisel osales seesama ustav kaaslane – nälg, iga ooperikülastus viis selleni, et minu seesama truu seltsimees jäi minu juurde veel pikaks ajaks. Ühesõnaga, selle oma elu halastamatu kaaslasega pidin ma pidama võitlust päevast päeva. Ja ometi õppisin ma oma sel eluperioodil rohkem, kui kunagi muul ajal. Peale minu arhitektuurialaste tööde, peale harvade ooperikülastuste, mida ma sain endale lubada vaid napi lõunasöögi arvelt, oli mul ainult üks rõõm, see on – raamatud.

Ma lugesin siis lõpmatult palju ja lugesin põhjalikult. Kogu vaba aeg, mis mul tööst üle jäi, kulus sellele tegevusele. Mõne aasta jooksul lõin ma enesele teatud teadmistepagasi, mida ma kasutan veel praegugi.

Veelgi enam.

Tol ajal lõin ma endale teatud ettekujutuse maailmast ja töötasin enese jaoks välja maailmavaate, mis moodustas graniitvundamendi minu praeguse võitluse jaoks. Nendele tõekspidamistele, mida ma lõin endale siis, pidin ma hiljem lisama ainult väga vähe, kusjuures muuta ei tulnud mitte midagi.

Vastupidi.

Ma olen praegu täiesti veendunud selles, et inimese kõik loomingulised ideed ilmnevad üldjoontes juba tema nooruses ja selles ulatuses, milles antud inimene on suuteline loominguliselt mõtlema.

Ma eristan nüüd vanaduse tarkust, mis on suure põhjalikkuse, ettevaatlikkuse ja pika elu tulemuseks ja nooruse geniaalsust, mis heldekäeliselt heidab inimkonnale loomingulisi ideid ja mõtteid, ehkki mõnikord veel lõpetamata kujul. Noorus annab inimkonnale ehitusmaterjali ja tulevikuplaanid, millest hiljem tark vanadus lapib telliseid ja ehitab hooneid, kuna niinimetatud vanaduse tarkus üldsegi ei lämmata nooruse geniaalsust.

* *

*

Elu, mida ma senini olin veetnud vanematekodus, erines vähe tavalisest. Ma elasin vaesust tundmata ja minu ees ei seisnud mitte mingeid sotsiaalseid probleeme. Mind ümbritsevad eakaaslased kuulusid väikekodanlikesse ringkondadesse, s.t. ringkondadesse, mis väga vähe puutusid kokku puhtfüüsilist tööd tegevate töölistega. Ent ometi, nii imelik, kui see ka esmapilgul ei näiks, kuristik nende väikekodanlike kihtide, kelle majanduslik olukord pole kaugeltki hiilgav ja füüsilist tööd tegevate tööliste vahel on sageli palju sügavam, kui mõeldakse. Selle – tuleb isegi niiviisi väljenduda – vaenu põhjuseks on nende ühiskonnakihtide kartus, - kes alles hiljuti ise pisut-pisut tõusid füüsilist tööd tegevate tööliste tasemest ülespoole, - jälle tagasi minna oma endisele tasemele, tagasi minna vähe lugupeetud töölise seisusse või isegi ainult olla selle hulka arvatud. Sellele lisanduvad paljude jaoks rängad mälestused madalamate klasside kuulmatust kultuurilisest mahajäämusest, koletuslik jõhkrus üksteisega suhtlemisel. Hiljuti saavutatud väikekodanlase seisus, iseenesest küll mitte kuigi kõrge, sunnib otse värisema ohu ees uuesti sattuda ühe astme võrra madalamale muudab väljakannatamatuks isegi mõtte sellisest võimalusest.

Siit tulenebki sageli, et enam kõrgemalseisvad inimesed suhtuvad kõige alamatesse kihtidesse väiksema eelarvamusega, kui hiljutised “tõusikud”.

Loomulikult on lõppude lõpuks teatud mõttes tõusik igaüks, kes iseomal jõul on välja rabelenud inimeste sekka ja tõusnud oma endisest elutasemest kõrgemale.

Selline sageli väga raske võitlus kustutab igasuguse kaastunde. Meeleheitlik võitlus olemasolu eest, mida sa ise alles äsja olid pidanud, surmab sinus igasuguse haletsuse nende suhtes, kellel inimeste sekka välja murda ei õnnestunud.

Minu vastu isiklikult oli saatus selles mõttes armuline. Heites mind vaesuse ja puuduse ikkesse, mille oli omal ajal läbi teinud mu isa, kes võitles end seejärel välja inimeste sekka, rebis ta mu silmadelt piiratud väikekodanliku kasvatuse sideme.

Alles nüüd õppisin ma mõistma inimesi, õppisin eraldama nähtavat ja välist loomalikku toorust inimese sisemisest olemusest.

Viin kuulus juba XX sajandi algul suurima sotsiaalse ebavõrdsusega linnade hulka.

Silmatorkav luksus ühelt ja eemaletõukav vaesus teiselt poolt. Linna keskel, selle sisemistes

kvartalites võis eriti märgatavalt tunnetada 52-miljonilise maa pulsilööke koos kõikide selle rahvuste maa kaheldavate võludega. Pimestava luksusega õukond tõmbas magnetina oma poole rikkaid ja intelligente. Sellele tuleb lisada äärmiselt võimas tsentralism, millele oli rajatud kogu Habsburgide monarhia.

Ainult tänu sellele tsentralismile sai püsida kogu see rahvustevaheline kissell. Selle tulemusel – ebatavaline kogu kõrgema administratsiooni kontsentratsioon riigi residentsis – Viinis.

Viin oli mitte ainult Doonauäärse monarhia poliitiliseks ja vaimseks, vaid ka majanduslikuks keskmeks. Kõrgema ohvitserkonna, riigiametnike, kunstnike ja teadlaste armee vastas seisis veel suurem tööliste armee; aristokraatide ja kauplejate arutu rikkuse vastas seisis koletuslik vaesus. Ringil, lossi ees, võis igal kellaajal näha tuhandeid ringihulkuvaid töötuid. Paari sammu kaugusel triumfikaartest, tolmus ja kanalite mustuses, vedelesid sajad ja tuhanded kodutud.

Vaevalt et mingis muus saksa linnas võis tol ajal niivõrd suure eduga selgeks saada sotsiaalset küsimust. Pole vaid tarvis iseendid petta. Kes ise pole olnud kägistava vaesuse haardes, see ei mõista iialgi, mida see põrgu tähendab. Kui tutvuda sotsiaalse probleemiga ülevalt alla, ei tule sellest peale pinnapealse lobisemise ja valelike sentimentide midagi välja, kuid nii üks kui teine on kahjulik. Esimene sellepärast, et ta ei võimalda isegi probleemi tuumani jõuda, teine seetõttu, et ta läheb sellest lihtsalt mööda. Ma tõttöelda ei tea, mis on halvem: kas sotsiaalse vajaduse täielik tähelepanuta jätmine, mis on iseloomulik enamikule õnneseentele ja paljudele neist, kes küllaldaselt teenivad, et vaesuseta elada; või hoolivalt ja sellega koos kõrgemail määral ilma taktitu alanduseta väiksema venna vastu, mis on iseloomulik paljudele neist mees- ja naissoost härrastele, kelle jaoks ka kaastunne “rahva” vastu on moeasjaks. Need inimesed patustavad palju enam, kui nad oma täieliku taktitunde puudumise tõttu oskavad iseendile ette kujutada. Pole ime, et taolise “väikese vennaga” suhtlemise tulemus on täiesti tühine, sageli aga otse negatiivne. Kui rahvas vastab sellisele suhtumisele loomuliku rahulolematusega, siis need head härrad võtavad seda alati kui tõendit rahva tänamatusest.

Et ühiskondlik tegevus sellega midagi ühist ei oma, et ühiskondlik tegevus ei või arvestada eelkõige mingi tänuavaldusega, kuna selle ülesandeks pole mitte almuste jagamine vaid õiguse taastamine, - sedasorti arutlus pole taolistele härradele lihtsalt taibatav.

Mind on saatus taolistest sotsiaalse probleemi “lahendamisest” säästnud. Mässides mind ennast vaesuse ikkesse, kutsus saatus mind mitte ainult sotsiaalset probleemi “tundma õppima”, vaid seda ka ise järgi proovima. Kui küülik on katsepookimise õnnelikult üle elanud, on see juba tema isiklik teene.

Püüdes nüüd paberile panna seda, mis sai tol ajal üle elatud, tean juba ette, et selle täielikust kujutamisest ei saa juttugi olla. Jutt saab olla ainult sellest, et kirjeldada enamvaputanud muljeid ja üles tähendada need tähtsamad õppetunnid, mida ma elasin üle oma elu sel ajajärgul.

* *

Töö leidmine ei olnud mul raske, kuna töötada tuli musta-, vahel aga ka lihtsalt päevatöölisena. Sellisel viisil ma hankisin enesele tükikese leiba.

Seejuures ma mõtlesin sageli: tuleb lihtsalt tõusta nende inimeste arvamustasemele, kes, raputades jalgadelt vana Euroopa tolmu, suunduvad Uude Maailma ja seal, oma uuel kodumaal teenivad enesele tüki leiba ükskõik millise tööga. Tulnud toime kõikide eelarvamustega ja kujutelmadega seisuslikust ja ametialasest uhkusest, vabanenuna igasugustest traditsioonidest, teenivad nad seal elatist nii nagu see on kusagil võimalik. Neil on täiesti õigus selles, et mingisugune töö ei tee inimesele häbi. Nii otsustasin minagi astuda mõlema jalaga oma jaoks loodud kindlale alusele ja läbi lüüa, maksku mis maksab.

Üsna pea veendusin ma selles, et alati ja kõikjal võib leida mingisugust tööd, kuid samuti selles, et alati ja kõikjal on seda kerge kaotada.

Just töötasuga kindlustamatus sai mõne aja möödudes minu uue elu kõige raskemaks küljeks.

“Kvalifitseeritut” ei heideta tänavale nii sageli, kui mustatöölist, kuid ka tema ei ole kaugeltki sellisest saatusest prii. Kui ta ei osutu töötuks lihtsalt töö puudumise tõttu, tabab teda lokaut või tööpuudus streigist osavõtu tagajärjel.

Siin maksab töötasuga kindlustamatus oma eest julmalt kätte kogu majandusele.

Maapoiss, kes kolib linna, meelitatuna sinna palju kergema näiva tööga, lühema tööpäevaga ja teiste linna ahvatlustega, keda on õpetatud saama enamkindlustatud töötasu, lahkub töölt vaid sel juhul, kui omab vähemalt kindlat lootust saada teist tööd. Põllumajandustöötajatest valitseb suur puudus, seepärast on väheusutav kestev tööpuudus nende tööliste seas. On ekslik arvata, et noor poiss, kes läheb suurde linna, on juba algusest peale tehtud halvemast materjalist kui see, kes on tugevasti jäänud maale pidama. Ei, vastupidi, kogemus näitab, et linna kolinud tegelased maalt kuuluvad enamjaolt kõige tervemate ja energilisemate isikute hulka, mitte vastupidi. Neisse “emigrantidesse” tuleb suhtuda vaid nii nagu neisse, kes emigreeruvad ookeani taha, Ameerikasse, kes samuti otsustavad maha jätta oma küla ja suunduda suurde linna õnne otsima. Ka nemad võtavad omale suure riski. Enamjaolt selline külapoiss tuleb suurde linna, omades taskus veidi raha. Tal ei tule oma pärast väriseda, kui ta oma õnnetuseks ei leia kohe tööd. Tema olukord muutub halvemaks siis, kui, leides tööd, ta selle kiiresti kaotab. Leida uut tööd, eriti talvisel ajal, on raske, kui mitte võimatu. Mõne nädala peab ta veel vastu. Ta saab oma liidu kassast töötu abiraha ja peab veel mõne aja vastu. Kuid kui ta kulutab oma viimase krossi ja kui ametiühingukassa lakkab maksmast talle toetust tema liiga pika töötuse-aja eest, sattub ta suurde puudusse. Nüüd tuleb tal tühja kõhuga hulkuda mööda tänavaid, kõik viimseni pantida ja maha müüa, ta riided muutuvad viledaks, ise hakkab ta üha enam ja enam füüsiliselt, seejärel aga ka moraalselt alla käima. Kui ta jääb veel ka ilma peavarjuta (kuid seda juhtub talvel eriti tihti), muutub tema olukord juba otse vaevaliseks. Lõpuks leiab ta taas mingisugust tööd, kuid mäng kordub taas algusest peale. Teist korda mängitab õnnetus teda samas järjekorras. Kolmandal korral on saatuselöögid veelgi tugevamad. Järk-järgult ta õpib oma kindlustamata olukorda suhtuma üha enam ja enam ükskõiksemalt. Lõpuks viib kõige selle kordumine harjumiseni olukorraga.

Seetõttu vahetub energilise ja tööka poisi loomus järk-järgult ja täielikult. Tööinimesest muutub ta lihtsaks instrumendiks nende käes, kes hakkavad teda ära kasutama madalatel ja omakasupüüdlikel eesmärkidel. Vähimagi temapoolse põhjuseta on tal niivõrd sageli tulnud jääda töötuks, et ta hakkab arutlema nii: kuu võrra varem või hiljem – ükskõik. Lõppude lõpuks hakkab ta ükskõikselt suhtuma mitte ainult iseoma vahetusse elujärge ja töötasusse vaid ka küsimustesse, mis on seotud riiklike, ühiskondlike ja üldkultuuriliste väärtuste hävimisega. Temale ei maksa enam midagi võtta osa streikidest, kuid mitte midagi ei maksa talle ka suhtumine streikidesse täieliku ükskõiksusega.

Seda protsessi oli mul võimalik oma silmadega näha tuhandete näidete varal. Mida enam ma seda mängu jälgisin, seda enam kasvas minus vastumeelsus miljonilinna vastu, mis algul nii ahnelt tõmbab inimesi oma ligi, et hiljem neid väga julmalt ära tõugata ja hävitada.

Kui need inimesed tulevad linna, arvatakse neid justnagu rõõmuga pealinna elanikkonna hulka, kuid tarvitseb neil vaid kauemaks sellesse linna jääda ja ta lakkab nende vastu huvi tundmast.

Ka mind väntsutas tublisti elu selles maailmalinnas ja ma pidin oma nahal saatuselt saama küllaldase hulga materiaalseid ja moraalseid lööke. Siin veendusin ma veel ühes asjas: kiired üleminekud tööga kindlustatuse olukorrast töötuse seisusse ja vastupidi ning sellega seotud igavesed kõikumised sinu napis eelarves hävitavad säästlikkusetunde ja välistavad üldse mõistliku elulaadi. Inimene hakkab järk-järgult headel aegadel elama laiemalt, halbadel – nälgima. Nälg õpetab inimesele seda, et kohe, kui tema kätte sattub pisut raha, kasutab ta seda mittesäästlikult ja kaotab võime enesepiirangule. Tarvitseb vaid tal saada mingit tööd ja teenida veidi raha, kui ta kõige kergemeelsemalt laseb oma töötasu korstnasse. See välistab igasuguse võimaluse jaotada oma väike eelarve kasvõi ainult nädala peale. Teenitud rahast jätkub algul raha vaid viieks päevaks seitsme asemel, siis ainult kolmeks päevaks ja lõpuks kujuneb asi selliseks, et oma nädalase töötasu laseb ta käiku ühe päeva jooksul.

Aga kodus ootavad tihti naine ja lapsed. Vahel haaratakse neidki kaasa sellisesse ebatervesse ellu, eriti siis, kui mees suhtub neisse hästi ja omal viisil isegi armastab neid. Sel juhul lasevad nad kõik koos ühe, kahe või kolme päeva jooksul lendu kogu nädalase töötasu. Kuni jätkub raha, nad söövad ja joovad ja seejärel nälgivad koos nädala teise poole. Ja selle nädala teise poole jooksul käib naine mööda naabreid, et laenata mõni kross, teeb väiksemaid võlgasid vürtspoodniku juures ja rabeleb igal viisil, et kuidagiviisi nädala viimastel päevadel ära elada. Lõunatunnis istuvad nad laua taga pooltühjade taldrikute juures, tihti lihtsalt nälgivad täielikult. Ootavad uut palka, räägivad omavahel sellest, peavad plaane ja unistavad nälgides juba sellest, millal saabub uus õnnelik päev ja nädalane töötasu kulutatakse taas ära

vaid mõne tunni jooksul.

Väikesed lapsed tutvuvad juba oma kõige varasemas lapsepõlves sellise vaesusega.

Kuid eriti halvasti lõppeb lugu siis, kui mees kaugeneb perekonnast, kui pereema oma laste nimel alustab mehe vastu võitlust sellise eluviisi pärast. Siis saavad alguse vaidlused ja lahkarvamused. Ja mida enam mees võõrdub naisest, seda lähemalt teeb ta tutvust alkoholiga. Igal laupäeval on ta

purjus. Aetuna enesesäilitamistundest, oma seotusest lastega hakkab pereema pidama meeletut sõda nende armetute krosside eest, mis tal tuleb mehe kätest välja rebida, enamasti teel töölt trahterisse. Pühapäeva või esmaspäeva öösel tuleb mees lõpuks purjuspäi koju, tigedana, olles ära kulutanud viimsegi krossi. Seejärel toimuvad stseenid, mille eest hoidku meid jumal.

Tuhandete näidete varal tuli minul enesel jälgida seda kõike. Algul see kõik tegi mind vihaseks ja masendas, pärast õppisin aru saama nende kannatuste raskest tragöödiast ja sügavamalt nägema neid tekitavaid põhjuseid. Halbade ühiskondlike tingimuste õnnetud ohvrid!

Veelgi halvemad olid siis elamistingimused. Veel praegugi käib mul värin üle selja, kui ma meenutan neid kasarmuid, kus massiliselt elas neid õnnetuid, neid rusuvaid pilte vaesusest, mustusest ja veel palju hullemast, mida mul näha tuli.

Mida head võib oodata hetkest, mil neist kasarmuist ühel ilusal päeval tungib välja pidurdamatu voog väljavihastatud orje, kellele muretu linn isegi ei mõtle mitte?

Jah, muretu on see rikaste maailm.

Muretuna kujutab ta asjade käiku enesele ette, isegi mõtlemata sellele, et varem või hiljem toob saatus kaasa kättemaksu, kui inimesed üldsegi ei mõtle sellele, kuidas teda armulisemaks muuta.

Kui tänulik olen ma nüüd oma ettemääratusele selle eest, et ta andis mulle võimaluse see kool läbi teha! Selles koolis ei pidanud ma eirama kõike seda, mis mulle ei meeldinud. See kool kasvatas mind kiiresti ja põhjalikult.

Kui ma ei tahtnud täiesti pettuda neis inimestes, kes mind siis ümbritsesid, pidin ma hakkama vahet tegema nende elu välise olukorra ja nende tingimuste vahel, mis põhjustasid sellise olukorra. Ainult sel juhul oli võimalik seda kõike meeleheitesse sattumata üle elada. Ainult nii võisin ma enda ees näha mitte ainult inimesi, kes on uppunud vaesusse ja mustusesse, vaid ka halbade seaduste kurbi tagajärgi. Kuid minu isiklikud eluraskused ja isiklik võitlus olemasolu eest, mis samuti polnud kerge, vabastasid mind ohust langeda selle tõttu tavalisse sentimentaalsusse. Ometi ma ei kapituleerunud ega lasknud käsi rüppe, nähes teatud ühiskondliku arengu tulemusi. Ei, mitte nii ei tule aru saada minu sõnadest.

Ma veendusin juba siis selles, et siin viib tulemuseni vaid kahekordne tee:

Sügavaim sotsiaalse vastutuse tunne, mis on suunatud meie ühiskondlikule arengule paremate tingimuste loomiseks, ühendatult karmi otsustavusega hävitada see küürakas, keda võib parandada ainult haud.

Keskendab ju ka loodus kogu oma tähelepanu sellele, et toetada olemasolevat ja seda selleks, et kindlustada tulevikuvõrseid. Nii peame me inimeluski vähem mõtlema sellele, et kunstlikult heastada olemasolevat kurjust (mis 99 juhul sajast inimese praeguse iseloomu juures on võimatu), kui sellele, et vabastada tee tuleviku enamtervele arengule.

Juba sel minu olemasolu eest võitlemise ajal Viinis sai mulle selgeks, et mitte kunagi ega mitte mingitel asjaoludel ühiskondlik tegevus ei tohi kokku minna naeruväärse ja sihitu heategevusega, see peab keskenduma nende põliste puuduste kõrvaldamisele meie majandus- ja kultuurielu korraldamisel, mis vältimatult viivad või vähemalt võivad viia üksikuid inimesi mandumisele. Kes mõistab halvasti nende ühiskondlike ilmingute põhjusi, see just nimelt sellepärast sattubki raskustesse või kõhkleb vajadusel kasutusele võtmast kõige viimaseid, kõige julmemaid vahendeid riigi elule ohtlike nähtuste hävitamisel.

Need kõhklused, see ebakindlus meis enestes, mis on oma olemuselt esile kutsutud oma isiklikust süütundest, isiklikust vastutusest selle ees, et see vaesus ja tragöödia aset leiab; see ebakindlus halvab tahet ja segab vastu võtmast mingisugustki kindlat otsust, kuid nõrkus ja ebakindlus ainult segavad vajalike abinõude läbiviimist ja pikendavad õnnetut olukorda.

Kui saabub aeg, mis ei tunne iseennast süüdi olevat kõige selle kurja eest,- alles siis saavutavad inimesed vajaliku sisemise rahu ja jõu, et julmalt ja halastamatult põllult kogu umbrohi välja rebida. Tolleaegsel Austria riigil polnud peaaegu üldse mingisugust sotsiaalset seadusandlust olemas, tema nõrkus võitluses kõikide nende mandumisprotsesside vastu otse torkas silma.

* *

*

Mul on raske öelda, mis neil aegadel mind rohkem masendas: mind siis ümbritsenud majanduslik viletsus, selle kõlbeline ja moraalne madal tase või tema kultuuritaseme langus. Kui sageli sattuvad meie kodanlased moraalsesse nördimusse, kui neil tuleb mõne õnnetu hulkuri suust kuulda arvamust, et temale on lõppude lõpuks ükskõik, on ta siis sakslane või mitte, et ta tunneb ennast igal pool ühevõrra hästi või halvasti sõltuvalt sellest, kas tal on tükk leiba või mitte.

Sellise “rahvusliku uhkuse” puuduse suhtes moraalitsetakse neil juhtudel palju, säästmata tugevaid väljendeid.

Kuid kas need rahvuslikult uhked inimesed on küllaldaselt mõelnud ka sellele, millega seletub see asjaolu, et ise nad mõtlevad ja tunnevad teisiti.

Kas nad on palju mõelnud sellele, millise hulga erinevaid meeldivaid mälestusi on andnud neile mulje nende kodumaa ülevusest nende rahva kultuuri- ja kunstielu kõikides valdkondades ja mis lõi neile meeldiva tunnetuse kuuluda nimelt selle jumalast väljavalitud rahva hulka? Kas nad on mõelnud sellele, kuivõrd see uhkus oma isamaa üle sõltub sellest, et

neil oli reaalne võimalus tutvuda tema ülevusega kõikides eluvaldkondades?

Kas mõtlevad meie kodanlikud kihid sellele, kui naeruväärselt väikeses ulatuses on loodud sellised reaalsed eeldused meie “rahva” jaoks?

Ärgu esitatagu meile seda argumenti, et “ka teistes maades on lood samasugused”, kuid “ikkagi” seal tööline peab oma kodumaad kalliks. Kui see olekski nii, ei õigusta see veel meie endi tegevusetust. Kuid see ei ole nii, kuivõrd see, mida me prantslaste juures, näiteks, nimetame “šovinistlikuks” kasvatuseks, ei ole tegelikult midagi muud kui vaid Prantsusmaa ülevuse piiritu rõhutamine kõikides kultuurivaldkondades või, nagu prantslastele meeldib öelda, “tsivilisatsioon”. Noort prantslast ei kasvatata mitte “objektiivsuses” vaid kõige subjektiivsemas mõttes, mida võib endale ette kujutada, kõigeks selleks, et see peab esile tõstma tema kodumaa poliitilist või kultuurset ülevust.

Muidugi peab selline kasvatus kuuluma vaid kõige üldisemate ja tähtsamate küsimuste juurde ja kui vaja, tuleb selles suhtes mälu vahet pidamata treenida, et maksku mis maksab esile kutsuda vastav tunne rahva seas.

Kuid meil me mitte ainult et ei kaota võimalust teha midagi vajalikku, me lammutame veel sellegi vähese, mida õnneks saame teada koolis. Kui puudus ja õnnetus ei tõrjunud rahva mälust välja kõiki parimaid minevikumälestusi, siis me püüame poliitiliselt ikkagi mürgitada seda niivõrd, et ta need unustaks.

Kujutage endale vaid konkreetselt ette:

Keldriruumis, mis koosneb kahest poolpimedast toast, elab 7-liikmeline töölisperekond. Viiest lapsest noorim on, ütleme, 3-aastane. See on just selline iga, kus esimesed muljed omandatakse väga teravalt. Andekatel inimestel säilivad elavad mälestused neist aastatest kõrge vanaduseni välja. Ruumikitsikus loob äärmiselt ebasoodsa olukorra. Vaidlused ja riiud tekkivad juba ainuüksi sellise kitsikuse tõttu. Need inimesed ei ela lihtsalt koos, vaid nad rõhuvad üksteist. Väikseimgi vaidlus, mis avaramas korteris laheneks lihtsalt nii, et inimesed eemalduksid üksteisest eri kohtadesse, viib sellises olukorras tihtipeale lõputule järamisele. Lapsed veel kuidagi taluvad seda olukorda, nad vaidlevad ja kaklevad samuti sellistes tingimustes, kuid unustavad need riiud kiiresti. Kui aga riidlevad ja vaidlevad vanemad, kui see toimub päevast päeva, kui see võtab kõige eemaletõukavama vormi, siis sellised näitliku õppe rõhuvad meetodid avaldavad vältimatult mõju ka lastele. Ent kui isa ja ema vaheline vastastikune järamine läheb selleni, et purjuspäine isa käib emaga toorelt ümber või isegi lööb teda, siis inimesed, kes ise niisugustes oludes ei ela, ei suuda isegi endale ette kujutada, milliste tagajärgedeni see kõik viib. Juba 6-aastane laps saab sellises olukorras teada asju, mis isegi täiskasvanusse võib sisendada vaid õudust. Olles moraalselt mürgitatud, füüsiliselt arenematu, sageli täisid täis, läheb selline noor kodanik kooli. Kuidagiviisi õpib ta lugema ja kirjutama, kuid see on ka kõik. Sellest, kuidas õppida, ei saa taolises olukorras kodus mitte juttugi olla. Vastupidi. Isa ja ema kiruvad laste juuresolekul õpetajat ja kooli selliste väljenditega, mida ei saa korratagi. Selle asemel, et abistada lapsi õppimisel, on vanematel kalduvus neid põlvili suruda ja läbi rookida. Kõik see, mida tuleb õnnetutel lastel neis oludes ära kuulata, ei sisenda neisse lugupidamist ümbritseva maailma vastu. Nad ei kuule siin ainustki head sõna inimkonnast üldse. Kõik asutused, kõik võimud langevad siin kõige julmema ja toorema kriitika alla, - alates õpetajast ja lõpetades riigipeaga. Vanemad sõimavad kõike ja kõiki – usku ja moraali, riiki ja ühiskonda – ja seda enamasti kõige räpasemal viisil. Kui selline poisike sai 14 aastaseks ja lõpetas kooli, siis enamasti on raske

määratleda, mis on temas ülekaalus: uskumatu rumalus, kuna midagi tõsist ta pole suutnud koolis ära õppida, või toorus, mis on juba sellises eas tihti seotud niisuguse kõlblusetusega, et juuksed tõusevad püsti.

Tema jaoks ei ole juba praegu midagi püha. Ta ei ole elus näinud midagi suurt ja ta teab juba varakult, et edaspidi kõik läheb siin elus, millesse ta praegu astub, kõik ainult veelgi halvemaks.

Kolmeaastasest lapsest sai 15-aastane alaealine. Tema jaoks ei ole mingeid autoriteete. Midagi peale vaesuse ja mustuse pole see noor inimene näinud, mitte midagi sellist, mis võiks temasse sisendada entusiasmi ja püüdlemist millegi kõrgema poole.

Ent nüüd tuleb tal läbi teha veelgi karmim elukool.

Nüüd saavad temale osaks samad piinad, mida on läbinud tema isa. Ta logeleb terve päeva, kus juhtub. Hilja öösel tuleb ta tagasi koju. Vahelduse mõttes peksab ta läbi selle õnnetu olevuse, keda nimetatakse tema emaks. Ta laadib end maha, lastes kuuldavale tooreimate sõimusõnade valinguid. Lõpuks saabus "õnnelik" juhus ja ta sattus alaealiste vanglasse, kus tema "haridus" saab veelgi enam lihvitud.

Kuid meie jumalakartlikud kodanlased imestavad veel seejuures, miks ei ole sellisel "kodanikul" küllaldaselt rahvuslikku entusiasmi.

Meie kodanlik ühiskond vaatab rahulikult sellele, kuidas teatris ja kinos, sopakirjanduses ja sensatsioonilistes ajalehtedes päevast päeva mürgitatakse rahvast. Ja peale seda nad veel imestavad, miks meie rahvamassid ei ole küllalt vooruslikud. Minu silmis on nad kaotanud igasuguse õiguse kritiseerida või isegi lihtsalt kaevata.

Ka selles valdkonnas olen ma palju lugenud ja palju õppinud.

Ütlen kohe, et sõna "lugemine" all ma mõistan ehk midagi täiesti muud, kui enamus meie niinimetatud "intelligentsist".

Tunnen paljusid, kes "loevad" lõputult palju – raamat raamatu järel, täht tähe järel ja ikkagi ei kutsu ma neid inimesi teisiti kui "paljulugenuiks". Loomulikult omavad need inimesed suuri "teadmisi", kuid nende aju ei ole üldse võimeline midagi õigesti omandama, registreerima ja kvalifitseerima vastuvõetud materjali. Nad ei valda absoluutselt kunsti eraldada raamatuis hinnalist mittevajalikust, vajalikku peas hoida ja liigset, kui võimalik, lihtsalt mitte märgata ja igal juhul mitte end ballastiga koormata.

Pole ju lugemine ise mitte eesmärgiks omaette, vaid ainult vahendiks eesmärgi saavutamisel. Lugemise eesmärgiks on aidata inimesel saada teadmisi suunas, mis määratakse kindlaks tema võimetega ja tema sihilepüüdlikkusega. Lugemine annab inimese kätte need instrumendid, mis on talle vajalikud tema ametis, sõltumata sellest, kas jutt on lihtsast võitlusest olemasolu eest või hoopis kõrgema ülesande rahuldamisest. Teisest küljest, lugemine peab aitama inimesel kujundada

tema üldist maailmavaadet. Kõikidel juhtudel on ühtviisi vaja, et loetu sisu ei laekuks ajju raamatu peatükkide järjekorras. Ülesanne ei seisne selles, et koormata oma mälu teatud hulga raamatutega. Peab püüdma saavutada seda, et raamatute mosaiik üldise maailmavaate raames leiaks inimese tarkusepagasis vastava koha ja aitaks tal tugevdada ja avardada oma maailmavaadet. Vastasel juhul tekkib lugeja peas ainult kaos. Mehaaniline lugemine osutub täiesti kasutuks, mida sellest ka ei arvaks õnnetu lugeja, neelates raamatuid. Selline lugeja peab end teinekord täiesti tõsiselt "harituks", kujutab ette, et ta mõistis hästi elu, et ta rikastus teadmistega, kuid tegelikult, muuseas, sellise "hariduse" kasvu juures ta kaugeneb üha enam ja enam oma eesmärgist. Lõppude lõpuks lõpetab ta sanatooriumis või "poliitikuna" parlamendis.

Kes niiviisi enesega töötab, sel ei õnnestu kunagi kasutada oma kaootilisi "teadmisi" neil eesmärkidel, mis kerkivad tema ette igal antud hetkel. Tema vaimne ballast ei paikne elust tuleneval, vaid surnud raamatute suunal. Ja ehkki elu hakkab teda tagant lükkama selliselt, et omandada raamatuist seda, mis on tõepoolest väärtuslik, suudab see õnnetu lugeja viidata ainult mingile raamatust loetud leheküljele, kuid ei suuda seda elus kasutada. Igal kriitilisel hetkel otsivad sellised tarkpead palehigis raamatuist analoogiaid ja paralleele ja loomulikult ja vältimatult osutavad sõrmega vaid taevasse.

Kui see poleks nii, oleks meie mõningate õpetatud valitsejate poliitiline tegevus täiesti arusaamatu. Siis jääks meile ainus järeldus: pataloogiliste kalduvuste asemel konstanteerida neil lihtsalt kelmidele vastavate omaduste olemasolu.

See inimene, kes oskab õigesti lugeda, suudab iga raamatut, iga ajalehte, iga tema poolt läbiloetud brošüüri nii ära kasutada, et omandada sellest kõik tõepoolest hinnaline, kõik , mis omab tõepoolest mitte ainult mööduvat tähtsust. Ta oskab saadud uut materjali lahata ja omandada nii, et see aitab tal täpsustada või täiendada seda, mida ta teadis juba varem, saada uut materjali, mis aitab kindlustada oma vaadete õigsust. Kui sellise inimese ette seab elu ootamatult uusi küsimusi, toob tema mälu talle loetust momentaalselt esile just selle, mis nimelt on tarvilik antud situatsioonis. Sellest materjalist, mis on kogunenud tema ajju aastakümnete jooksul, suudab ta kiiresti mobiliseerida selle, mida on vaja uue etteseatud probleemi selgitamiseks ja sellele õige vastuse andmiseks.

Ainult selline lugemine omab mõtet ja eesmärki.

Näiteks selline oraator, kes ei suuda omandada just nimelt selliselt oma materjali, ei ole kunagi suuteline, põrkudes vastuväitele, küllalt veenvalt kaitsma oma isiklikku seisukohta, kui see seisukoht on ka tuhandekordselt õige ja vastab tegelikkusele. Iga diskussiooni ajal veab mälu sellist oraatorit tingimata alt, vajalikul hetkel ta ei leia ei põhjendusi oma isiklike teeside kinnitamiseks ega materjale vastase omade ümberlükkamiseks. Kui jutt on sellisest oraatorist, kes võib ainult ennast häbistada, on see vaid pool häda: on palju hullem kui pime saatus teeb sellisest kõiketeadjast, seega mitte midagi teadvast härrast, riigijuhi.

Mis puutub minusse, siis püüdsin ma juba varasest noorusest peale õigesti lugeda. Õnneks aitasid mind selles mälu ja arusaamine. Selles suhtes oli Viini-periood minu jaoks eriti viljakas ja hinnaline.

Igapäevaelust tajutu andis mulle tõuke kõige erinevamatesse, üha uutesse probleemidesse süvenemiseks ja nende tundmaõppimiseks. Saanud võimaluse praktika kinnitamiseks teooriaga ja teooriat kontrollida praktikas, kindlustasin ma end selle eest, et teooria sunnib mind elust lahku rebima ja praktika kaotab võimaluse kogemuste üldistamiseks.

Niiviisi ärgitas igapäevaelu kogemus mind põhjalikumale kahe ülitähtsa probleemi, peale sotsiaalse, teoreetilisele tundmaõppimisele.

Kes teab, ehk oleks mul tulnud süveneda marksismi tundmaõppimisele, kui mitte tolleaegne periood ei oleks mind lükanud ninapidi otse selle probleemi sisse.

* *

*

Oma varases nooruses kuulsin ma sotsiaaldemokraatiast väga vähe ja see, mida ma kuulsin, ei olnud õige.

See asjaolu, et sotsiaaldemokraatia pidas võitlust üldise, salajase hääletamisõiguse eest, tegi mulle sisimas rõõmu. Mu mõistus ütles mulle juba siis ette, et see peab viima Habsburgide rezhiimi, mida ma nii väga vihkasin, nõrgenemisele. Ma olin kindlalt veendunud, et Doonau-äärne monarhia ei suuda püsida teisiti, kui ohverdades Austria sakslaste huve. Teadsin, et isegi Austria sakslaste aeglase slaviseerimise hinnaga ei ole garanteeritud tõeliselt elujõulise riigi loomine sel lihtsal põhjusel, et slaavlasliku elemendi riiklikkus ise on suure kahtluse all. Just nimelt kõike seda silmas pidades tervitasin ma kõike seda, mis minu arvates pidi viima seni võimatu krahhini, hoidma ülal 10 miljoni sakslase huve, määranud riigi hukkumisele. Mida enam rahvuslik järamine ja erinevate keelte võitlus lõi lõkkele ja Austria parlamenti õgis, seda lähemal oli selle paabelliku riigi tulevase langemise tund ja sellega koos lähenes minu austro-saksa rahva vabanemise tund. Ainult nii kangastus mulle tolleaegsetes tingimustes tee Austria sakslaste ühendamiseks Saksamaaga.

Seetõttu ei olnud selline sotsiaaldemokraatide tegevus mulle antipaatne. Pealegi olin ma tol ajal veel küllaltki kogenematu ja rumal, et mõelda, et sotsiaaldemokraatia muretseb tööliste materiaalse olukorra parandamise eest. Ja see loomulikult rääkis minu teadvuses rohkem tema poolt kui vastu. Mis mind kõige enam siis sotsiaaldemokraatide juurest eemale tõukas, oli tema vaenulik suhtumine võitlusse sakslaste huvide eest, tema alandav kuuletumine slaavlastest “seltsimeestele”, kes õhinal võtsid vastu Austria sotsiaaldemokraatide lipitsevaid järeleandmisi, kuid koos sellega kohtlesid neid ülbelt, nagu, muide, need pealetükkivad mangujad olidki ära teeninud.

Kui olin 17-aastane, oli sõna “marksism” mulle vähe teada, sõnad “sotsiaaldemokraatia” ja “sotsialism" aga näisid mulle olevat ühesuguse tähendusega. Ja nüüd oli tarvis saada saatuselt raske löök, et mul avaneks silmad sellise ennekuulmatu rahva petmise peale.

Seniajani ma olin jälginud sotsiaaldemokraatliku partei tegevust kui pealtnägija massidemonstratsioonide ajal. Ma ei omanud veel väikseimatki ettekujutust tema pooldajate

tegevusest tõekspidamiste suunamisel, ma ei mõistnud veel tema õpetuse olemust. Alles nüüd puutusin sellega kokku ja võisin tutvuda tema kasvatustöö tulemustega ja tema “maailmavaatega”. Selle, mis teises olukorras oleks nõudnud ehk aastakümneid, omandasin ma nüüd mõne kuuga. Ma mõistsin, et fraaside taga sotsiaalsest headusest ja ligimesearmastusest varjub tõeline katk, millesse nakatumisest tuleb maakera võimalikult kiiresti vabastada hirmus, et muidu võib see inimkonnast tühjaks muutuda.

Minu esimene tutvus sotsiaaldemokraatiaga toimus ehitusel, kus ma töötasin.

Juba algusest peale kujunesid suhted mitte väga rõõmustavalt. Minu riietus oli veel suhteliselt korralik, mu jutt oli lugupidav ja mu käitumine vaospeetud. Ma olin veel niivõrd sulgunud enesesse, et mõtlesin vähe ümbritseva peale. Ma otsisin tööd vaid selleks, et mitte nälga surra ja omada võimalust, et, olgugi aeglaselt ja järk-järgult, jätkata oma haridusteed. Võibolla, et ma poleks veel kaua mõelnud sellele, mis mind ümbritseb, kui juba kolmandal või neljandal päeval ei oleks toimunud sündmused, mis sundisid mind kohe seisukohta võtma: mind kutsuti astuma organisatsiooni “rahvuslik ükskõiksus”. Nagu võiks tõesti räpane kirjandus, jõhkrad sensatsioonid ja kinoekraan panna terve aluse rahvamasside patriootilisele kasvatamisele.

Mida ma varem uneski poleks näinud, seda mõistsin ma neil aegadel kiiresti ja põhjalikult.

Küsimus rahva tervest rahvuslikust teadlikkusest on esmajärjekorras küsimus tervete sotsiaalsete suhete kui vundamendi loomisest õigele individuaalsele mõtlemisele. Sest ainult see, kes kasvatuse kaudu koolis on tutvunud isamaa kultuurilise, majandusliku ja eelkõige poliitilise ülevusega, võib sisemise uhkusega selle üle, et ta kuulub antud rahva juurde, tungida asja olemusse. Võidelda jaksan ma vaid siis, kui ma armastan. Armastada suudan vaid siis, kui ma austan, austada aga vaid seda, mida ma vähemalt tunnen.

* *

*

Kui minus tärkas huvi sotsiaalsete probleemide vastu, hakkasin ma kogu põhjalikkusega neid tundma õppima. Mulle avanes minu jaoks senitundmatu maailm.

Aastatel 1909 – 1910 minu isiklik olukord veidi muutus: ma ei pidanud enam töötama mustatöölisena, ma võisin nüüd tüki leiba teenida muul viisil. Ma hakkasin tol ajal töötama joonestajana ja akvarellistina. Kui halb see ka ei olnud teenimise mõttes – sellest jätkus tõepoolest vaevalt äraelamiseks, - polnud see siiski paha minu poolt valitud elukutse suhtes. Nüüd ma ei naasnud enam õhtuti koju surmani väsinuna, võimetuna isegi raamatut kätte võtma. Mu nüüdne töö käis paralleelselt minu tulevase elukutsega. Ma olin nüüd teatud mõttes ise oma aja peremees ja võisin seda jaotada paremini kui varem.

Ma õppisin palga nimel ja õppisin hinge jaoks.

Nüüd sain ma võimaluse, lisaks minu praktilistele tähelepanekutele, omandada neid teoreetilisi teadmisi, mis on vajalikud sotsiaalsete probleemide lahendamiseks. Ma hakkasin studeerima enam-vähem kõike, mis mulle kätte sattus, lugesin raamatuid ja süvenesin iseendi mõtisklustesse.

Praegu ma arvan, et tol ajal mind ümbritsenud inimesed pidasid mind kahtlemata imelikuks inimeseks.

Et ma seejuures kogu kirega ja armastusega andusin ehituskunstile, on iseenesestmõistetav. See kunst kõrvuti muusikaga tundus mulle tol ajal kõikide kunstide kuningana: tegelemine sellise kunstiga sellistes tingimustes polnud minu jaoks mitte "raske", vaid suurim õnn. Ma võisin kuni südaööni väsimatult lugeda või joonestada. Minus üha tugevnes usk, et paljude aastate pärast saabub mulle ikkagi parem tulevik. Ma olin veendunud, et saabub aeg, mil ma teen omale nime arhitektina.

Et ma kõrvuti sellega avastasin endas suure huvi kõige selle vastu, mis on seotud poliitikaga, näis mulle täiesti loomulikuna. Minu silmis oli see iseenesestmõistetavalt iga normaalselt mõtleva inimese kohus. Minu teadmised elukutsealastest organisatsioonidest võrdusid tol ajal nulliga. Ma ei oleks siis osanud midagi öelda ei nende eesmärkide kohta ega nende olemasolu otstarbekusest. Kuid niipea, kui mulle öeldi, et ma pean astuma organisatsiooni, keeldusin ma ettepanekust. Oma vastust motiveerisin ma sellega, et ma ei mõista seni seda küsimust, kuid sundida end ükskõik milliseks sammuks ma ei või. Tõenäoliselt tänu minu motiveeringu esimesele poolele ei aetud mind ehituselt otsekohe minema. Ilmselt loodeti sellele, et mõne päeva pärast õnnestub mind kas ümber veenda või ära hirmutada. Mõlemal juhul eksisid nad täielikult. Möödus veel kaks nädalat ja nüüd ma poleks enam suutnud end sundida ametiühingusse astuma, isegi kui oleksin soovinud. Nende kahe nädala jooksul tutvusin küllalt lähedalt mind ümbritsevaga. Nüüd poleks mingisugune jõud maailmas suutnud mind sundida astuma organisatsiooni, mille juhte ma selle aja jooksul nägin neile nii ebasoodsas valguses.

Esimesed päevad olid mulle rasked.

Lõunatunnis läks osa töölistest lähimaisse väiketrahteritesse, teine osa jäi ehitusele ja sõi seal oma napi lõunasöögi ära. Need olid abielus olevad töölised, kellele nende naised tõid siia kaetud nõudes vedela lõuna. Nädala lõpuks muutus

see teine osa aina suuremaks. Mispärast? Seda mõistsin alles tagantjärele. Seejärel algasid poliitilised vaidlused.

Ma jõin oma pudeli piima ja sõin oma leivatüki kõrvalises kohas ära. Õppides ettevaatlikult tundma oma ümbrust, mõtlesin ma oma õnnetu saatuse peale. Sellestki vähesest, mida ma kuulsin, oli ülearu küllalt. Sageli näis mulle, et need härrad kogunesid sihilikult minu lähedusse, et sundida mind oma üht või teist arvamust välja ütlema. See, mida ma ümberringi kuulsin, võis mind vaid viimse piirini ärritada. Nad eitasid ja needsid kõike: rahvust kui kapitalistlike "klasside" leiutist – kui sageli tuli mul kuulda seda sõna; isamaad kui kodanluse relva tööliste ekspluateerimiseks; seaduste autoriteetsust kui proletariaadi rõhumise vahendit; kooli kui asutust, kus kasvatatakse orje, samuti

orjapidajaid; usku kui ekspluateerimisele määratud rahva petmise vahendit; moraali kui rumala lambakannatuse sümbolit jne. Ühesõnaga – nende suus ei jäänud midagi puhast ega püha järele; kõik, absoluutselt kõik valasid nad hirmsasse porri.

Alguses ma püüdsin vaikida, kuid lõppude lõpuks ei võinud ma enam vaikida. Ma hakkasin oma arvamusi välja ütlema, vastu vaidlema. Siinjuures tuli mul kõigepealt veenduda selles, et kuni ma ise polnud omandanud küllaldaselt teadmisi ega vallanud vaidlusaluseid küsimusi, oli täiesti lootusetu keda tahes ümber veenda. Siis ma hakkasin tuhnima neis allikais, kust nemad ammutasid oma kahtlast tarkust. Ma hakkasin lugema raamat raamatu järel, brošüür brošüüri järel.

Ent ehitusel muutusid vaidlused järjest kuumemaks. Iga päevaga esinesin ma aina paremini, kuna omasin juba rohkem andmeid nende eneste teadusest, kui minu vastased ise. Kuid väga varsti saabus päev, kui minu vastased võtsid kasutusele sellise järeleproovitud vahendi, mis muidugi kõikidest kõige kergemini võidab terve mõistuse: vägivalla ja terrori. Mõned minu vastaste juhid seadsid mind valiku ette: kas lahkun ehituselt kohe ja vabatahtlikult või mind heidetakse seal kusagilt alla. Kuna ma olin täiesti üksinda ja vastupanu oli lootusetu, eelistasin esimest varianti ja lahkusin ehituselt kogemuse võrra rikkamana.

Lahkusin täis jälkustunnet, kuid samas haaras see juhtum mind sedavõrd, et mulle osutus täiesti võimatuks seda lihtsalt unustada. Ei, seda ma nii ei jäta. Esmane nördimustunne vahetus peagi taas kangekaelse sooviga edasiseks võitluseks. Ma otsustasin millelegi vaatamata taas minna teisele ehitusele. Sellisele otsusele sundis mind veel ka puudus. Möödus mõni nädal, ma kulutasin kogu oma napi tagavara ja halastamatu nälg sundis mind tegutsema. Olgugi, et vastu tahtmist, pidin ma minema ehitusele. Mäng kordus uuesti. Finaal oli samasugune nagu esimesel korral.

Mäletan, et minus toimus sisemine võitlus: kas need on siis tõepoolest inimesed, kas nad on siis väärilised kuuluma suure rahva hulka?

Piinav küsimus! Sest kui vastata sellele küsimusele jaatavalt, siis võitlus rahvuslikkuse eest lihtsalt ei tasu vaeva ja neid ohvreid ära, mida selliste kaabakate eest peavad tooma parimad inimesed. Kui aga vastata sellele küsimusele eitavalt, siis selgub, et meie rahvas on inimeste poolest liialt vaene.

Neil päevil näis mulle, et see inimmass, keda ei saa isegi lugeda rahva poegade hulka, kasvab ähvardavalt nagu laviin ja see kutsus minus esile suure rahutusetunde.

Hoopis teiste tunnetega jälgisin ma nüüd Viini tööliste massidemonstratsiooni, mis neil päevil mingil põhjusel toimus. Ma seisin ja jälgisin kahe tunni jooksul hinge kinni hoides seda lõputute mõõtmetega inimussi, mis kahe tunni kestel minu silmade ees roomas. Rõhutuna sellest vaatemängust, lahkusin ma lõpuks väljakult ja suundusin koju. Teel nägin ma tubakakioski aknal "Tööliste Ajalehte" – Austria vana sotsiaaldemokraatide keskorganit. Ühes odavavõitu rahvakohvikus, mida ma sageli külastasin, lebas see organ samuti alati laual. Kuid seni polnud ma kunagi suutnud sundida end hoidma seda alatut ajalehte, mille toon mõjus mulle nagu hingeline vitriol, käes üle 1 – 2 minuti. Nüüd, olles demonstratsioonist tuleneva rõhuva mulje mõju all, sundis mingi sisemine hääl mind ajalehte ostma ja seda põhjalikult läbi lugema. Ja vaatamata raevu- ja

arusaamatusepuhangule hakkasin nüüd regulaarselt tungima sellesse kontsentreeritud valesse.

Igapäevane sotsiaaldemokraatliku pressi lugemine võimaldas mul enam, kui tutvumine selle teoreetilise kirjandusega mul aru saada sotsiaaldemokraatide ideede liikumisest ja tema sisemisest olemusest.

Tõepoolest, milline suur vahe on sellise sotsiaaldemokraatliku pressi ja puhtteoreetilise kirjanduse vahel, milles kohtad meretäit fraase vabadusest, ilust ja "väärikusest", kus pole lõppu sõnadel humaansusest ja moraalist, - ja seda kõike prohvetlikkuse katte all, ja seda kõike igapäevase sotsiaaldemokraatliku pressi elajalikus, labases keeles, mis töötab kõige madalama klatši ja kõige virtuooslikuma ja koletuslikuma vale abil. Teoreetiline press peab silmas rumalavõitu pühakuid keskmise ja kõrgema "intelligentsi" hulgast, igapäevane trükiajakirjandus – massi.

Minule isiklikult tõi süvenemine sellesse kirjandusse ja pressi kaasa veelgi suurema teadvuse tugevnemise minu ühtekuuluvusest oma rahvaga.

See, mis varem viis läbimatu kuristiku juurde, sai nüüd veelgi suurema armastuse äratajaks.

Sellise koletusliku ajude mürgitamise töö olemasolu korral suudab ainult loll hukka mõista neid, kes langevad sellise eksitamise ohvriks. Mida enam ma omandasin lähiaastatel ideelist iseseisvust, seda enam kasvas minus arusaamine sotsiaaldemokraatide sisemisest edust. Nüüd mõistsin ma kogu selle tähendust, mida omavad sotsiaaldemokraatide suus nende elajalikult toored nõudmised töölistele – tellida ainult punaseid ajalehti, külastada ainult punaseid koosolekuid, lugeda ainult punaseid raamatuid. Sellise väljakannatamatu õpetuse resultaate nägin ma nüüd oma silmadega nende täies selguses.

Laiade masside psüühika on täiesti vastuvõetamatu nõrgale või poolikule. Naise hingeline vastuvõtlikkus on vähem- ligipääsetav abstraktse mõistuse argumentidele kui selle instinktiivsete püüete täiendavale jõule. Naine allub parema meelega tugevamale, kui hakkab enesele allutama nõrka. Ja ka mass armastab rohkem võimukat inimest, kui seda, kes temalt midagi palub. Mass tunneb ennast enamrahuldatuna sellise õpetuse poolt, mis ei salli enese kõrval ühtegi teist, kui on valmis lubama erinevaid liberaalseid vabadusi. Enamikel juhtudel mass ei tea, mida ta peab tegema liberaalsete vabadustega ja tunneb end sel juhul isegi mahajäetuna. Tema häbitule hingelisele terroriseerimisele sotsiaaldemokraatia poolt reageerib mass sama vähe nagu ka tema inimõiguste ja vabaduste masendavale kuritarvitamisele. Ta ei oma väiksematki ettekujutust kogu õpetuse sisemisest mõttetusest, ta näeb ainult halastamatut jõudu ja selle jõu loomalikku toorust, mille ees ta lõppude lõpuks alistub.

Kui sotsiaaldemokraatiale seatakse vastu enamõiglane õpetus, kuid mida viiakse läbi samasuguse jõuga ja loomaliku toorusega, siis see õpetus võidab, ehkki peale rasket võitlust.

Ei möödunud kahte kuudki, kui mulle sai täiesti selgeks sotsiaaldemokraatlik õpetus ise, samuti tehnilised vahendid, mille abil ta seda läbi viib.

Ma mõistsin hästi seda häbitut ideelist terrorit, mida see partei kasutab kodanluse vastu, kes pole võimeline talle ei füüsiliselt ega moraalselt vastu seisma. Antud märguandel algab tõeline vale ja laimu kanonaad just selle vastase vastu, kes näib antud momendil sotsiaaldemokraatidele kõige ohtlikumana ja see kestab seni, kuni rünnaku alla jäänud poolel närvid üles ütlevad ja et saada hingetõmbeaega, toob ta ohvriks ühe või teise isiku, kes on sotsiaaldemokraatide poolt enim vihatud.

Lollpead! Mingisugust hingetõmbeaega nad tegelikult ei saa ikkagi.

Mäng algab uuesti ja kestab seni, kuni hirm nende metsistunud penide ees ei ole paralüseerinud igasugust tahet.

Sotsiaaldemokraatia tunneb isikliku kogemuse põhjal jõu hinda ja seepärast ta astubki nimelt erilise kirega just nende vastu välja, kelle juures ta arvab olevat sel või teisel määral seda harvaesinevat omadust ja vastupidi, ta kiidab üles neid nõrku natuure, keda ta kohtab vastase ridades. Vahel teeb ta seda ettevaatlikult, vahel valjemini ja julgemalt – sõltuvalt antud isiku eeldatavaist moraalsetest omadustest.

Sotsiaaldemokraatia eelistab omada oma vastas pigem tahtetut ja jõuetut geeniust kui tugevat, olgugi et tagasihoidliku ideelise haardeulatusega natuuri.

Kuid kõige enam meeldivad talle muidugi vastased, kes on nii nõrga iseloomu kui ka nõrga peaga.

Ta oskab luua kujutluse, nagu oleks temale järeleandmine viimseks vahendiks säilitada rahu, kuid ise jätkab selsamal ajal, kord targalt ja ettevaatlikult pealetungi, vallutades ühe positsiooni teise järel, kord vaikse šantaaži, kord otsese varguse abil (sellistel hetkedel, kui üldine tähelepanu on suunatud teisale), kord, kasutades seda, et vastane ei soovi liialt ärritada sotsiaaldemokraate, esile kutsuda suuri sensatsioone jne. Selline sotsiaaldemokraatide taktika kasutab väljakurnamismeetodil ära kõik vastase nõrkused. Selline taktika peab matemaatilise täpsusega viima teda edusammudele, kui vaid vastaspool ei õpi võitlema mürgiste gaaside vastu samuti mürgiste gaasidega.

Nõrkadele natuuridele tuleb lõpuks selgitada, et siin ei ole asi selles, kas olla või mitte olla.

Niisama arusaadavaks sai mulle füüsilise terrori tähendus üksikute isikute ja masside suhtes.

Siinjuures omab samuti tähtsat kohta psühholoogiliste tagajärgede täpne arvestus.

Terror töökojas, vabrikus, koosolekusaalis või massidemonstratsioonidel saavutab alati edu, kui talle ei vastandata samatugevat terrorit.

Siis muidugi tõstavad sotsiaaldemokraadid kohutavat ulgumist. Nemad, olles alles hiljaaegu eitanud igasugust riiklikku võimu, pöörduvad nüüd selle poole abi saamiseks ja saavutavad taas jälle midagi: “kõrgemate” ametnike seast leiavad nad eesleid, kes aitavad sellel katkul võidelda oma ainsa tõelise vastase vastu, kuna need eeslid loodavad niiviisi eneste suhtes sotsiaaldemokraatide silmis ära

teenida mõningast heatahtlikkust.

Seda, millist muljet jätab edu laiadele massidele, kui sotsiaaldemokraatide pooldajatele või vastastele, võib taibata ainult see, kes tunneb rahva hingeelu mitte raamatute vaid elava tegelikkuse järgi. Sotsiaaldemokraatide pooldajate ridades võetakse saavutatud võitu vastu kui tõendit tema sügavast õigsusest. Sotsiaaldemokraatide vastased langevad aga masendusse ja lakkavad uskumast edaspidise võitluse võimalusse üldse.

Mida enam ma tutvusin sotsiaaldemokraatide poolt kasutatavate füüsilise terrori meetoditega, seda vähem võisin ma olla rahulolematu nende sadade tuhandete inimestega masside hulgast, kellest said tema ohvrid.

Olen oma elu tollele perioodile tänu võlgu eriti sellepärast, et ta andis mulle tagasi minu oma rahva, et ta õpetas mind eristama pettureid ja pettuse ohvreid.

Mitte kellekski muuks kui ohvriteks ei saa lugeda neid inimesi, kellest sai petturite saak. Eelpool ma kirjeldasin nähtamatute joontega "alumiste" kihtide elu. Kuid minu kujutis oleks ebatäiuslik, kui ma siinsamas ei kriipsutaks alla, et neissamades madalamates rahvakihtides nägin ma ka heledaid täppe, et ma enam kui kord sattusin harukordse eneseohverduse, ülima sõpruse, täieliku loobumise ja tagasihoidlikkuse näidetele – eriti vanema põlve tööliste seas. Noorema põlvkonna tööliste juures oli selliseid häid omadusi harvem, kuna neile avaldavad suured linnad palju enam negatiivset mõju, kuid ka noorte tööliste seas kohtasin ma sageli paljusid, kelle juures oli terve sisu üle elu välisest alatusest ja jälkusest. Kui need, sageli väga toredad ja head inimesed, astusid ikkagi meie rahva poliitiliste vaenlaste ridadesse ja abistasid sel viisil vastast, siis seletub see ainult sellega, et nad ei mõistnud sotsiaaldemokraatliku õpetuse alatusi. Ja ei võinudki mõista, kuna me ise mitte kunagi ei vaevunud mõtlema neile inimestele, kuid ühiskondlikud olud osutusid tugevamaks, kui mõnikord nende kihtide hea tahe. Sotsiaaldemokraatide leeri sundis neid inimesi, vaatamata kõigele, puudus.

Lõpmatult palju kordi on meie kodanlus kõige oskamatumal kombel, sageli kõige ebamoraalsemal kombel välja astunud väga tagasihoidlike ja inimlikult õiglaste nõudmiste vastu – seejuures tihti ilma igasuguse kasuta enese suhtes ja isegi ilma igasuguse perspektiivita saada mingit kasu. Ja vaat´, just nimelt tänu sellele aeti isegi korralikud töölised ametiühinguist poliitilise tegevuse areenile.

Võib kindlalt öelda, et miljonid töölised olid algul sisimas vaenulikud sotsiaaldemokraatliku partei suhtes, kuid nende vastupanu võideti kohati isegi kodanlike parteide täiesti rumala käitumise abil, mis väljendus täielikus ja tingimusteta äraütlemises tulla vastu ükskõik millistele sotsiaalsetele nõudmistele. Lõppude lõpuks taoline keeldumine parandada ükskõik milliseid töötingimusi, võtta tarvitusele abinõusid traumade vastu tootmises, piirata laste tööd, luua tingimused naise kaitseks neil kuudel, kui ta kannab südame all tulevast "isamaa poega", - kõik see vaid abistas sotsiaaldemokraatiat, mis tänulikult registreeris iga sellise keeldumise korral ja kasutas ära neid varakate klasside meeleolusid, et ajada massid sotsiaaldemokraatlikesse püünisraudadesse. Meie poliitiline "bürgersus" ei suuda kunagi neid oma patte maha vaikida. Tõrjudes kõrvale kõik katsed parandada sotsiaalset kurjust, organiseerides vastupanu kõikidele nendele katsetele, külvasid need poliitikud vihkamist ja andsid vähemalt välimise õigustuse meie rahva surmavaenlase avaldustele,

nagu mõtleks tõepoolest ainult sotsiaaldemokraatlik partei töötava massi huvidele.

Niiviisi lõidki need poliitikud moraalse õigustuse ametiühingute, s.t. selliste organisatsioonide olemasoluks, mis ammustest aegadest on olnud poliitiliste parteide peamiseks toeks.

Minu õpinguaastail Viinis olin ma sunnitud, tahtsin ma seda või mitte, võtma seisukoha ametiühingute suhtes.

Kuna ma vaatasin ametiühingule kui sotsiaaldemokraatliku partei lahutamatule osale, oli minu otsus kiire ja … vale.

Suhtusin ametiühingutesse puhteitavalt.

Kuid ka selles lõpmatult tähtsas küsimuses andis saatus ise mulle hinnalisi õppetunde.

Selle tagajärjel sai mu esmane arvamus ümber lükatud.

Olles 20-aastane, õppisin ma vahet tegema ametiühingute, kui töötajate üldiste sotsiaalsete õiguste kaitse vahendi ja eri ametiühingute tööliste töötingimuste parandamise alaste saavutuste kaitsmise vahendi ja ametiühingute, kui poliitiliste parteide ja klassivõitluse instrumentide vahel.

Asjaolu, et sotsiaaldemokraatia mõistus ametiühinguliikumise suurt tähtsust, kindlustas talle selle instrumendi käsutamise ja sellesamaga – edu; asjaolu, et kodanlus seda ei mõistnud, läks talle maksma poliitilise positsiooni kaotuse. Kodanlus lootis oma kõrgis pimeduses lihtsa “eitamise” teel mahutada ametiühinguid sündmuste loogilisse arengusse. Tegelikkuses aga tuli välja vaid nii, et ta juhtis selle arengu teele, mis on loogikaga vastuolus. Et ametiühinguliikumine on iseenesest võttes justkui vaenulik isamaale – see on absurdsus ja peale selle ka vale. Õige on vastupidine. Kuni ametiühingualasel tegevusel on eesmärgiks parandada terve kihistuse, mis on üheks peamiseks rahvuse toeks, elujärge, pole see liikumine ainult mittevaenulik isamaale ja riigile, vaid vastupidi, ta on “rahvuslik” selle sõna kõige paremas mõttes. Selline ametiühinguliikumine aitab kaasa sotsiaalsete eelduste loomisel, ilma milleta on üldrahvuslik kasvatustöö üldse võimatu. Selline ametiühinguliikumine omab sellist hiigelsuurt teenet, mis aitab võita sotsiaalset haigust, hävitab juurteni selle haiguse batsillid ja aitab sel viisil kaasa rahvuse organismi üldisele tervenemisele.

Vaielda ametiühingute vajaduse üle oleks tõepoolest tühi töö.

Kuni tööandjate seas on inimesi mittepiisava sotsiaalse arusaamisega ja seda enam halvastiarenenud õigus- ja õiglustundega, on ametiühingujuhtide ülesanne, kes ju ka ise on osaks meie rahvast, selles, et kaitsta ühiskonna huve üksikute tegelaste ahnuse ja arulageduse vastu. Säilitada truudust ja usku rahvasse on samasugune rahvuse huvi kaitsmine, kui säilitada terve rahvas.

Nii seda kui ka teist teravdatakse nende ettevõtjate poolt, kes ei tunne end kogu ühiskondliku organismi osana. Sünnitavad ju häbiväärne ahnus ja halastamatus tulevikule sügavat kahju.

Kaotada sellise arengu põhjused – see on teene rahvuse ees ja mitte vastupidi.

Ärgu meile räägitagu, et iga tööline eraldi omab täielikku õigust teha vastavaid järeldusi sellest tegelikust või näivast õiglusetusest, mida temale põhjustatakse, s.t. jätta antud ettevõtja maha ja ära minna. Ei! See on jamps. See on vaid katse tähelepanu tähtsalt küsimuselt kõrvale juhtida. Üks kahest: kas halbade ühiskonnavastaste tingimuste kõrvaldamine on meie rahvuse huvides või mitte. Kui jah, siis tuleb selle kurjuse vastu võidelda nende vahenditega, mis tõotavad edu. Üksiktööline ei ole kunagi võimeline kaitsma oma huve suurettevõtjate vastu. Siin pole asi kõrgema õiguse võidust. Kui mõlemad pooled asetseksid ühisel vaatepunktil, poleks ka vaidlust ennast. Siin on asi suure jõu küsimuses. Kui see poleks nii, kui mõlemal poolel oleks olemas õiglustunne, oleks vaidlus lahendatud ausal kombel või, täpsemalt, ta ei tekkiks üldse.

Ei, kui ühiskonnavaenulik või seadusevastane ümberkäimine kutsub tema vastu üles, vastupanule, siis võib see võitlus saada lahenduse vaid suurema või väiksema jõu abil seni, kuni pole loodud seaduslik kohtuinstants taolise kurja hävitamiseks. Kuid sellest tuleneb, et vähegi eduka võitluse jaoks ettevõtjaga ja tema kontsentreeritud jõuga peab tööline välja astuma mitte kui üksikisik, muidu ei saa juttugi olla võidust.

Selge, et ametiühinguorganisatsioon võiks viia sotsiaalsete ideede tugevnemisele praktilises elus ja sellega nende ka põhjuste kõrvaldamisele, mis kutsuvad esile masside ärritusi ja sünnitavad alaliselt põhjuseid rahulolematuseks ja kaebusteks.

Kui see pole praegu nii, siis suuremat osa süüst kannavad selle eest need, kes segavad ühiskondliku kurjuse kõrvaldamist seadusandlikkuse teel. Süü lasub neil, kes kasutavad kogu oma poliitilist mõju et takistada sellist seadusandlikkust.

Mida vähem kodanluse poliitikud mõistsid, või õigemini ei soovinud mõista ametiühinguorganisatsiooni tähtsust ja

tegid talle üha uusi takistusi, seda kindlamalt võttis sotsiaaldemokraatia selle liikumise oma kätesse. Ta lõi suure ettenägelikkusega omale baasi, mis juba enam kui üks kord on osutunud kriitilistel hetkedel tema viimaseks kaitsevahendiks. Muidugi läks seejuures organisatsiooni sisemine eesmärk järk-järgult tühja, mis avas tee uutele eesmärkidele.

Sotsiaaldemokraatia pole kunagi mõelnud sellest, et hoida alal ametiühinguliikumise algseid ülesandeid.

Ei, sellest ta kahtlemata ei mõelnud.

Tema kogenud kätes muutus mõne aastakümne jooksul see inimese ühiskondlike õiguste kaitserelv instrumendiks, mis on suunatud rahvamajanduse lammutamisele. Et seejuures kannatavad tööliste huvid, sotsiaaldemokraate ei puuduta. Majanduslike survevahendite kasutamine annab võimaluse kasutada väljapressimist ka poliitilises mõttes. Sotsiaaldemokraatia on selleks küllalt südametunnistuseta, et seda ära kasutada, kuid tema eest väljaminevad massid omavad küllaldasel

määral oinalikku kannatust, et lubada seda teha. Üks täiendab teist.

* *

*

Juba XX sajandi künnisel lakkas ametiühinguliikumine oma endisi ülesandeid täitmast. Aasta-aastalt allus ta üha enam sotsiaaldemokraatlikule poliitikale ja muutus lõppude lõpuks eranditult ainult klassivõitluse hoovaks. Tema ülesandeks sai anda päevast päeva lööke sellisele majanduslikule korrale, mis suurte raskustega oli vaevu-vaevu loodud. Laostanud riigi majandusliku vundamendi, võib samasuguse saatuse ette valmistada ka riigile endale. Iga päevaga hakkasid ametiühingud ikka vähem ja vähem tegelema tööliste tegelike huvide kaitsmisega. Poliitiline tarkus ütles ju lõppude lõpuks juhtidele ette mõtte, et tööliste majanduslikku olukorda parandada pole üldse mõtet: kui tugevalt tõsta laiade masside sotsiaalset ja kultuurilist taset, siis ju, paraku, tekib oht, et, saavutades oma nõudmiste rahuldamise, ei lase need massid end enam tahtetu tööriistana ära kasutada.

Taoline perspektiiv sisendas juhtidesse niivõrd suure kartuse, et lõppude lõpuks nad mitte ainult et ei lakanud võitlemast tööliste majandusliku taseme tõstmise eest, vaid hakkasid kõige otsustavamalt välja astuma sellise tõusu vastu.

Näib, et leida seletust sellisele pealtnäha täiesti arusaamatule käitumisele polnud neile eriti raske.

Nad hakkasid esitama niivõrd hiiglaslikke nõudmisi, et need väikesed järeleandmised, mida õnnestus ettevõtjatelt välja tirida, pidid töölistele näima suhteliselt täiesti tühistena. Ja nii hakatigi töölistele päevast päeva tõestama nende järeleandmiste tühisust ja veenma neid selles, et siin on neil tegemist kuratliku plaaniga: andes järele naeruväärselt vähe, öelda töölistele ära nende pühade õiguste rahuldamisest ja nõrgendada veel seejuures töölisliikumise pealetungisurvet. Laiade masside vähese mõtlemisvõime juures pole vaja imestada selle üle, et see võte ka õnnestus.

Kodanluse leeris avaldati väga palju rahulolematust sotsiaaldemokraatide taktika suhtes, kuid kodanluse esindajad ei suutnud ise mitte mingisugust tõsiseltvõetavat omapoolset käitumisliini kavandada. Näis nagu, et kui sotsiaaldemokraatia niivõrd väriseb tööliste olukorra tõelise parandamise ees, siis tuleks suunata kõik jõud just nimelt selles suunas ja sellesamaga rebida klassivõitluse apostlite käest nende endi pime relv.

Mitte midagi sellist ei tehtud. Selle asemel, et minna üle pealetungile ja vallutada vastase positsioon lahinguga eelistasid ettevõtjate ringkonnad taganeda, anda vastaspoole survele vaid pisut järele ja nõustuda alles kõige viimasel minutil selliste ebapiisavate parandustega, mis nende vähest tähtsust silmas pidades ei võinud anda mingeid tagajärgi ja mida sotsiaaldemokraatia sai seetõttu kergesti tagasi lükata. Tegelikkuses jäi kõik vanaviisi. Ainult rahulolematus kasvas veelgi enam.

Juba siis rippusid niinimetatud “vabad ametiühingud” ähvardava pilvena üldpoliitilise horisondi

kohal ja tumestasid omaette iga töölise olemasolu.

Vabad ametiühingud muutusid üheks kõige kohutavamaks terrorirelvaks, mis oli suunatud rahvusliku majanduse sõltumatuse ja tugevuse vastu, riigi vankumatuse ja isikuvabaduse vastu.

Just nimelt vabad ametiühingud tegid esmajärjekorras seda, et arusaam demokraatiast muutus naeruväärseks ja vastikuks fraasiks. Just nemad häbistasid vabadust, just nemad oma praktilise tegevusega olid elavaks illustratsiooniks tuntud sõnadele: “Kui sa ei taha saada meie seltsimeheks, lööme sul kolba sisse” (“und willst du nicht Genosse sein, so schlagen wir dir den Scadel ein”). Vaat´ millistena näisid mulle juba siis need inimkonna sõbrad. Aastatega see minu vaade laienes ja süvenes, muuta teda mul enam ei tulnud.

* *

*

Mida enam ma tutvusin sotsiaaldemokraatia välise arenguga, seda suureneva huviga tahtsin ma mõista tema õpetuse sisemist olemust.

Partei ametlik kirjandus võis mind selles suhtes muidugi vähe aidata. Kuna ametlik kirjandus puudutab majanduslikke teemasid, opereerib ta valede kinnitustega ja niisama valede tõenditega: kuna ju asi on poliitilistes eesmärkides, on ta läbinisti vale. Sinna juurde veel kuuluv, kogu selle kirjanduse riukalik stiil tõukas mind äärmiselt eemale. Nende raamatud on täis fraase ja arusaamatut loba, mis pretendeerivad teravmeelsusele, kuid on tegelikult äärmiselt rumalad. Vaid meie suurte linnade sündiv boheemlus võib tunda rahulolu sellisest vaimutoidust ja leida selles meeldivat tegevust, et välja otsida pärliteri sellise hiinaliku kirjanduse sõnnikuhunnikuist. On ju teada, et on olemas osa inimesi, kes arvavad sellise raamatu enimtargema olevat, millest nad kõige vähem aru saavad.

Vastandades sotsiaaldemokraatliku õpetuse teoreetilise valelikkuse ja rumaluse elava tegelikkuse faktidega sain ma

järk-järgult üha enam selgema pildi tema tõelistest püüdlustest.

Neil minutitel valdasid mind mitte ainult rasked eelaimused, vaid ka enese teadvustamine sellest suunast lähtuvast hiiglaslikust ohust; ma nägin selgelt, et see õpetus, kokku kootud egoismist ja vihkamisest, võib matemaatilise täpsusega saavutada võidu ja sellesamaga viia inimkonna krahhini.

Just nimelt sel ajal ma mõistsin, et see purustav õpetus on tihedalt ja lahutamatult seotud ühe teatud rahva rahvuslike omadustega, mida ma seniajani üldse ei olnud kahtlustanud.

Ainult tutvumine juutlusega annab kätte võtme aru saamiseks sotsiaaldemokraatia sisemistest, s.o. tegelikest kavatsustest. Kui tutvud selle rahvaga, ainult siis avanevad su silmad selle partei tegelike eesmärkide suhtes ja sotsiaalsete fraaside ebaselgest udust joonistub välja irevil hammastega

marksismi mask.

* *

*

Praegu on mul raske, kui mitte võimatu täpselt öelda, millal nimelt ma esimest korda oma elus kuulsin sõna “juut”. Ma absoluutselt ei mäleta, et minu vanemate majas, vähemalt isa eluajal, ma vähemalt kordki oleksin kuulnud seda sõna. Mu vanamees, nagu ma arvan, oleks juba sõna “juut” rõhutamises endas näinud kultuurilise mahajäämuse märki. Kogu oma teadliku elu kestel omandas isa oma jaoks üldiselt niinimetatud eesrindliku kodanlase vaated. Ja ehkki ta oli kindel ja vankumatu oma rahvuslikes tunnetes, jäi ta siiski ustavaks oma “eesrindlikele” vaadetele ja isegi andis neid algul osaliselt ka mulle üle.

Ka koolis ma ei näinud algul põhjust, et muuta neid minu poolt päritud vaateid.

Tõsi küll, reaalkoolis tuli mul tutvuda ühe juudi poisiga, kellesse me kõik suhtusime teatud ettevaatusega, kuid ainult seetõttu, et ta oli liialt vaikne, kuid meie, õppinuna kibedaist kogemustest, ei usaldanud väga selliseid poisse. Samas ma, nagu ka kõik teised, ei teinud seejuures veel mingeid üldistusi.

Alles 14 või 15 aasta vanuses hakkasin ma sagedamini kokku puutuma sõnaga “juut” – osaliselt poliitilistes vestlustes. Ja ometi, mäletan ma hästi, et sel ajal tõukas see mind tugevasti eemale, kui minu kohalolekul tekkisid vaidlused ja lahkarvamused usulisel pinnal.

Juudiküsimus aga näis neil aegadel ei millegi muuna, kui vaid usulise küsimusena.

Linzis elas juute väga vähe. Seal elavate juutide välimus muutus sajandite jooksul euroopalikuks ja nad muutusid inimeste sarnaseks; ma lugesin neid isegi sakslasteks. Sellise ettekujutuse rumalus ei olnud mulle selge nimelt seetõttu, et ainsaks erinevuseks pidasin ma religiooni. Ma arvasin siis, et juute kiusatakse taga just nimelt usulistel põhjustel, see ei peletanud mind mitte ainult neist eemale, kes suhtusid juutidesse halvasti, vaid sisendas minusse teinekord peaaegu vastikust taoliste arvamuste suhtes.

Sellest, et juba on olemas mingisugune plaanipärane võitlus juutluse vastu, ei omanud ma üldse ettekujutust.

Sellise teadmistepagasiga saabusin ma Viini. Haaratuna hulgalistest muljetest arhitektuuri vallas, rõhutuna iseoma saatuse raskusest, polnud ma esialgu selles suures linnas üldse võimeline midagi rahva eri kihtides tähelepanelikult jälgima. Viini tolleaegsest 2-miljonilisest elanikkonnast olid juba sel ajal peaaegu 200 000 juudid, kuid ma ei märganud neid. Esimestel nädalatel langes mulle peale niivõrd palju uusi ideid ja uusi ilminguid, et mul oli raske nendega toime tulla. Alles siis, kui ma järk-järgult rahunesin ja esimestest muljetest läksin üle enamkonkreetsemale ja –detailsemale

tutvumisele ümbritseva keskkonnaga, vaatasin ma ringi ja puutusin kokku ka juudiküsimusega.

Ma ei taha sugugi kinnitada, et esimene tutvus selle küsimusega oli mulle väga meeldiv. Ma nägin juudis ikka veel vaid teatud religiooni kandjat ja lähtudes kannatlikkuse ja humaansuse motiividest, suhtusin jätkuvalt igasugustesse usulistesse sundustesse eitavalt. Toon, millega Viini antisemiitlik press juute üle kallas, tundus mulle suure rahva kultuuritraditsioonidele mitteväärilisena. Mu kohal lasusid raskelt mälestused teatud keskaegsetest sündmustest ja ma ei soovinud sugugi olla tunnistajaks nende episoodide kordumisele. Tolleaegsed antisemiitlikud ajalehed ei kuulunud sugugi pressi paremikku, - kust ma seda siis võtsin, ei tea ma nüüd enam isegi, - ja seetõttu selle pressi juutidevastases võitluses kaldusin ma tol ajal nägema tigeda vihkamise produkti ja mitte sugugi printsipiaalsete, ehkki võib-olla ka ebaõigete seisukohtade tulemust.

Minu sellist muljet kinnitas seegi, et suur press vastas ka tegelikult antisemiitide huvidele nende lõpututes ja ebaväärikates kallaletungides, vahel aga ei vastanud heale toonile üldse, mis mulle tol ajal tundus veelgi vähemsobivana.

Ma hakkasin hoolega lugema niinimetatud ülemaailmset pressi ("Uus Vaba Press", "Viini Uus Päevaleht") ja esialgu hämmastusin sellest hiiglaslikust materjalimassist, mida need andsid lugejale ja sellest objektiivsusest, millega nad kõikidele küsimustele lähenevad. Ma suhtusin suure austusega selle pressi heatahtlikku tooni ja ainult harva jättis selle ülespuhutud stiil minusse mõningase sisemise rahulolematuse või põhjustas isegi vastumeelsust. Kuid, arvasin ma, selline stiil vastab kogu suure maailmalinna stiilile. Aga kuna ma lugesin Viini just nimelt maailma pealinnaks, siis selline minu oma poolt väljamõeldud tõlgendus mind tol ajal ka rahuldas.

Kuid mis mind sageli eemale tõukas, oli see ebaväärikas viis, millega see press lipitses Viini õukonna ees. Väikseimaidki sündmusi lossis kirjeldati kõikides üksikasjades ülistava vaimustuse toonis või piiritu kurvastuse ja moraalse kaastunde laadis, kui tegemist oli vastava "sündmusega". Ent kui tegemist oli millegagi, mis puudutas "kõikide aegade targimat monarhi" ennast, siis see press lihtsalt ei leidnud küllaldaselt magusaid sõnu.

Minule näis see kõik teesklusena.

Juba ainuüksi see sundis mind mõtlema, et ka liberaalsel demokraatial on oma plekid.

Meeldida püüd selle õukonna ees ja pealegi veel nii ebaväärikal moel tähendas minu silmis alandada rahvuse väärikust.

See oli esimeseks pilvekeseks, mis varjutas minu suhtumist Viini "suurde" pressi. Nagu ka varem, jälgisin ma Viinis olles suure püüdlikkusega kõiki kultuuri- ja poliitilise elu sündmusi Saksamaal. Uhkuse ja vaimustusega võrdlesin ma Saksamaal märgatavat tõusu langusega Austria riigis. Ent kui välised poliitilised sündmused kutsusid minus esile pidevat rõõmu, siis ei saanud seda kaugeltki mitte öelda sündmuste kohta siseelus. Võitlust, mis sel epohhil algas Wilhelm II vastu, ei saanud ma heaks kiita. Ma nägin Wilhelmis mitte ainult Saksa imperaatorit, vaid eelkõige Saksa laevastiku loojat. Kui Saksa Riigipäev hakkas Wilhelm II-le tekitama takistusi tema avalikel esinemistel,

kurvastas see mind erakordselt, eriti seetõttu, et minu silmis polnud selleks mingit põhjust. Ja see vääris hukkamõistu seda enam, et härrased lobisejad parlamendist räägivad ise mingisuguse ühe sessiooni jooksul kokku alati palju rohkem lollusi, kui terve kuningate dünastia mitme aastasaja jooksul, kaasa arvatud kõige rumalamad neist.

Ma olin masendatud sellest, et riigis, kus iga lollpea mitte ainult et ei kasuta sõnavabadust, vaid võib ka pääseda Riigipäeva ja saada "seaduseandjaks", impeeriumi krooni kandja saab keeldude objektiks ja mingisugune parlamentlik jututuba võib "teda avalikustada".

Veelgi enam masendusin ma sellest, et seesama Viini press, mis niivõrd lipitseb iga õukondliku eesli ees, kui tegemist on Habsburgide monarhiaga, kirjutab täiesti teisiti Saksa keisrist. Siin teeb ta mureliku näo ja ühineb halvastivarjatud kurjal ilmel samuti arvamustega ja kartustega Wilhelm II kõnede suhtes. Loomulikult on ta kaugel sellest, et sekkuda Saksa impeeriumi siseasjadesse, – hoidku Jumal! – kuid, torkides sõbralike sõrmedega Saksamaa haavu, "meie" ju ainult täidame oma kohust, mis on meile pandud meie kahe riigi vahelise liidu faktiga! Pealegi on ajakirjanduse jaoks tõde eelkõige jne. Peale selliseid silmakirjalikke sõnu võiks mitte ainult "puutuda sõbralike sõrmedega" haava külge, vaid ka otse kaevuda sellesse nii, nagu vähegi võimalik.

Sellistel juhtudel mulle lõi otse veri pähe.

Ja see sundis mind järk-järgult suhtuma üha ettevaatlikumalt niinimetatud suurde pressi.

Ühel ilusal päeval ma veendusin, et üks antisemiitlikest ajalehtedest – "Saksa Rahva Leht" – käitub sellistel juhtudel palju korralikumalt.

Edasi, mulle käis närvidele see, et suur Viini press lõi tol ajal kõige vastikumal kombel Prantsuse kultust. Need magusad hümnid "suure kultuurrahva" auks panid ajuti häbenema isegi seda, et sa oled sakslane. Selline haletsusväärne koketeerimine kõigega, mis on prantsusepärane, sundis mind enam kui kord mõistmatusest ühe või teise ajalehe käest maha pillama. Nüüd hakkasin ma üha sagedamini lugema antisemiitlikku "Rahva Lehte", mis tundus mulle loomulikult palju nõrgemana, kuid neil aegadel mõningates küsimustes palju puhtamana. Ma ei olnud tema järsu antisemiitliku tooniga nõus, kuid ma hakkasin aina tähelepanelikumalt lugema tema artikleid, mis panid mind nüüd rohkem järele mõtlema.

Kõik see kokku võttes sundis mind järk-järgult tutvuma sellise liikumisega ja selliste juhtidega, kes määrasid tol ajal Viini saatust. Ma räägin kristlik-sotsiaalsest parteist ja doktor Karl Lüegerist.

Kui ma saabusin Viini, olin ma häälestatud vaenulikult selle partei ja tema juhi suhtes.

Nii juht kui ka kogu liikumine näisid mulle siis "reaktsioonilistena".

Kuid elementaarne õiglustunne sundis seda arvamust muutma. Vastavalt asjaga tutvumisele hakkasin ma neid hindama ja täitusin lõpuks täielikust austusest nende vastu. Nüüd ma näen, et selle inimese tähendus oli veelgi suurem, kui ma tol ajal mõtlesin. See oli tõesti mõjuvõimsaim

kõikide aegade Saksa bürgermeistritest.

Aga kui palju minu eelnevatest arvamustest kristlik-sotsiaalsest liikumise kohta lükkas ümber see muutus minus!

Aegamööda muutusid minu vaated ka antisemitismile – see oli minu jaoks üheks raskemaks operatsiooniks. Pikkade kuude jooksul võitlesid minus tunded mõistusega ja alles pärast väga pikka sisemist võitlust jäi mõistus peale. Kahe aasta mööudes järgnesid ka tunded mõistusele ja alates sellest ajast seisavad nad minus lõplikult kujunenud vaadete valvel.

Sel raske sisemise võitluse ajal pärandina saadud tunde ja külma arvestuse vahel osutasid mulle hindamatu teene õppetunnid, mis ma sain Viini tänavail. Saabus aeg, mil ma juba oskasin Viini tänavatel eristada mitte ainult kauneid ehitisi, nagu mu siinviibimise esimestel päevadel, vaid ka inimesi.

Kõndides ükskord mööda kesklinna elavaid tänavaid, sattusin ma ootamatult pikas kaftanis mustade lokkidega kujule.

Minu esimeseks mõtteks oli: ja see on samuti juut?

Linzis oli juutidel teine välimus. Vargsi, ettevaatlikult vaatlesin ma seda figuuri. Ja mida terasemalt ma vaatlesin tema kõiki jooni, seda enam võttis endine küsimus minu ajus kuju.

Ja see on samuti sakslane?

Nagu alati sellistel juhtudel, hakkasin ma oma harjumuse kohaselt tuhnima raamatuis, et leida oma kahtlustele vastus. Seejärel ostsin ma vähese raha eest endale esimesed antisemiitlikud brošüürid, mida ma oma elus läbi lugesin. Kahjuks kõik need raamatukesed pidasid enesestmõistetavaks, et lugeja on juba teatud määral juudiküsimusega tuttav või vähemalt mõistab, milles see probleem seisneb. Kirjapandu vorm ja toon olid kahjuks sellised, et nad äratasid minus jälle endised kahtlused: argumentatsioon oli väga ebateaduslik ja kohati hirmus lihtsustatud.

Minus tekkis taas endine häälestatus. See kestis nädalaid ja isegi kuid.

Küsimuse asetus näis mulle niivõrd koledana, juutlusele esitatavad süüdistused niivõrd teravatena, et ärapiinatuna kartusest teha ülekohut, kohkusin ma taas järelduste tegemise ees ja lõin kõhklema.

Üht olin saavutanud. Nüüd ei võinud ma enam kahelda selles, asi pole üldse sakslastes, kes omavad ainult teist usku, vaid iseseisvast rahvast. Sest ajast, kui ma hakkasin selle küsimusega tegelema ja hakkasin juute teraselt jälgima, nägin ma Viini täiesti uues valguses. Kuhu ma ka ei läinud, kohtasin ma juute. Ja mida rohkem ma neid jälgisin, seda reljeefsemalt eraldusid nad minu silmis kõikidest ülejäänud inimestest. Eriti kesklinn ja tema põhjapoolsed kvartalid oma inimkisselliga ei omanud juba väliselt sakslastega mitte midagi ühist.

Ent kui ma oleksin jätkanud selles kahtlemist, siis vähemalt osa juutide käitumine ise oleks teinud vältimatult kõikidele minu kahtlustele lõpu.

Tol ajal tekkis liikumine, mis omas Viinis tähelepanuväärset mõju ja mis kõige pealetükkivamal kombel tõestas, et juudid kujutavad endast just nimelt iseseisvat rahvust. Ma räägin sionismist.

Tõsi küll, esmapilgul võis näida, et sellisel positsioonil on vaid osa juutidest ja enamus neist mõistab sionismi hukka ja kogu oma olemusega hülgavad seda. Lähemal vaatlusel aga selgus, et see on vaid seebimull ja see teine osa juutidest juhindub lihtsatest ja otstarbelistest ettekujutistest või isegi valetab teadlikult. Niinimetatud liberaalse mõtlemisega juutluse kuju hülgas sionismi üldse mitte juutlusest keeldumise vaatepunktist lähtudes vaid lähtudes sellest vaatest, et avalik usu sümboli väljapanek pole praktiline ja on otse ohtlik. Tegelikult olid mõlemad need juutluse osad ühel nõul.

See näiline võitlus sionistliku ja liberaalse arusaamaga juutide vahel muutus mulle kiiresti lausa vastikuks. See võitlus oli läbinisti võlts, sageli lihtsalt valelik. Igal juhul lähenes ta väga vähe sellisele kõlbelisele tasemele ja mõtete puhtusele, mida armastatakse omistada sellele rahvusele.

Mis puudutab kõlbelist puhtust ja puhtust üldse, siis selle kasutamisest juutide suhtes võib rääkida vaid suurte raskustega. Et need inimesed ei armasta end väga pesta, võis näha juba nende välimuse järgi ja tunda sageli kahjuks isegi suletud silmadega. Mind vähemalt ajas tihti iiveldama juba nende pikkades kaftanites härrade hais. Lisage sellele ebameeldiv kostüüm ja ebasangarlik välimus.

Kõik see koos võis olla väga pilkupüüdev. Kuid lõplikult tõukas mind juutidest eemale, kui ma tutvusin selle väljavalitud rahva mitte ainult füüsilise vastumeelsusega, vaid ka moraalse saastaga.

Mitte miski muu ei sundinud mind peagi niivõrd kiiresti muutma oma arvamust neist, kui minu tutvus juutide tegevusega teatud aladel.

Kas on olemas ilmas kas või üksainustki musta tegu, kas või üks mistahes sorti häbitus, eelkõige rahvaste kultuurielus, millesse poleks segatud vähemalt üksainus juut? Nii nagu igas mädapaises leiad ussi või tema tõugu, niisamuti sattud sa ükskõik millise räpase loo puhul ikka kokku juudiga.

Kui ma tutvusin juutluse tegevusega pressis, kunstis, kirjanduses ja teatris, pidi see vältimatult tugevdama minu negatiivset suhtumist juutidesse. Mitte mingid hea tahte kinnitused ei suutnud siin aidata. Jätkus sellestki, et minna suvalise kioski juurde ja tutvuda kõikide nende vastikute kino- ja teatritükkide vaimsete isade nimedega, et muutuda õelaks nende härrade vastu.

See on katk, katk, tõeline hingeline katk, mis on hullem sellest mustast surmast, millega siis rahvast hirmutati. Aga millistes loendamatutes kogustes tekkis ja levis see mürk! Loomulikult, mida madalam on sellise alatuse vabrikandi tarkuse ja moraali tase, seda piiritum on tema viljakus. Selline subjekt sigitab lõpmatult selliseid jälkusi ja loobib nendega kogu linna täis. Mõelge seejuures veel ka sellele, kui suur on selliste subjektide hulk. Ärge unustage, et ühe Goethe kohta kingib loodus meile alati 10 tuhat niisugust soperdajat, kuid igaüks neist soperdajaist kannab halvimat sorti batsille mööda kogu maailma laiali.

Kohutav oli veenduda, et just nimelt juutidele määras loodus selle häbistava rolli.

Kas mitte selles ei tuleks otsida selle rahva “väljavalitust”!

Ma hakkasin seejärel kõige põhjalikumalt koguma kõikide nende räpaste kirjutiste autorite nimesid. Ja mida enam mu kollektsioon täienes, seda halvem oli see juutide suhtes. Kui palju mu tunded ka ei jätkanud tõrkumast, pidi mõistus tegema vankumatuid järeldusi. Fakt jääb faktiks, et ehkki juudid moodustasid maksimaalselt sajandiku selle maa elanikkonnast, - olid nimetatud räpaste teoste autoritest üheksa kümnendikku juudid.

Nüüd hakkasin ma sellest vaatepunktist lähtudes jälgima ka oma kallist “suurt pressi”.

Mida terasemalt ma seda vaatlesin, seda järsemalt muutus minu arvamus selles vallas. Tema stiil muutus minu jaoks üha väljakannatamatumaks, sisu hakkas mulle näima aina tühjemana ja sisemiselt valelikumana. Niinimetatud objektiivse kirjeldamise all hakkasin ma avastama mitte ausat tõde, vaid suuremas osas lihtsat valet. Autorid aga osutusid … juutideks.

Nüüd hakkasin ma nägema tuhandeid asju, mida ma varem üldse ei märganud. Nüüd õppisin ma aru saama sellest, mille üle varem vaevalt mõelnudki olin.

Selle pressi niinimetatud liberaalset mõttelaadi hakkasin ma nüüd nägema hoopis teises valguses. Heatahtlik toon väitlemisel vastastega või vastuste puudumine viimaste rünnakute puhul – kõik see osutus ei millekski muuks, kui madalaks ja kavalaks manöövriks. Heakskiitvad teatrialased retsensioonid kuulusid alati juudi autoritele. Karm kriitika ei langenud mitte kunagi mitte kellelegi teiste, kui sakslastele peale. Torked Wilhelm II vastu muutusid süstemaatiliseks, nagu ka prantsuse kultuuri ja tsivilisatsiooni eriline allakriipsutamine. Kirjandusliku novelli pikantsuse viisid need organid lihtlabase sündsusetuse tasemele. Isegi nende saksa keeles oli midagi võõrast. See kõik kokkuvõttes pidi inimesi niivõrd eemaldama kõigest saksapärasest, et seda sai teha ainult teadlikult.

Kes siis oli sellest huvitatud?

Kas see oli ainult juhus?

Niiviisi jätkasin mõtlemist ma sel teemal. Kuid minu lõplikku järeldust kiirendas rida teisi asjaolusid. Osa juutide moraal ja tavad on niivõrd jultunud, et neid ei saa lihtsalt mitte märgata. Tänav annab sageli küllaldaselt sellealaseid näitlikke õppetunde. Nii, näiteks, võib Viinis jälgida juutide suhtumist prostitutsiooni ja veelgi enam tüdrukutega kauplemisse paremini, kui kusagil Lääne-Euroopas, välja arvatud ehk mõned sadamad Prantsusmaa lõunaosas. Tasus vaid öösel väljuda tänavale, et mõnes Viini kvartalis igal sammul kokku puutuda jälkidele stseenidega, mis enamikule saksa rahvast olid kuni päris Maailmasõjani välja täiesti tundmatud, kui osa meie Saksa sõduritest idarindel sai võimaluse või, täpsemalt öeldes, oli sunnitud tutvuma sellise vaatemänguga.

Ent sellele järgnes masendus.

Nüüd ma enam ei püüdnud vältida juudiküsimuse arutelu. Ei, nüüd ma ise otsisin seda. Ma teadsin nüüd, et juutluse laostavat mõju võib leida igas kultuuri- ja kunstielu vallas ja ikkagi sattusin ma juutidele enam kui kord ootamatult ka seal, kus kõige vähem lootsin neid kohata.

Kui ma nägin, et juudid on ka sotsiaaldemokraatide juhid, langes kate mu silmadelt. Siis saabus pikaajalise sisemise võitluse perioodile lõpp.

Juba igapäevasel suhtlemisel oma seltsimeestega ehitusel hämmastas mind sageli see kameeleonilaadsus, millega nad ühes ja samas küsimuses ütlesid välja täiesti erinevaid arvamusi teinekord vaid mõne päeva ja isegi ainult mõne tunni jooksul. Mul oli raske mõista, mil viisil inimesed, kes silm silma vastu seistes ütlevad välja küllaltki arvustavaid seisukohti, kaotavad äkki ootamatult oma veendumused niipea, kui nad sattuvad masside hulka. Sageli ma langesin otse ahastusse. Vahel näis mulle pärast mitmeid tunde, et ma suutsin selleks korraks veenda üht või teist nendest, et lõpuks ometi õnnestus lõhkuda jää ja tõestada neile ühe või teise seisukoha ekslikkust. Vaevalt jõudsin ma hakata oma võidust rõõmu tundma, kui juba järgmisel päeval tuli mul mu kurvastuseks alustada kõike jälle otsast peale. Kõik oli olnud asjatu. Nagu liikuv pendel tuleb tagasi oma alguspunkti, tulid ka nemad tagasi oma endiste, ekslike seisukohtade juurde.

Ma võisin veel mõista, et nad pole oma saatusega rahul, et nad neavad seda selle eest, et ta sageli käib nendega julmalt ümber, et nad ei salli ettevõtjaid, kelles näevad sellise saatuse südametuid põhjustajaid, et nad kiruvad võimuesindajaid, kes on nende silmis nende olukorras süüdlased, et nad korraldavad demonstratsioone hindade tõusu vastu, et nad tulevad oma nõudmiste esitamiseks tänavale, - kõigest sellest võib veel kuidagi aru saada. Kuid mis oli täiesti arusaamatu, oli see piiritu vihkamine, millega nad suhtuvad iseoma rahvusse, oma rahva ülevusse, see vihkamine, millega nad iseoma maa ajaloo au määrivad ja tema suurte juhtide nimed porisse kallavad.

See võitlus iseoma maa, iseoma pesa, iseoma kodukolde vastu on mõttetu ja arusaamatu. See on lihtsalt loomuvastane.

Sellisest äärmusest võis neid terveks ravida mõnikord mõneks päevaks, maksimaalselt mõneks nädalaks. Peagi, järgmisel kohtumisel sellisega, kes näis sulle juba terveks ravituna, tuli veenduda, et ta oli endiseks jäänud, et ta on taas loomuvastasuse võimuses.

* *

*

Järk-järgult veendusin ma selles, et ka sotsiaaldemokraatlik press on valdavas osas juutide käes. Sellele asjaolule ma ei omistanud suurt tähtsust, kuna ju ka teiste ajalehtedega olid lood samalaadsed. Üht asjaolu tuli siiski ära märkida: nende ajalehtede hulgas, mis olid juutide käes, ei leidunud ühtki tõeliselt rahvuslikku ajalehte selles mõttes, nagu ma olin sellest harjunud lapsest saadik aru saama.

Ma ületasin end ja hakkasin nüüd süstemaatiliselt lugema ka neid marksistlikke kirjandusteoseid. Minu negatiivne suhtumine neisse hakkas lõpmatult kasvama. Siis seadsin ma endale ülesandeks lähemalt teada saada, kes on ikkagi selliste kontsentreeritud alatuste vabrikandid.

Alates väljaandjast olid kõik, viimane kui üks, juudid.

Juhtub, et nii, nagu see toimus ka eile, jätkab ta oma muinasjuttude jutustamist edasi nagu poleks midagi juhtunud. Kui teie, masendatuna sellisest häbematusest, osutate neile temapoolsetele asjaoludele, teeb ta ette siiralt hämmastunud inimese näo, ta ei suuda absoluutselt midagi meenutada eilsetest vaidlustest, peale selle, et ta eile tõendas teile oma õigsust nagu kaks korda kaks on neli.

Vahel tegi see mind täiesti relvituks. Ma lihtsalt ei teadnud, mille üle imestada: kas hästi külgeriputatud keele või valetamiskunsti üle.

Aegamööda hakkasin ma neid vihkama.

Kõik see omas seda head külge, et sellevõrra, kuidas mulle said selgeks sotsiaaldemokraatlike ideede tõelised kandjad ja levitajad, hakkas kasvama minu armastus iseoma rahva vastu. Kas, nähes sellist petturite deemonlikku osavust, võisin ma edasi kiruda neid lihtsaid saksa inimesi, kellest said pettuse ohvrid. Vabanesin ma ju vaid suurte raskustega ise neist kammitsaist, mida oli mulle peale pannud selle rassi valelik dialektika. Ja ma veendusin ju ka ise, kuivõrd raske on tegeleda nende inimestega, kellele ei maksa midagi igal sammul valetada, lihtsalt eitada äsjaöeldut, minuti mööudes muuta oma arvamust jne.

Ei, mida enam ma õppisin juuti tundma, seda enam pidin ma andestama töölisele.

Süü kogu raskuse asetasin ma nüüd mitte reatöölisele vaid neile, kes ei taha võtta oma mureks temale kaasatundmist ja anda rahva pojale seda, mis kogu õiglusega temale kuulub ja kes ei püüagi seejuures petturit ja kahjurit vastu seina litsuda.

Igapäevaelu kogemus ärgitas mind nüüd tähelepanelikult tegelema marksistliku õpetuse allikate eneste tundmaõppimisele. Selle õpetuse mõju sai mulle selgeks, tema edusammud torkasid silma iga päev. Nende edusammude tagajärgi võib endale üsna kergesti ette kujutada, kui omada vaid veidigi ettekujutlusvõimet. Mulle jäi ainult veel ebaselgeks küsimus sellest, kas mõistsid selle õpetuse loojad ka ise, milliste tagajärgedeni peab see just nimelt välja viima, kas nad ka ise nägid selle kuriteo vältimatuid tagajärgi, või olid nad ise eksituse ohvrid.

Võimalikuna tundus mulle nii üks kui ka teine.

Esimesel juhul oleks iga mõtleva inimese kohuseks siseneda selle õnnetu liikumise leeri, et niiviisi kas või kuidagi aidata vältida sellist suurimat kurjust, teisel juhul peaksid selle rahvusliku haiguse süüdlased olema küll lausa põrgusigitised, sest ainult koletise ja mitte inimese ajus võib tekkida konkreetne plaan sellise organisatsiooni loomiseks, mille tegevus viib kindlasti inimkonna kultuuri

hävitamisele, maailma hävitamisele.

Sest viimasel juhul võis päästa ainult võitlus, võitlus kõikide vahenditega, mida inimhing, inimmõistus ja -tahe ainult tunneb, sõltumata sellest, millisele poolele toob saatus lõpliku võidu.

Vaat´ mis viis mind mõttele vajadusest lähemalt tutvuda selle õpetuse autoritega, et niiviisi tema lätteid tundma õppida.

Oma eesmärgi saavutasin ma võib-olla rutemgi, kui olin ise lootnud. See juhtus tänu sellele, et ma omasin juba siis mõningaid, ehkki väheseid, algkogemusi.

Ma hakkasin kokku ostma kõiki mulle saadaolevaid sotsiaaldemokraatlikke brošüüre ja välja selgitama, kes on siis nende autorid. Ainult juudid! Ma hakkasin uurima peaaegu kõikide juhtide nimesid. Rõhuvas enamuses – samuti "väljavalitud" rahva pojad. Keda ka ei võtaks – Riigipäeva saadikud, ametiühingute sekretärid, kohalike organisatsioonide esimehed, tänavaagitaatorid – kõik on juudid. Kuhu ka ei vaataks – ikka sama rõhuv pilt. Kõikide nende austerlitzide, davidite, adlerite, ellenhogenite nimed jäävad igaveseks minu mällu.

Üks asi sai mulle nüüdseks täiesti selgeks: see partei, mille reaesindajatega ma pidasin rea kuude jooksul ägedat võitlust, asus eranditult võõra rahva täieliku juhtimise all, kuna juudid ei ole ju sakslased, - seda teadsin ma nüüd lõplikult ja pöördumatult.

Alles nüüd sain ma lõplikult teada, kes petab meie rahvast.

Juba minu Viinis viibimise ainsast aastast piisas, et jõuda veendumiseni: mitte ükski tööline pole niivõrd piiratud, et teda ei saaks ümber veenda, kui temale läheneda parima asjatundmisega ja selgitada talle parima oskusega asja olemust. Aegamööda tutvusin ma hästi sotsiaaldemokraatliku õpetusega ja nüüd võisin ma seda teadmist võitluses oma veendumuste eest hästi ära kasutada.

Peaaegu alati saatis mind edu.

Põhiosa massist oli võimalik päästa. Kuid ainult pika aja jooksul ja ülima kannatlikkuse hinnaga.

Juuti aga ei saanud kunagi veenda lahti ütlema tema vaatest.

Tol ajal olin ma veel küllalt naiivne, et katsuda tõestada neile kogu nende õpetuse meeletust. Minu väikeses ringis vaidlesin ma nendega hääle kähisemiseni, kuni villideni keelel, täis usku, et ma pean neid ju veenma nende marksistlike rumaluste kahjulikkuses. Tulemuseks sai vastupidine. Teinekord näis, et mida enam nad kakkavad mõistma sotsiaaldemokraatlike teooriate hävitavat mõju nende elluviimisel, seda kangekaelsemalt jätkavad nad nende kaitsmist.

Mida enam ma nendega vaidlesin, seda enam tutvusin ma nende dialektikaga. Algul peavad nad iga oma vastast lolliks. Kui nad aga veenduvad, et see pole nii, hakkavad nad ise lolli mängima. Kui see kõik ei aita, teevad nad näo, et ei mõista, milles on asi, või hüppavad üle täiesti teise valdkonda. Või

hakkavad nad tuliselt püsima seisukohal, mis on iseenesestmõistetav ja niipea, kui te vaid nõustute nendega selles, kasutavad nad seda viivitamatult ära hoopis teise küsimuse osas. Niipea, kui te neid sellelt tabate, libisevad nad vaidlusteemalt ära ja ei soovi isegi kuulata, millest siis tegelikult jutt käib. Kuidas te ka ei püüaks tabada sellist apostlit, kaob teie käsi otsekui vedelasse saasta. See saast kaob läbi sõrmede ja sealsamas mingil moel liibub ta jällegi teie kätele. Näiteks õnnestus teil, ehkki suure vaevaga, lüüa üht sellistest inimestest niivõrd hävitavalt, et tal ei jää üle teha midagi muud kui teiega nõustuda. Te arvate, et teil õnnestus teha vähemalt üks samm edasi. Kuid milline on teie üllatus järgmisel päeval! Homseks on see juut täielikult kõik ära unustanud.

Omandasin küllaldaselt andmeid juudiküsimuse kohta. Ma õppisin juba aru saama juudi rahva keelest ja nimelt just see asjaolu aitas mul eraldada selle õpetuse apostlite teoreetilise loba nende reaalsest praktikast. Juut räägib selleks, et varjata oma mõtteid, või vähemalt selleks, et neid hägustada. Tema tegelikku eesmärki tuleb otsida mitte sellest, mida ta on öelnud või üles kirjutanud vaid sellest, mis on hoolega peidetud ridade vahele.

Mulle saabus aeg suurimaks sisemiseks ümberkorralduseks, mida mul oli kunagi tulnud üle elada. Lõdvakslastud “maailmakodanikust” muutusin ma antisemitismifanaatikuks.

Veel vaid üks kord, – see juhtus viimast korda, elasin ma oma hingesügavuses üle raske hetke.

Kui ma hakkasin sügavamalt tundma õppima juudi rahva kogu osa ülemaailmses ajaloos, vilksatas minus ükskord äkki taas ootamatult mõte, et võibolla kunagi määratlemata saatused, põhjustel, mis meile, vaestele inimestele on veel tundmatud, määrasid ette lõpliku võidu just nimelt sellele väiksele rahvale.

Võibolla sellele rahvale, kes iidsetest sajanditest elab sellel maal, saab autasuks ükskord ikkagi kuuluma kogu Maa?

Kas on meil objektiivne õigus võidelda enesesäilitamise eest, või omab seda õigust vaid subjektiivne motivatsioon?

Kui ma süvenesin lõplikult marksismi tundmaõppimisele ja kogu rahuliku selgusega tõin välja juudi rahva tegevuse tulemused, andis saatus ise mulle oma vastuse.

Marksismi juutlik õpetus lükkab ümber aristokraatliku sünniprintsiibi ja asetab igavikulise jõu üleoleku ja individuaalsuse asemele massi arvukuse ja tema surnud kaalu. Marksism eitab inimese kui isiksuse väärtust, ta vaidlustab rahvuslikkuse ja rassi tähenduse ja võtab niiviisi inimkonnalt ära eeldused tema olemasoluks ja tema kultuuriks. Kui marksism saaks kogu maailma aluseks, tähendaks see lõppu igasugusele süsteemile, mida seniajani inimmõistus enesele ette on kujutanud. Meie planeedi asukatele tähendaks see nende olemasolu lõppu.

Kui juudil õnnestuks tema marksistliku ususümboli abil saavutada võit maailma rahvaste üle, saaks selle kroonist pärg kogu inimkonna hauale. Siis meie planeet, nagu see juhtus temaga miljoneid aastaid tagasi, tormaks mööda eetrit, olles taas inimesteta ja tühi.

Igavene loodus maksab halastamatult kätte tema seaduste rikkumiste eest.

Praegu olen ma veendunud, et tegutsen täiesti kõikvõimsa looja vaimus: võideldes juutluse hävitamise eest võitlen ma Jumala asja eest.

III PEATÜKK

ÜLDPOLIITILISED MÕTISKLUSED,

MIS ON SEOTUD MINU VIINI-PERIOODIGA

Praeguseks olen ma veendunud, et reeglina, - ma ei räägi erakordse andekuse juhtumitest, - peab inimene hakkama osalema poliitilises elus mitte varem kui 30.-aastases elueas. Pole soovitav teha seda varem. Määratu enamuse juhtudel töötab just nimelt selleks ajaks inimene enese jaoks välja niiöelda üldise platformi, mille vaatepunktist lähtudes ta suudab määrata oma suhtumise ühte või teise poliitilisse probleemi. Alles peale seda, kui inimene on enese jaoks välja töötanud niisugused maailmavaatelised alused ja saanud oma jalgade alla tugeva pinna, võib ta igapäevaküsimustes võtta enam-vähem kindla seisukoha. Alles siis omab enam-vähem küpsenud inimene õigust osa võtta ühiskonna poliitilisest juhtimisest.

Vastasel juhul eksisteerib oht, et inimesel tuleb kas muuta väga olulistes küsimustes oma nägemusi või jääda vanade seisukohtade juurde ka siis, kui mõistus ja veendumus juba ammu neile vastu räägivad. Esimesel juhul on see antud isiku jaoks väga ebameeldiv, kuna, avastanud ise neid kõikumisi, ei või ta tahta, et tema poolehoidjad usuksid temasse endise kindlusega. Selline pööre juhis asetab abitusse seisundisse need, kes teda järgisid ja sunnib neid tihti vastase ees häbi tundma. Teisel juhul juhtub see, mida tuleb praegu eriti sageli tõdeda: mida enam juht ise on kaotanud usu sellesse, millest ta rääkis, seda tühjemaks ja lamedamaks jääb tema argumentatsioon ja seda vähemvõimeline on ta vahendite valikul. Mida vähem on ta nüüd valmis tõsiselt kaitsma oma avameelsust (inimesel puudub kalduvus surra selle eest, millesse ta ise on lakanud uskumast), seda pealekäivamaid ja lõpuks häbitumaid nõudmisi hakkab ta esitama oma pooldajatele. Lõpuks jõuab asi sinnamaani, et ta kaotab viimasedki juhiomadused ja muutub lihtsalt “poliitikuks”, s.o. liitub seda sorti inimestega, kelle ainsaks printsiibiks on printsiibitus, ühitatuna toore pealetükkivusega ja sageli veel häbituseni väljaarendatud valetamiskunstiga. Ent kui selline inimene jätkab ikka veel suure avalikkuse juhina, võite te juba ette olla kindlad, et tema jaoks on poliitika muutunud vaid “kangelaslikuks” võitluseks oma kohakese võimalikult pikaaegse omamise eest. Parlamendile vaatab ta kui lüpsilehmale enda ja oma perekonna jaoks. Mida enam see “amet” meeldib naisele ja sugulastele, seda kiivamalt hoiab ta oma mandaati. Juba ainuüksi selle tõttu hakkab iga inimene, kes omab tervet poliitilist instinkti, paistma talle vaenlasena. Igas uues ja värskes liikumises näeb ta oma isikliku lõpu võimalikku algust. Igas temast suuremas inimeses – ohtu oma isiklikule olemasolule.

Allpool tuleb mul veelgi üksikasjalikumalt rääkida sellist liiki parlamendilutikatest.

Muidugi tuleb ka 30-aastasel inimesel tema edaspidise elu jooksul veel palju õppida, kuid talle on see vaid teadmise täiendamine selle maailmavaate raames, mille ta on oma jaoks juba loonud. Temal pole vaja nüüd ümber õppida peamises ja printsipiaalses osas, tal tuleb ainult täiustada oma haridust ja tema pooldajail pole vaja tunda ängistustunnet teadasaamisest, et seni viis nende juht neid mööda ebaõiget teed. Vastupidi, kõikidele silmnähtav juhi organisatsiooniline kasv toob tema pooldajatele rahuldust, sest juhi hariduse süvenemine tähendab ka nende endi hariduse süvenemist. Nende silmis saab see olla vaid tõestuseks valitud vaadete õigsuse kohta.

See juht, kes on sunnitud oma platformist lahti ütlema, kuna veendus selle ebaõigsuses, käitub väärikalt ainult sel juhul, kui ta julgeb teha sellest vastavad järeldused kuni lõpuni välja. Sel juhul peab ta loobuma vähemalt avalikust poliitilisest tegevusest. Kui temaga juba juhtus üks kord põhiküsimustes eksitusse sattumine, siis võib see ka korduda. Ta ei oma mitte mingil juhul enam õigust edaspidisele usaldusele kaaskodanike poolt ja seda enam ei oma ta õigust nõuda sellist usaldust.

Kui vähe mõeldakse praegu sellistest lihtsatest viisakusnõuetest, võib arvata juba üksnes seetõttu, kuivõrd madal on nende näruste subjektide tase, kes meie päevil tunnevad end olevat kutsutuna “poliitikat tegema”.

Palju kutsutuid, ent vähe väljavalituid.

Minu nooruseaastail keeldusin ma otsustavalt osa võtmast poliitilisest tegevusest, kuigi ma arvan, et ma tegelesin poliitikaga ka neil aegadel enam, kui paljud teised. Ma julgesin siis esineda vaid väikeste ringikeste ees kõigest sellest, mis mind huvitas ja haaras. Neis, kitsas ringis esinemistes oli palju head. Siin tuli mitte niivõrd õppida “rääkima”, kuivõrd just õpetada reavestluskaaslast tema mõnikord lõpmata primitiivsete vaadete ja vastuväidete osas. Seejuures ma jätkasin tegelemist isikliku eneseharimisega, kaotamata aega ja laskmata käest ühtki võimalust. Mitte kusagil mujal Saksamaal polnud tol ajal need võimalused nii soodsad kui Viinis.

* *

*

Üldpoliitiline mõtlemisviis võitles neil aegadel Doonauäärse monarhia vastu intensiivsemalt, kui vanal Saksamaal, kui mitte arvestada Preisimaa üksikuid osi, Hamburgi ja Põhjamere rannikuala. Rääkides “Austriast”, pean ma antud juhul silmas seda osa suurest Habsburgide riigist, mis, vastavalt tema suutlikkusele asustada seda sakslastega, andis sellele riigile üldse võimaluse tekkida, ma räägin sellest elanikkonna osast, mis paljude aastasadade jooksul ainult üksinda oligi võimeline sisemise koostisega täitma selle niivõrd kunstliku riikliku moodustise poliitilist ja kultuurilist elu. Mida rohkem edasi, seda enam sõltus riigi tulevik ja tema olemasolu ise just nimelt sellest, Saksa tuumikust.

Kui vanad pärandlikud Austria provintsid moodustasid riigi südame, s.o. kindlustasid maa kultuuri- ja riikliku elu soontesse õige ja värske vere juurdevoolu, siis oli Viin üheaegselt nii riigi ajuks kui ka tahteks.

Juba vaid Viini imeilus välimus andis talle teatud õiguse valitseda seda rahvaste konglomeraati. Viini imeline ilu sundis kas või pisutki unustama riigi raugalikkust tervikuna.

Piiri taga, eriti Saksamaal teati ainult ilusast Viinist. Selle kõrval ununes nii verine võitlus Habsburgide monarhia erinevate rahvaste vahel, kui ka terve riigi krambid. Sellisesse illusiooni võis sattuda seda kergemini, et tol ajal elas Viin üle oma õitsengu viimast perioodi. Tolleaegse, tõepoolest geniaalse bürgermeistri juhtimisel ärkas Viin taas imeilusale noorele elule ja muutus vana keisririigi väärikaks residentsiks. Viimast suurt väljarändajat sakslaste hulgast, kes koloniseeris idamaa, ei loetud niinimetatud üldtunnustatud "riigitegelaseks", kuid just doktor Lüeger oli see, kes "pealinna ja residentsi" – Viini, bürgermeistri rollis saavutas kõikides kommunaalvaldkondades, majandus- ja kultuuripoliitikas tuhutut edu. Sellega kindlustas ta enneolematul määral kogu impeeriumi südant ja sai tänu sellele tegelikkuses palju suuremaks riigitegelaseks, kui kõik tolleaegsed "diplomaadid" ühtekokku.

Kui rahvuste konglomeraat, mida nimetatakse Austriaks, lõppude lõpuks ikkagi hukkus, siis ei räägi see mitte selle riigi Saksa osa poliitiliste omaduste vastu. See oli ainult sellise, ajalooliselt väljakujunenud olukorra vältimatu tulemus, sest et 10 miljonit ei suuda kunagi liialt pika aja jooksul juhtida 50-miljonilist, eri rahvustest koosnevat riiki, kui selleks ei ole õigeaegselt loodud täiuslikke eeldusi.

Austria sakslane mõtles enam kui suurtes mastaapides.

Ta oli alati harjunud elama suure riigi tingimustes ja ei kaotanud kunagi nende ülesannete teadvustamist, mis siit tulenevad. Ta oli ainukeseks selles riigis, kes mõtles mitte ainult oma rahvusliku provintsi raames, vaid ka kogu riigi raames. Isegi sel momendil, kui teda juba ähvardas saatus olla ära rebitud ühisest isamaast, jätkas ta ikka veel mõtlemist ja võitlust selle eest, et säilitada saksa rahva jaoks positsioonid, mida tema esivanemad raskes võitluses idaga kätte olid võidelnud. Seejuures ei tohi unustada ka seda, et tema jõud olid killustatud: parem osa Austria sakslastest ei ole südames ja mõtetes kunagi kaotanud sidemeid oma ühise kodumaaga ja ainult osa Austria sakslastest on end tervikuna pühendanud vaid Austriale.

Austria sakslaste üldine silmaring oli alati suhteliselt avar. Nende majanduslikud suhted hõlmasid sageli kogu paljurahvuselist impeeriumit. Peaaegu kõik tõepoolest suured ettevõtted olid sakslaste käes. Kogu tehnikute juhtiva personali ja ametnike enamuse moodustasid sakslased. Nende käes oli ka väliskaubandus niivõrd, kuivõrd sellele ei olnud jõudnud kätt peale panna juudid, kelle jaoks on kaubandus – omaseks stiihiaks. Poliitilises mõttes hoidsidki ainult sakslased kogu impeeriumit koos. Juba sõjaväeteenistuse aastatel saadeti Saksa noorus mööda kogu maad laiali. Austria-Saksa nekrutid sattusid, tõsi küll, Saksa polku, kuid see polk ise võis väga hästi sattuda nii Hertsogoviinasse kui ka Galiitsiasse ja mitte sugugi ainult Viini. Ohvitseride korpus koosnes, peaaegu eranditult, ikka veel sakslastest ja kõrgem ametnikkond – valdavas osas neist. Ka kunst ja

teadus olid esindatud peamiselt sakslaste poolt. Kui mitte arvestada haltuurat uusima “kunsti” vallas, milleks on võimeline isegi selline rahvas, nagu neegrid, võib julgelt öelda, et tõelise kunsti kandjaiks olid sel ajal Austrias vaid sakslased. Viin kujutas endast elavat ja ammendamatut allikat kogu Austria-Ungari jaoks nii muusika kui ka arhitektuuri, nii kunsti kui ka ehituskunsti vallas.

Lõpuks olid sakslased ka kogu monarhia välispoliitika kandjaiks, kui mitte rääkida väga väikesest ungarlaste grupist.

Ja ikkagi oli iga katse, säilitada seda riiki, asjatu. Selleks ei olnud olulist eeldust ennast. Austria rahvusriik valdas ainult üht võimalust erinevate rahvuste kesktõmbejõu ületamiseks. Riik oleks tulnud moodustada ja seda juhtida kas kõige tsentraliseeritumal viisil, või ei oleks ta saanud üldse olemas olla.

Üksikutel helgetel minutitel muutus arusaam sellisest olukorrast jõukohaseks ka “kõige kõrgematele” sfääridele. Kuid juba lühikese aja möödudes see kas unustati, või lükati praktiline elluviimine, nähes sellega kaasnevaid raskusi, edasi. Igasugune mõte riigi ülesehitamisest enam või vähem föderatiivsetel alustel lõppes kaotusega põhjusel, et puudus selline riiklik tuumik, mis omaks juhtivas osas valdavat tähtsust. Sellele tuleb lisada, et Austria riigi sisemised eeldused olid üldse täiesti teistsugused kui Bismarcki-aegses Saksa impeeriumis. Saksamaal oli asi ainult teatud poliitiliste traditsioonide ületamises, sest kultuurilises suhtes oli üldine pinnas alati olemas. Eelkõige oli tähtis see asjaolu, et Saksa riik, kui

mitte arvestada väheseid rahvuskilde, ühendas ainult ühe rahvuse inimesi.

Olukord Austrias oli otse vastupidine.

Siin puudusid erinevatel rahvustel täielikult poliitilised mälestused iseoma endisest vägevusest, kui mitte arvestada ungarlasi. Igal juhul kuulusid need mälestused vaid väga kaugesse perioodi ja olid aja jooksul peaaegu lõplikult mälust kustunud. Teisest küljest, sel ajal, kui rahvuslik printsiip hakkas suurt osa etendama, hakkasid Austria-Ungari monarhia erinevates osades formeeruma rahvuslikud jõud, mida ületada oli seda raskem, et Austria-Ungari piires hakkasid tegelikult moodustuma juba rahvusriigid. Seejuures asjaolu, et nende rahvusriikide sees enamusrahvus, lähtudes oma sünnipärasusest eri rahvakildude suhtes Austrias, omas suurt külgetõmbejõudu ka Austria sakslaste jaoks.

Isegi Viin ei suutnud nüüd enam selles suhtes provintside pealinnadega pikemalt võistelda.

Ajast, mil Budapest ise muutus suureks keskuseks, tekkis Viinile esmakordselt võistleja, mille ülesandeks ei olnud mitte monarhia tugevdamine tervikuna, vaid ainult ühe selle osa kindlustamine. Peagi järgnes sellele eeskujule ka Praha, seejärel Lemberg, Leibach jne. kui need endised provintsilinnad esile tõusid ja muutusid eri provintside rahvuslikeks keskusteks, olid sellega üha enam ja enam loodud ka tingimused keskendumiseks iseseisvale kultuurilisele arengule. Rahvuslik-poliitilised püüdlused said nüüd sügava vaimse baasi. Lähenes moment, mil eri rahvuste liikumapanev jõud muutus tugevamaks, kui monarhia üldiste huvide jõud.

Alates Jossif II surmast on see sündmuste käik väga selgesti jälgitav. Selle arengu kiirus sõltus tervest reast faktoritest, millest ühed peitusid monarhias endas, teised aga olid sellise välispoliitika tulemuseks, mida eri aegadel Austria oli pidanud.

Et tõsiselt alustada ja lõpule viia võitlus selle riigi ühtsuse eest, jäi ainult üle ellu viia visa ja halastamatut tsentraliseerimispoliitikat. Selleks oli vaja eelkõige printsipiaalselt kehtestada ühtne riigikeel. Sellega oleks olnud alla kriipsutatud kasvõi ainult printsiip formaalsest kuuluvusest ühtse riigi juurde, administratiivorganitele oleks aga kätte antud tehniline vahend, ilma milleta ei saa ühtset riiki üldse olemaski olla. Ainult sel teel oleks võidud luua võimalus kasvatada kooli kaudu, pika aja jooksul, riikliku ühtsuse traditsioone. Muidugi poleks seda olnud võimalik saavutada 10 või 20 aasta jooksul. Siin on vaja sajandeid. Üldse otsustavad koloniseerimisküsimustes mitte kiirus ja surve vaid püsivus ja pikk periood.

On iseenesestmõistetav, et seejuures mitte ainult administreerimine, vaid kogu poliitiline juhtimine peaks olema läbi viidud ranges ühtsuses.

Ja minu jaoks oli tol ajal lõpmatult õpetlik konstanteering, miks seda kõike ei toimunud, või, veelgi paremini öeldes, miks see kõik jäi tegemata. Austria-Ungari impeeriumi krahhis on süüdlasteks ainult need, kes on süüdi sellises möödalaskmises.

Enam kui ükski teine riik sõltus vana Austria oma valitsejate silmaringist. Siin puudus rahvusriigi vundament, mis iseenesest juba omab suurt enesekaitsejõudu ka siis, kui riigi juhid osutuvad täiesti mitte vajalikul kõrgusel olevaiks. Ühtse rahvusega riik võib mõnikord üllatavalt pikkade perioodide jooksul üle elada halva juhtimise režiimi, hukkumata seejuures. Sageli võib tunduda, et organismi ei ole jäänud enam mitte mingisugustki elu, et ta on surnud või suremas ja äkki selgub, et surmamõistetu tõusis jälle ja hakkas ilmutama imelise, alistamatu elujõu tundemärke.

Iseasi on selline riik, mis koosneb erisugustest rahvastest, kelle soontes ei voola üks ja seesama veri ja veelgi tähtsam – kelle kohale ei ole löögiks üles tõstetud ühte, üldist rusikat. Siin viib juhtkonna nõrkus riigi mitte lihtsalt talveunne, siin äratab see kõik rahvuste individuaalsed instinktid, sõltuvalt nende verest ja jätab neid ilma võimalusest areneda ühe, võimsa tahte egiidi all. Seda ohtu võib vähendada ainult aastasadu kestva ühtse kasvatuse, ühtsete traditsioonide, ühiste huvide jne. abil. Vaat´ miks sellised riiklikud moodustised, mida nooremad nad on, sõltuvad seda enam oma juhtide omadustest. Veelgi enam, sageli on nad võimsate, esilekerkinud juhtide ja vaimukangelaste otseseks loominguks ja tihti peale nende looja surma nad lihtsalt lagunevad. Mööduvad aastasajad ja ikka veel pole need ohud ületatud, nad asuvad vaid uinuvas olekus. Ja tasub vaid juhtkonna nõrkusel väga tugevalt välja lüüa, kui see oht ärkab, sageli ootamatult ja siis ei aita enam ei kasvatuse mõju, ei kõrged traditsioonid, - üle selle kõige võtavad võimust erinevate suguharude kesktõmbejõud.

Kõige suuremaks ja võibolla traagilisemaks Habsburgide koja süüks on see, et nad ei mõistnud seda.

Ühele ainsale õnneseenele nende keskelt valgustas saatus tõrvikuna tema maa tulevikku, kuid siis see tõrvik kustus ja ta kustus igaveseks.

Jossiff II, see saksa rahvusest Rooma imperaator, nägi ärevusega , et tema koda, esiletõstetuna riigi kõige äärmisesse punkti, hukkub vältimatult selles rahvaste Paabelis, kui ei õnnestu heaks teha seda, mida eelkäijad olid käest lasknud. See “inimeste sõber” hakkas ebainimliku energiaga võitlema minevikunõrkustega, püüdis kümne aasta jooksul parandada seda, mis aastasadade jooksul oli käest lastud. Kui talle oleks selleks antud kasvõi ainult 40 aastat ja kui peale teda vähemalt kaks põlvkonda oleksid jätkanud sama asja, oleks see ime tõenäoliselt õnnestunudki. Kuid tegelikult oli talle antud vaid 10 aastat. Ja kui ta oma ärakatkestatud vaimu ja ihuga hauda läks, kadusid koos temaga hauda ka tema teod.

Ei vaimses mõttes ega ka tahtejõus osutunud tema järglased ülesannete kõrgusel olevaiks.

Kui saabus aeg ja Euroopas tulid nähtavale esimesed revolutsiooniäikese tunnused, hakkas tuli aeglaselt levima ka vanas Austrias. Ent kui Austrias puhkes tulekahju, siis selgus, et see leek pole lähtunud mitte niivõrd sotsiaalsetest, ühiskondlikest ja üldse üldpoliitiliste põhjustest, kuivõrd just rahvuslike sündmuste faktoritest.

Kõikides teistes maades kujutas 1848. a. revolutsioon endast klassivõitlust, kuid Austrias oli ta juba rasside võitluse

alguseks. Austria sakslased unustasid siis kohe, või ei taibanud üldse selle tulekahju päritolu. Nad andsid oma jõud revolutsiooniliste ülestõusude teenistusse ja kirjutasid sellesamaga ka alla oma kohtuotsusele. Iseoma kätega aitasid sakslased äratada sellist lääne demokraatia vaimu, mis lühikese aja möödudes jättis neid ilma nende isikliku olemasolu alustest.

Parlamentlik esindussüsteem oli loodud, kuid sellele ei eelnenud riikliku süsteemi – kohustusliku keele loomist. Sellega oli sakslaste valitsev seisukoht Austria monarhias ette hukkumisele määratud. Selsamal hetkel hukkus ka riik ise. Kõik, mis sellele järgnes, oli vaid selle riigi ajalooliseks languseks.

Selle languse jälgimine oli mitte ainult õpetlikuks, vaid ka vapustavaks vaatemänguks. Tuhandetes ja tuhandetes vormides jõudis selle riigi ajalugu lõpule. Et suurem osa inimkonnast oli selle protsessi suhtes pimedusega löödud, ega märganud, et algas langus, selles avaldus vaid jumalate tahe Austria hävitamiseks.

Ma ei hakka siinjuures laskuma üksikasjadesse. See pole minu raamatu ülesandeks. Ma peatun üksikasjalikult vaid nende sündmuste ringil, mis on kõikide rahvaste ja riikide jaoks üldiselt tähtsad ja omavad seetõttu suuremat tähtsust ka kaasaja jaoks. Just nimelt need kardinaalsed sündmused aitasid mul panna alused oma poliitilisele mõtlemisele.

* *

*

Nende asutuste seas, mis avastasid Austria monarhia languse protsessi eriti ilmselt – niivõrd ilmselt, et isegi mitte väga kaugelenägelik, kitsarinnaline väikekodanlane, ei võinud seda mitte märgata, - tuleks nimetada eelkõige Austria parlamenti või, nagu teda nimetati Austrias, reichsrat.

See asutus oli üles ehitatud Inglismaalt ülevõetud laenu meetodil – klassikalise "demokraatia" maalt. Kogu see päästesüsteem laenati Londonist ja Viinis püüti seda vaid väga suure täpsusega maha kopeerida.

Inglise kahekojaline süsteem kopeeriti saadikute koja ja valitsejate koja vormis. Ent kodade hooned ise nägid Viinis ja Londonis erinevalt välja. Kui Barry, inglise palati hoone ehitaja Thamesi kaldal, lõpetas oma ehituse, võttis ta sužee – oma suurepärase hoone kaunistamisel 1200 niši, kolonni ja konsooliga – aluseks Briti impeeriumi, mis võttis tol ajal oma alla pool maailma, ajaloo. Niiviisi sai nii lordide koja kui ka saadikute koja hoone, arhitektuuri- ja kujutava kunsti vaatenurgast võetuna, kogu rahvuse kuulsuse templiks.

Viinis tuli selles suhtes kokku puutuda esimese raskusega. Kui taanlane Hansen lõpetas rahvaesinduse marmorhoones esimese rinnatise rajamise, ei jäänud tal üle teha muud, kui laenata hoone kaunistuse sužeed muistse maailma ajaloost. See teatraalne "lääne demokraatia" hoone on täis maalitud Rooma ja Kreeka riigitegelaste ja filosoofide portreesid. Mõlema hoone kohal kõrguvad neli nelja vastupidisesse suunda osutavat gigantset figuuri. Selles seisnes omapärane sümboolne iroonia. See sümbol otsekui ilmestas seda kesktõmbejõudude sisemist võitlust, mis juba siis täitis Austriat.

"Rahvused" võtsid seda kui solvangut ja provokatsiooni, kui neile öeldi, et see hoone ilmestab Austria ajalugu.

Kui mina, olles vaevalt 20-aastane, külastasin esimest korda hoonet Franzhensringil, et viibida vaatlejana saadikutekoja istungil, olin ma kõige vastuolulisemate tunnete valduses.

Juba ammugi ei sallinud ma parlamenti, loomulikult mitte kui asutust ennast. Vastupidi, vabadustarmastava inimesena ei võinud ma endale isegi ette kujutada mitte mingit muud valitsemisvormi. Diktatuuriidee, milline ta ka ei oleks minu suhtumisel Habsburgide kotta, näis mulle kuriteona vabaduse ja mõistuse eest võitlemise vastu.

Küllaltki palju aitas sellele kaasa ka see, et minus, palju ajalehti läbilugenud noores inimeses, elas alateadlik lugupidamine Inglise parlamendi vastu. Sellest tundest ei suutnud ma nii kergesti vabaneda. Inglise Alamkoda ajas asju suure väärikusega (vähemalt kujutas seda nii hästi meie ajakirjandus) ja see imponeeris mulle kõige kõrgemal määral. Kas siis võiski keegi enesele isegi vaid ette kujutada enam kõrgemat vormi rahva omavalitsemiseks?

Kuid just seetõttu olin ma Austria parlamendi vaenlane. Austria Riigipäeva töö välised vormid tundusid mulle üldse mitte suure eeskuju väärilistena. Sellele lisandus veel järgmine.

Austria sakslaste saatused Austria riigis sõltusid nende positsioonidest Riigipäevas. Kuni üldise ja

salajase valimiskorra sisseviimiseni omati parlamendis kasvõi väikest Saksa ülekaalu. See asjade seis oli küllaltki kaheldav: see Saksa ülekaal sõltus juba siis sotsiaaldemokraatiast, mis kõikides põhiküsimustes oli ebakindel ja alati valmis reetma Saksa huve, et ainult mitte kaotada populaarsust teiste rahvuste seas. Sotsiaaldemokraatiat ei võinud juba siis lugeda Saksa parteiks. Kuid üldise valimisõiguse sisseviimise momendist ei saanud parlamendis enam olla ka arvulist Saksa enamust. Nüüd ei saanud enam mitte midagi segada riigi edasist degermaniseerimist.

Juba tol ajal sisendas rahvuse enesesäilitamistunne minusse vaid väga vähe sümpaatiat sellise rahvusesinduse vastu, kus sakslaste huvid olid mitte niivõrd esindatud, kuivõrd just alla surutud. Ent need olid veel sellised patud, mida, nagu veel palju muudki, võis kirjutada mitte süsteemi enda, vaid nende kasutamise vormi arvele Austria riigis. Tol ajal ma uskusin veel seda, et kui jälle taastada esindusorganeis saksa ülekaal, pole seni taolisele esindussüsteemile printsipiaalset alust vastu olla, kuni vana riik veel üldse eksisteerib.

Selliselt meelestatuna, sattusin ma esimest korda sellesse pühasse hoonesse, kus lõkendasid kired. See hoone näis mulle pühana, tõsi küll, tänu tema imepärase arhitektuuri tavatule ilule. Kreeka kunsti suurepärane teostus Saksa pinnasel. Kui ruttu siiski asendus see tunne rahulolematusega, mille kutsus esile see haletsusväärne komöödia, mida mängiti mu silmade ees. Kohal viibis mitusada härrat-rahvaesindajat, kes olid parajasti seotud ühe suurema majandusküsimuse aruteluga.

Sellest ühestki päevast oli küllalt, et anda mulle mõtlemisainet terveteks nädalateks.

Kõnede ideeline sisu, kuivõrd neist üldse oli võimalik aru saada, oli tõesti kohutaval “kõrgusel”. Mõned härradest seaduseandjatest ei rääkinud üldse saksa keeles, vaid väljendusid slaavi keeltes, või õigemini dialektides. Seda, mida ma seni olin teadnud vaid ajalehtedest, sain ma nüüd võimaluse kuulata iseoma kõrvadega.

Žestikuleeriv, erihäälselt röökiv poolmetsik jõuk. Selle kohal esimehe kohustes olev vanemapoolne heasüdamlik onuke töötab palehigis kellukesega ja, pöördudes härrade saadikute poole kord heatahtlikus, kord nõudvas vormis ja paludes neid säilitada kõrge kogu väärikust.

See kõik ajas ainult naerma.

Mõne nädala möödudes sattusin ma jälle Riigipäeva istungile. Pilt oli teine, täiesti äratundmatu. Saal oli täiesti tühi. Allpool magati. Väike hulk saadikuist istus oma kohtadel ja haigutas üksteisele näkku. Üks neist “esines” tribüünil. Esimehe kohal istus üks Riigipäeva viitsepresidentidest ja igavles silmnähtavalt.

Mind haarasid esimesed kahtlused. Kui mul oli aega, hakkasin ma üha sagedamini käima Riigipäeva istungitel ja jälgisin vaikselt kõike seal toimuvat. Ma süvenesin kõnedesse, kuivõrd neid üldse oli võimalik mõista, õppisin tundma enam või vähem intelligentseid “valitud” rahvaste esindajate nägusid, kes moodustasid selle kahetsusväärse riigi ja kujundasin endale aegamööda oma isiklikud järeldused.

Ühest aastast rahulikust jälgimisest oli küllalt, et juurteni muuta minu eelmisi arvamusi selle asutuse suhtes. Minu sisemine olemus protesteeris nüüd mitte enam vaid moonutatud vormi vastu, millisena see idee võeti Austrias vastu. Ei, nüüd ei suutnud ma enam tunnustada ka parlamenti ennast kui niisugust. Seniajani ma nägin Austria parlamendi häda vaid selles, et seal puudub Saksa enamus. Nüüd ma veendusin, et selle asutuse olemus ise on paratamatult hääbumisele määratud.

Siis kerkis minu ette terve rida küsimusi. Ma hakkasin sügavamalt mõtlema demokraatlikust printsiibist, otsustada häälte enamuse järgi, kui kogu parlamendisüsteemi alusest. Koos sellega pühendasin ma palju aega nende rahva poolt valitute vaimsete ja moraalsete väärtuste tundmaõppimisele.

Niiviisi õppisin ma tundma süsteemi ja selle kandjaid.

Mõne lähima aasta jooksul tegin ma enesele täiesti selgeks, mida kujutab endast "kõrgestiaustatud" uusima aja tüüp – parlamentarism. Ma kujundasin endale temast sellise ettekujutise, mis järgnevalt ei vajanud enam tõsiseid seisukohtade muutusi.

Ka antud juhul aitasid näitliku õppe meetod, tutvumine praktilise tegelikkusega, vältida mul ohtu uppuda teooriasse, mis esmapilgul näib nii ahvatlevana, kuid mis sellele vaatamata kuulub kahtlemata languse produktide hulka.

Kaasaegse lääne demokraatia on marksismi kaaslane, mis on ilma selleta üldse mõeldamatu. Just tema moodustab selle aluse, millel õilmitseb see katk. Tema kõige räpasemaks välimiseks ilminguks on – parlamentarism.

Ma pean olema saatusele tänulik selle eest, et ta püstitas selle küsimuse mu ette Viinis, muidu, kardan ma, et tolleaegsel Saksamaal oleks mul olnud liiga kerge vastata endale sellele probleemile. Kui selle asutuse, mida nimetatakse "parlamendiks", tühisust oleks mul tulnud esmakordselt näha Berliinis, oleksin ma võibolla langenud vastupidisesse äärmusse. Sel juhul oleks mul võinud tekkida mõningad justnagu head motiivid jääda nende poolele, kes nägid riigi heaolu eranditult vaid keskvõimu tugevnemises Saksamaal. Kui see oleks minuga juhtunud, oleks see ju samuti tähendanud mõningal määral pimestumist, epohhile ja inimestele võõraks jäämist.

Austrias selline oht mind ei ähvardanud.

Siin polnud nii kerge langeda ühest äärmusest teise. Kui juba parlament ei kõlvanud kuhugi, siis seda enam ei kõlvanud kuhugi ka Habsburgid – seda juba igal juhul. Mõistnud hukka "parlamentarismi", ei ole me veel kuidagi probleemi lahendanud. Tekkis küsimus: aga mida teha? Kui hävitada Riigipäev, siis jääks ju ainsaks valitsusvõimuks Habsburgide dünastia, kuid see mõte oli mulle eriti talumatu.

See väga raske juhtum ärgitas mind probleemi põhjalikult tundma õppima. Teistes tingimustes oleksin ma nii varases eas vaevalt et mõelnud selliste küsimuste üle.

Mis mulle kõigepealt silma torkas, oli täielik isikliku vastutuse puudumine.

Parlament võtab vastu mistahes otsus, mille tagajärjed võivad olla saatuslikud. Ja mis juhtub siis? Mitte keegi selle eest ei vastuta, mitte kedagi ei saa võtta vastutusele. Kas tegelikult võib siis vastutuseks pidada seda, et peale mõnd meeletut krahhi selles süüdi olev valitsus on sunnitud tagasi astuma? Või et vastav parteide koalitsioon laguneb ja luuakse uus koalitsioon? Ja edasi, et koda saadetakse laiali?

Ja kas suudab siis üldse inimeste kõikuv enamus tõsiselt kanda mingit vastutust? Kas siis pole selge, et vastutuse idee ise on seotud isikuga! Ent kas võib teha vastutavaks valitsuse praktilise juhi selliste tegude eest, mis tekkisid ja viidi ellu eranditult terve hulga inimeste soovil või pooldamise tagajärjel.

Kõik me ju teame, et juhtiva riigitegelase ülesannet nähakse meie päevil mitte niivõrd selles, et ta omaks loomingulist mõtlemist ja loomingulist plaani, kuivõrd et ta oskaks oma ideid populariseerida terve karja oinaste ja lollpeade ees, et seejärel neilt välja meelitada nõusolek oma plaanide läbiviimiseks.

Kas siis üldse võib riigitegelasele läheneda sellise kriteeriumiga, et ta peab tingimata samal määral valdama nii kunsti masse ümber veenda, kui ka omadust vastu võtta riiklikult tarku otsuseid ja plaane?

Ja kas on üldse kunagi näha olnud, et see inimjõuk oleks suurest ideest aru saanud enne, kui selle idee praktiline edu pole ise enda eest rääkima hakanud?

Ja kas siis üldse iga, ükskõik milline geniaalne tegevus meie maailmas ei ole geeniuse näitlikuks protestiks masside inertsuse vastu?

Kuid mida teha riigitegelasel, kel ei õnnestunud mistahes meelituste abil võita sellise jõugu heatahtlikkust?

Mis talle siis üle jääb – osta see heatahtlikkus?

Või peab ta, silmas pidades oma kaasmaalaste rumalust, lahti ütlema selle läbiviimisest, mida ta peab eluliselt vältimatuks? Või peab ta lahkuma? Või ikkagi jääma?

Iseloomuga inimene sattub sel juhul lahendamatusse konflikti selle, mida ta peab vajalikuks ja lihtsa korralikkuse, või, öelgem parem, lihtsa aususe vahel.

Kus siin leida piir selle kohustuse, mille sinule paneb ühiskond ja selle kohustuse, mille sinule paneb isiklik au, vahel?

Tuleb ju igal tegelikul juhil otsustavalt võidelda kõikide katsete vastu alandada teda kuni lihtsa politikaani rollini.

Ja vastupidi, kas pole siis selge, et just nimelt politikaan hakkab ennast tundma kutsutuna “tegema” poliitikat just sellepärast, et lõppkokkuvõttes ei kanna vastutust mitte tema, vaid mingi tabamatu inimhulgake?

Kas pole siis selge, et meie parlamentaarne enamuse printsiip kaevub vältimatult juhi idee enese alla?

Või kas tõesti tegelikult leidub selliseid, kes usuvad, et selles maailmas võlgneb progress tänu mitte üksikute indiviidide tarkusele, vaid enamuse ajule?

Või ehk loodab keegi selle peale, et tulevikus me suudame läbi ajada ilma selle peamise inimkultuuri eelduseta?

Kas siis pole selge vastupidine, et just nimelt praegu on selline eeldus vajalikum, kui kunagi varem.

Parlamentlik printsiip, otsustada enamuse häälte järgi, hävitab isiksuse autoriteedi ja asetab tema asemele hulga, mis on otsustatud selle või teise jõugu poolt. Sellesamaga patustab parlamentarism põhilise aristokratismiidee vastu looduses, kusjuures, muidugi, aristokratismil pole tingimata üldse vaja silmakirjatseda kaasaegse, esilekerkinud ühiskondliku ladvikuga.

Kaasaegne vaatleja, kes on sunnitud peaaegu eranditult lugema ajalehti, ei suuda endale ettegi kujutada, milliseid hävitavaid tagajärgi omab selline parlamentarismi ülemvõim. Ehk vaid iseseisev mõtlemine ja vaatlused aitavad tal mõista toimuva olemust. Kõigepealt on parlamentarism põhjuseks uskumatule, kõige tühisemate figuuride esilekerkimisele, mille poolest paistab silma kaasaegne poliitiline elu. Tõeline poliitiline juht püüab eemalduda võimalikult kaugele sellisest poliitilisest tegevusest, mis oma põhiosas ei koosne üldse loomingulisest tööst, vaid intriigidest ja pettusest, mille eesmärgiks on võita enamus. Ent vaimselt kerjuslikke inimesi just nimelt see asjaolu ligi meelitabki.

Mida pisem on taoline vaimne kääbus ja poliitiline kaupmees, mida selgem on talle endale tema enese armetus, seda enam hindab ta seda süsteemi, mis ei nõua temalt põrmugi geniaalsust ega hiiglase jõudu, mis üldse hindab pigem külavanema kavalust, kui Periklese tarkust. Seejuures ei pea selline tüüp mitte piisavõrdki piinlema vastutuse küsimuse tõttu. See teeb talle seda vähem muret, et ta teab juba varakult ette, et sõltumata neist või teistest tulemustest tema “riiklikel” soperdamistel, on tema karjääri lõpp ikka ühesugune: ühel ilusal päeval peab ta ikkagi loovutama oma koha samasugusele “võimsale” tarkpeale, nagu on ta ise.

Sellistele “rahvaste esindajate” kogudele on alati suureks kergenduseks näha eesotsas inimest, kelle vaimsed omadused on samasugusel tasemel, kui neil endil. Ainult sel juhul võib igaüks neist härradest lubada endale odavat rõõmu aeg-ajalt näidata, et ka tema pole papist poiss. Ja mis peamine, siis on igaühel neist õigus mõelda: kui meid võib juhtida igasugune “iks”, miks siis mitte ka iga “igrek”, mille poolest on siis Karl halvem Fritzust?

Selline demokraatlik traditsioon vastab meie päevade häbistavaimale ilmingule ja nimelt: meie

suure arvu niinimetatud “juhtide” meeletule argusele. Tõepoolest, milline õnn on nende inimeste jaoks võimalus – peituda kõikide tõsiste otsuste lahendamisel niinimetatud enamuse selja taha.

Tõepoolest, vaadake sellist poliitilist vargapoissi, kuidas ta palehigis “töötab”, et igal eraldi juhul enamus kuidagi kokku kraapida ja saada võimalus igal hetkel pääseda ükskõik millisest vastutusest. Just see asjaolu tõukab iga, end vähegi austava poliitiku ja üldse mehise inimese, sellisest tegevusest eemale. Iga tühisus aga on õnnelik just selliselt käitudes. Meie vaatepunktist on asi selge: kes ei soovi kanda isiklikku vastutust oma tegevuse eest, kes otsib endale kattevarju, see on arg lurjus. Ent kui rahvuse juhid on värvatud sellistest õnnetutest argpükstest, siis varem või hiljem tuleb selle eest kallilt maksta. Asi läheb kuni selleni välja, et meil ei jätku mehisust ette võtta ükskõik millist otsustavat tegu ja me eelistame ennemini leppida ükskõik millise häbi ja autusega, kui leida eneses jõudu vajaliku otsuse jaoks. Ei leidu ju enam kedagi, kes oleks valmis oma isikut, oma pead andma otsustava sammu tegemise eest.

Tuleb ju meeles pidada ja mitte unustada üht: enamus ei saa ka siin iialgi asendada endaga ühte. Enamus pole igal juhul mitte ainult rumaluse esindaja, vaid ka arguse esindaja. Koguge kokku sada lolli ja te ei saa kuidagi üht tarka. Koguge kokku sada argpüksi ja te ei saavuta tulemusena kuidagi sangarlikku lahendust.

Kuid mida väiksemaks muutub iga üksiku juhi vastutus, seda suuremaks kasvab selliste tüüpide arv, kes, valdamata minimaalsemaidki andmeid, tunnevad seda enam olevat end kutsutud andma rahva käsutusse oma surematuid andeid. Paljud neist ei suuda lihtsalt ära oodata, millal siis lõpuks jõuab järjekord nendeni. Nad asuvad järjekorda pikas sabas ja vaatavad tapva kurbusega, kui aeglaselt ligineb nende saatus. Seepärast rõõmustab neid iga inimese vahetus selles asutuses, kuhu nad kavatsevad pääseda. Nad on tänulikud iga skandaali eest, mis võib sabas, neist eespool seisjate hulgast välja tõugata kasvõi ainult mõne konkurendi. Kui see või teine õnneseentest, kes on varem sattunud soojale kohakesele, ei soovi eriti ruttu selle kohaga hüvasti jätta, vaatavad ülejäänud sellele kui pühade traditsioonide ja üldise solidaarsuse rikkumisele. Siis hakkavad nad pahandama ja juba käsi rüppe laskmata pidama võitlust kasvõi kõige häbitumate vahenditega selle momendini välja, kuni neil õnnestub konkurent soojalt kohalt, mis peab nüüd minema teiste kätte, minema kihutada. Kukutatud väikejumal ei sattu niipea samale kohale. Kui see figuur on postilt maha võetud, tuleb tal jälle seista järjekorda pikas sabas, kui ainult seal ei tõuse selline kisa ja sõim, mis segavad uuesti järjekorda sisse võtmast.

Kogu selle tagajärjeks on koletult kiire isikute vahetus tähtsaimatel riiklikel ametikohtadel. Selle tulemused on alati ebasoovitavad, vahel otse katastroofilised. Kõige sagedamini selgub, et selle tava ohvriks ei lange mitte ainult loll ja andetu, vaid just nimelt võimekas inimene, kuivõrd üldse ainult saatus ise saab andekale inimesele anda võimaluse sattuda juhtivale kohale. Otsekohe moodustub võimeka inimese vastu ühisrinne. Kuidas siis, ta ei tulnud ju “meie” ridadest. Väikesed inimesekesed soovivad viibida printsipiaalselt vaid oma isiklikus seltskonnas. Nad vaatavad igale peaga inimesele, kes on nullide seas võimeline mängima ühe rolli, nagu ühisele vaenlasele. Selles osas on neil alalhoiuinstinkt eriti teravdatud.

Kõige selle tulemuseks on vältimatult üha progresseeruv juhtivate kihtide vaimne vaesumine.

Milline tulemus saavutatakse seejuures rahvuse ja riigi jaoks, seda mõistab kergesti igaüks, kui ta vaid ise ei kuulu sedasorti “juhtide” hulka.

Vanal Austrial oli kahtlane õnn kasutada parlamentliku režiimi selle kõige puhtamal kujul.

Tõsi küll, minister-president määrati veel imperaatori poolt, kuid needki määramised polnud tegelikult mitte midagi muud, kui lihtsalt parlamendi enamuse tahte täitmine. Mis puudutab kauplemist ja ümberkauplemist eri ministeeriumide juhtide määramise ümber, siis siin me omasime juba lääne demokraatia puhtaimaid tavasid. Vastavalt sellele olid ka tulemused. Üksikute isikute vahetus toimus üha kiiremini ja kiiremini. Lõppude lõpuks muutus see puhtalt spordiks.

Samal määral alanes nende kiiresti vahetuvate “riigitegelaste” mastaap; lõppude lõpuks jäi pinnale vaid parlamendi-intrigaani tüüp, kelle kogu riiklik tarkus oli mõõdetav vaid tema oskusega kokku kleepida üht või teist koalitsiooni, s.o. väiklase poliitilise kauplemise oskusega, mis nüüd vaid üksinda võis olla aluseks nende, lubatagu öelda, rahvaesindajate tööle.

Seetõttu andis just nimelt Viini kool selles osas kõige paremaid näitlikke õppetunde.

Mis mind mitte vähem ei huvitanud, oli nende rahvaesindajate võimete ja teadmiste kõrvutamine ülesannetega, mis nende ees seisid. Juba üksinda selle tõttu olin ma sunnitud alustama tutvumist nende rahva poolt valitute vaimse horisondiga. Möödaminnes tuli tutvuda ka nende sündmustega, mis üldse võimaldasid neil suurepärastel figuuridel poliitilisele areenile tõusta. Huvitav oli samuti tutvuda ka nende töö tehnikaga. See võimaldas näha seda isamaa teenimist kõikides selle üksikasjades, milleks õpitavad figuurid vaid võimelised olid.

Mida enam ma süvenesin sisemistesse suhetesse parlamendis, seda suurema objektiivsusega õppisin ma tundma inimesi ja nende tegevuslaadi, seda vastumeelsemaks muutus mu silmis üldpilt parlamendielust. Terane tundmaõppimine oli mulle tingimata vajalik, kui ma soovisin tõepoolest tutvuda selle asutusega, kus iga seaduseandja iga kolme sõna järel viitab oma “objektiivsusele”. Kui õpid neid härrasid hästi tundma ja tutvud nende eneste räpase olemuse seadustega, siis kahte arvamust siin juba olla ei saa.

Maailmas on üldse raske leida mingit muud printsiipi, mis, objektiivselt öeldes, oleks niisama ebaõige, kui parlamentaarsuse printsiip.

Me ei räägi enam sellest, millistes tingimustes toimuvad härrade rahvaesindajate valimised ise, milliste vahenditega nad saavutavad oma kõrge nimetuse. Ainult täiesti tühisel arvul juhtudel on valimised tõepoolest üldise tahte tulemuseks. See on selge juba üksinda sellest, et laiade masside poliitiline arusaamine pole sugugi niivõrd arenenud, et nad ise võiksid oma üldpoliitilist tahet väljendada ja valida selleks vastavaid inimesi.

See, mida me alaliselt tähistame sõnadega “ühiskondlik arvamus”, tugineb vaid väga väikeses osas isiklike kogemuste või teadmiste tulemustele. Suuremas osas aga on niinimetatud “ühiskondlik arvamus” niinimetatud “valgustustöö” tulemuseks.

Religioosne vajadus on iseenesest pandud sügavale inimese hinge, kuid teatud religiooni valik on kasvatuse tulemus. Ent massi poliitiline arvamus on vaid tema vaimu ja tema mõistuse töötlemise tulemuseks – töötlemise, mida sageli viiakse läbi täiesti uskumatu järjekindlusega.

Suurem osa poliitilisest kasvatusest, mida sel puhul väga hästi tähistatakse sõnaga propaganda, langeb ajakirjandusele. Esmajärjekorras teeb just tema seda "harivat" tööd. Selles mõttes kujutab ta endast otsekui kooli täiskasvanute jaoks. Häda on vaid selles, et "õpetamine" asub antud juhul mitte riigi käes, vaid sageli väga alatute jõudude käes. Just nimelt Viinis oli mul veel oma varases nooruses parim võimalus hästi tutvuda nende masside kasvatamise relvade monopolistidega ja nende fabrikaatidega. Algul tuli mul enam kui kord imestuda selle üle, kuidas oskas lühima aja jooksul see suurtest riikidest halvim luua teatud arvamuse, kusjuures isegi sellistel juhtudel, kui asi oli tõeliste vaadete ja masside tahte ametlikes võltsimistes. Mingi mõne päeva jooksul suutis ajakirjandus mingist naeruväärsest tühiasjast teha suurima riigiasja ja vastupidi, niisama lühikese aja jooksul oskas ta sundida unustama, otse nagu varastades massi mälust selliseid probleeme, mis massi jaoks, nagu näis, omasid tähtsaimat elulist tähendust.

Pressil õnnestus vaid mõne nädala jooksul tirida jumala valguse kätte mitte kellelegi teadaolevaid üksikasju, nimed, mingil võluväel sundida laiu masse seostama nende nimedega uskumatuid lootusi, ühesõnaga, luua nendele nimedele selline populaarsus, mis mitte iialgi ei ilmutanud end tõepoolest suurte inimeste unenägudeski. Nimed, millest kõigest mõni kuu tagasi veel keegi midagi ei teadnud või teadis vaid kuulduste põhjal, said hiiglasliku tuntuse. Samal ajal vanad, eri riigi ja ühiskondlikus elus läbiproovitud inimesed, surid ühiskondliku arvamuse jaoks välja, või neid puistati üle sellise hulga räpase valega, et nende nimed said lühima aja jooksul kuulmatu alatuse ja petturluse sümboliteks. Seda madalat juudilikku maneeri on vaja läbi näha: otsekohe nagu võlukepikese väel hakatakse ausat inimest üle kallama mustusega sadadest ja tuhandetest ämbritest, pole olemas sellist kõige madalamat valet, mis ei voogaks sellise, mitte milleski süüdi oleva ohvri pähe; tuleb lähemalt tutvuda sellise hävitamiskatse meetodiga vastase poliitilise maine suhtes, et veenduda selles, kuivõrd ohtlikud on taolised ajakirjanduslikud lurjused.

Nende pressiröövlite jaoks pole midagi sellist, mis ei kõlbaks kui vahend nende räpaste eesmärkide saavutamiseks.

Ta püüab imbuda perekonna kõige intiimsemasse olukorda ja ei rahune enne, kui on oma alatutel otsingutel leidnud mõne pisiasja, mille ta tuhandekordselt suureks puhub ja ära kasutab, selleks, et oma õnnetule ohvrile löök anda. Aga kui ta, vaatamata kõikidele otsingutele, ei leia oma vastase ühiskondlikus ega eraelus midagi sellist, mida võiks ära kasutada, läheb see lurjus välja lihtsale väljamõeldisele. Ja seejuures on ta kindlalt veendunud, et kui sellele isegi järgneb tuhandeid ümberlükkamisi, jääb midagi ikka alles. Millegi lihtsast kordamisest kleepub ikka midagi ohvri külge. Seejuures ei tegutse selline lurjus mitte kunagi selliselt, et tema motiividest oleks kerge aru saada ja neid paljastada. Jumal hoidku! Ta teeskleb enese olevat tõsimeelse ja "objektiivse". Ta hakkab lobisema ajakirjaniku kohustustest jne. Veelgi enam, ta hakkab rääkima ajakirjanduslikust "aust" – eriti siis, kui saab võimaluse esineda konverentside ja kongresside istungitel, s.t. saab võimaluse ära kasutada neid põhjuseid, mille ümber kogunevad sellised putukad eriti suurel hulgal.

Just need lurjused fabritseerivad enam kui kahe kolmandiku ulatuses niinimetatud “ühiskondlikku arvamust”. Just sellise saasta vahust väljub lõpuks parlamentlik Aphrodite.

Et kirjeldada üksikasjalikult seda tegevust kogu tema uskumatus valelikkuses, oleks vaja kirjutada terveid köiteid. Kuid mulle tundub, et on küllalt, kui kas või pinnapealselt tutvuda sellise pressiga ja sellise parlamentarismiga, et mõista, kuivõrd mõttetu on kogu see instituut.

Et mõista selle inimliku eksimuse mõttetust ja ohtlikkust, on kõige parem vastandada minu poolt eelpool allakriipsutatud demokraatlikku parlamentarismi tõelise, Saksa tüüpi demokraatiaga.

Kõige iseloomulikumaks demokraatlikus parlamentarismis on see, et teatud inimgrupile, – ütleme 500 saadikule ja viimasel ajal ka naissaadikuile – antakse kõikvõimalike küsimuste, mis vaid tekkida võivad, lahendamine. Tegelikult just nemad ju moodustavadki valitsuse. Kui nende hulgast valitakse ka kabinet, millele pannakse riigiasjade juhtimine, siis on see ju ainult asja välimine külg. Tegelikult see niinimetatud valitsus ei saa ju teha mitte ühtegi sammu, kindlustamata end eelnevalt üldkoosoleku nõusolekuga. Ent sellesamaga vabaneb see valitsus ka igasugusest reaalsest vastutusest, kuna lõppkokkuvõttes sõltub otsus mitte temast, vaid parlamendi enamusest. Igal eri juhul on see valitsus vaid antud enamuse tahte täitjaks. Valitsuse poliitilise võimekuse üle otsustatakse sisuliselt ainult selle järgi, kuivõrd osavalt ta oskab kohaneda enamuse tahtega, või tõmmata enamust oma poolele. Kuid sellesamaga laskub ta tõelise valitsuse kõrguselt kerjuse rolli, kes palub enamuse käest almust. Igaühele on selge, et valitsuse tähtsaim ülesanne seisneb ainult selles, et igal sobival juhul antud parlamendi enamuselt endale almuseid välja manguda, või muretseda selle eest, et luua enese jaoks teistsugune, heasoovlikum enamus. Kui see valitsusel õnnestub, võib ta lühikese aja kestel edasi “valitseda”, kui see aga temal ei õnnestu, peab ta tagasi astuma. Tema kavatsuste õigsus või mitteõigsus ei mängi seejuures tegelikult mingit rolli.

Kuid just sellisel viisil hävitatakse praktiliselt tema igasugune vastutus.

Milliste tagajärgedeni see kõik viib, on juba selge alljärgnevast.

Koosseis – viissada valitud rahva esindajat nende kutsealase suunitluse vaatenurgast lähtudes, rääkimata juba nende võimetest, on äärmiselt kirju. Keegi ei usu ju tõsiselt, et need, rahvuse poolt väljavalitud, on ka vaimu ja mõistuse poolt välja valitud. Keegi ju ei usu, et valimisurnides tärkavad kümnete või tuhandetena tõelised riigitegelased. Kõik teavad, et bülletäänid antakse valijate massile, keda võib kahtlustada ükskõik milles, ainult mitte mõistuse ülejäägis. Üldse on raske leida küllalt teravaid sõnu, et ära märkida seda rumalust, nagu sünniks geeniused üldvalimiste tagajärjel. Esiteks, tõelised riigitegelased sünnivad riigis üldse vaid kord väga pika aja jooksul ja teiseks, mass omab alati teatud eelarvamust just iga vähegi väljapaistva mõistuse vastu. enne läheb kaamel läbi nõelasilma, kui suur inimene “avastatakse” valimiste teel.

Need isiksused, kes ületavad tavalise mastaabi kuldse kesktee, sillutasid enesele suuremas osas ise tee maailma ajaloo areenil.

Mis siis toimub parlamendis? Viissada kuldse kesktee inimest hääletavad ja otsustavad kõik tähtsaimad küsimused, mis puudutavad riigi saatust. Nemad määravad valitsuse, mis seejärel igal eri juhtumil on sunnitud saavutama selle valgustatud enamuse nõusoleku. Sel viisil tehakse kogu poliitika ära nende viiesaja poolt.

Nende äranägemisel ja viisil seda enamuse poliitikat tehaksegi.

Ent kui me isegi jätame kõrvale küsimuse nende viiesaja rahvaesindaja geniaalsusest, mõelge vaid sellele, kuivõrd erinevad on need probleemid, mis ootavad nende inimeste poolt lahendamist. Kujutage endale vaid ette, kui erinevad valdkonnad tekkivad nende ette ja te mõistate kohe, kuivõrd sobimatu on niisugune valitsemisasutus, kus viimane sõna antakse massikoosolekule, kus vaid väga vähesed omavad tõelisi teadmisi ja kogemusi nende küsimuste lahendamiseks, mis seal tekkivad. Kõik tõeliselt tähtsad majanduslikud küsimused pannakse sellisel koosolekul otsustamisele, kus ehk vaid vaevalt kümnendik osa liikmetest omavad mingisugust majanduslikku haridust. Kuid see tähendabki ju maa saatuse andmist inimeste kätesse, kes ei oma kõige elementaarsemaidki eeldusi nende küsimuste lahendamiseks.

Niiviisi on asjad ka igasuguse teise küsimusega. Milline küsimus ka ei tekkiks, otsustama hakkab ikkagi võhiklike ja

oskamatute inimeste enamus. Jääb ju koosoleku koosseis üheks ja samaks, kusjuures arutamisele kuuluvad küsimused muutuvad iga päev. Tegelikult pole ju võimalik eeldada, et ühed ja samad inimesed omavad küllaldaselt andmeid, ütleme näiteks, nii transpordiküsimustes kui ka kõrge välispoliitika küsimuses. Vastasel juhul jääks üle eeldada, et meil on tegemist eranditult vaid universaalsete geeniustega, kuid me ju teame, et tõelised geeniused sünnivad võibolla kord sajandis. Tegelikult asuvad parlamentides mitte “pead” vaid äärmiselt piiratud, diletantide ülespuhutud pretensioonidega inimesed, halvimat sorti vaimne surrogaat. Ainult sellega võibki seletada seda kuulmatut kergemeelsust, millega need härrad sageli arutavad (ega otsusta) probleeme, mis sunniksid väga ja väga mõtlema isegi kõige suuremaid vaimujõude. Suurima tähtsusega üritused, mis omavad hiigelsuurt tähendust kogu tulevasele riigile ja rahvusele, otsustatakse härrade parlamentääride poolt sellise kergusega, nagu oleks tegemist mitte terve rassi saatusega vaid doominopartiiga.

Muidugi oleks täiesti ebaõiglane eeldada, et iga saadik oleks juba eelnevalt sündinud atrofeerunud kohusetundega.

Kuid praegune süsteem sunnib üksikut inimest võtma seisukohta ka niisugustes küsimustes, millest ta on täiesti ebateadlik ja sellega ta laostabki aegamööda inimese. Kellelgi pole vaprust avalikult öelda: härrased saadikud, ma arvan, et me ei saa sellisest ja sellisest küsimusest mitte midagi aru, äärmisel juhul mina isiklikult teatan, et ei saa aru. Kui selline inimene ka leiduks, ei aitaks see ikkagi midagi. Sedasorti avameelsus oleks täiesti arusaamatu. Sellise inimese kohta öeldaks, et ta on ausameelne eesel, kuid eeslile ei või ju lubada rikkuda kogu mängu. Ent kes tunneb inimeste loomust, mõistab, et sellises “kõrges” seltskonnas ei leidu isikut, kes nõustuks saama kõige rumalamaks kõikidest kokkutulnutest. Teatud ringkondades loetakse ausust alati rumaluseks.

Seepärast, kui saadikute hulgas isegi leiduks mõni aus inimene, läheks ta järk-järgult samuti üle vale ja pettuse sissesõidetud rööbastele. Lõppude lõpuks on ju igaüks neist teadlik sellest, et millise seisukoha ka ei võtaks neist iga üksik, - midagi muuta ei õnnestu. Just see teadmine surmab iga ausa algatuse, mis ühe või teise puhul neist vahel tekkib. Ütleb ju ta iseenese rahustamiseks, et tema isiklikult pole see kõige halvem saadikutest ja et tema osavõtt kõrges kojas aitab vältida kurjast kõige halvemat.

Võibolla vaieldakse mulle vastu, et kuigi iga üksik saadik pole selles või teises küsimuses pädev, kuid tema positsiooni üle arutatakse ja otsustatakse ju fraktsioonis, mis poliitiliselt juhib ka antud inimest ja fraktsioon omab oma komisjone, mis korjavad materjale asjatundlike inimeste kaudu jne.

Esmapilgul näib, et see on tõepoolest nii, kuid siin tekkib küsimus: milleks siis valida 500 inimest, kui tegelikult vajalikku tarkust, millega reaalselt määratletakse vastuvõetavad otsused, valdavad vaid vähesed.

Jah, just selles on küsimuse olemus.

Selles asi ongi, et kaasaegse demokraatliku parlamentarismi ideaaliks on mitte tarkade kogu, vaid ideeliselt sõltuvate nullide jõuk, mida on teatud suunas juhtida seda kergem, mida enam piiratud on need inimhakatised. Ainult sel teel tehakse praegu niinimetatud parteipoliitikat – selle sõna kõige halvemas mõttes. Ja ainult tänu sellele on saanud võimalikuks, et tõeline dirigent peitub alati ettevaatlikult kulisside taha ja teda isiklikult ei saa kunagi vastutusele võtta. Nii juhtubki, et rahvusele kõige kahjulikumate otsuste eest vastutab mitte lurjus, kes tegelikult on meile selle otsuse kaela sundinud, vaid terve fraktsioon.

Kuid selliselt langeb ju ära igasugune praktiline vastutus, kuna selline vastutus võiks seisneda ainult üksikisiku ja üldse mitte kogu parlamentaarse jututoa kohustustes.

See asutus võib olla meeldiv ainult nende valelike subjektide jaoks, kes kardavad jumalavalgust nagu kurat viirukit. Igale ausale, otsekohesele tegelasele aga, kes on valmis kandma isiklikku vastutust oma tegude eest, saab see instituut olla vaid vihatud.

Vaat´, miks selline demokraatia liik saigi selle rassi relvaks, mis oma sisemiste eesmärkide poolest ei saa jumala valgust nüüdseks enam mitte uneski karta.

* *

*

Võrrelge sellega tõelist Saksa demokraatiat, mis seisneb juhi vabas valikus koos kohustustega viimasele – võtta omale kogu isiklik vastutus oma tegevuse eest. Siin pole kohta enamuse hääletamistele eraldi küsimustes, siin tuleb määrata ainult üks isik, kes vastutab pärast oma otsuste eest kogu oma vara ja eluga.

Kui mulle vastu väidetakse, et neil tingimustel on raske leida inimest, kes pühendaks end niivõrd riskantsele ülesandele, siis vastan ma sellele.

- Tänu jumalale, selles seisnebki kogu Saksa demokraatia mõte, et tema puhul ei saa võimule tulla esimene ettejuhtuv, mitteväärikas karjerist ja moraalne argpüks, kuna vastutuse hiiglaslikkus ehmatab võhikud ja argpüksid sellest eemale.

Ent kui vahel ootamatult taolisel inimesel ka õnnestuks ronida sellisele kohale, avastatakse see otsekohe ja talle öeldakse ilma igasuguse tseremoonitsemiseta: “Käed eemale, arg lurjus, kao minema, ära määri selle suure koja astmeid, sest mööda ajaloo Phanteoni astmeid sammuvad mitte pugejad, vaid ainult kangelased!”

* *

*

Selliste seisukohtadeni jõudsin ma välja, külastades kahe aasta jooksul Viini parlamenti.

Peale seda lakkasin ma käimast Riigipäeval.

Viimastel aastatel Habsburgide riigi nõrkus aina suurenes ja suurenes ja seejuures oli see parlamendirežiimi üheks

peamiseks teeneks. Mida enam, tänu sellele režiimile, nõrgenes sakslaste positsioon, seda enam avanes Austrias tee süsteemile ühtede rahvuste ärakasutamisele teiste vastu. Riigipäevas eneses toimus see mäng alati sakslaste arvel ja sellega lõppude lõpuks ka riigi arvel. Kuigi XIX sajandi lõpus oli juba isegi pimedatele selge, et enam ei saa toime tulla kesktõmbejõu tendentsidega erinevate rahvuste osas.

Vastupidi!

Mida enam selgus, et riik valdab oma säilitamiseks vaid haletsusväärseid vahendeid, seda suuremaks muutus üldine eelarvamus tema aadressil. Juba mitte ainult Ungaris, vaid ka eri slaavi provintsides ei samastatud end enam ühtse monarhiaga ja viimase nõrkust ei võtnud enam keegi oma isikliku häbina. Monarhia saabuva raukuse tundemärgid pigem rõõmustasid, tema surmale pandi sel ajal juba palju suuremaid lootusi, kui tema võimalikule tervenemisele.

Parlamendis õnnestus veel vältida täielikku krahhi ainult tänu ebaväärikatele järeleandmistele igale šantaažile, millest tulenevad kahjud langesid lõppude lõpuks sakslastele. Üldriiklikus elus aga välditi krahhi vaid enam-vähem ühe rahvuse osava ässitamisega teise vastu. Kuid, tõugates erinevad rahvused laupadega vastamisi, suunas valitsus ühist poliitilist liini just sakslaste vastu. Maa teadlik tšehhipärastamine ülalt oli eriti hästi organiseeritud alates sellest momendist, kui troonipärijaks sai hertshertsog Franz-Ferdinand, kes omandas riigiasjades märkimisväärse mõjuvõimu. See riigi

tulevane valitseja tegutses kõikide tema käes olevate vahenditega Austria-Ungari monarhias Saksa mõjujõu vähendamiseks. Seda poliitikat viis ta läbi avalikult või vähemalt toetas salaja. Kõikide õigustega ja mitteõigustega lülitati puht Saksa territooriumid, tänu riigi administratsiooni mahhinatsioonidele, ohtlikesse segakeelsetesse tsoonidesse. Isegi Alam-Austrias hakkas see protsess aina kiiremini arenema. Paljud tšehhid hakkasid juba vaatama Viinile, kui kõige suuremale tšehhi linnale.

Hertshertsogi abikaasa oli tšehhi krahvinna. Ta pärines perekonnast, mille vaenulik suhtumine sakslastesse sai kindlaks traditsiooniks. Ta oli Franz-Ferdinandiga morganaatilises abielus. Selle uue Habsburgi, kelle perekonnas räägi-ti ainult tšehhi keeles, juhtidee seisnes selles, et Euroopa keskmes tuleb järk-järgult luua slaavi riik, mis on üles ehitatud rangelt katoliiklikul alusel, selleks, et temast saaks tugisammas õigeuskliku Venemaa vastu. Habsburgidele oli juba ammu saanud tavaks kasutada religiooni puhtalt poliitiliste ideede teenistuses. Kuid antud juhul oli asi küllalt õnnetus idees – vähemalt Saksa vaatepunktist nähtuna.

Tulemus kujunes paljuski enam kui kurvaks.

Ei Habsburgide koda, ega katoliiklik kirik saanud oodatud autasu osaliseks.

Habsburgid kaotasid trooni, Rooma kaotas suure riigi.

Haaranud oma poliitiliste plaanide teenistusse religioossed momendid, äratas troon ellu sellised vaimud, mille olemasolu ta varem ka ise ei kahtlustanud.

Katsed kõikide vahenditega vanas monarhias Saksa algupära välja juurida, kutsusid vastusena välja mitte-Saksa rahvusliku liikumise kogu Austrias.

XIX sajandi 80. aastateks ületas manchesteri juudi orientatsiooniga liberalism juba oma kulminatsioonipunkti ja käis niisamuti alla ka Austria-Ungari monarhias. Kuid Austrias reaktsioon selle vastu, nii nagu üldse kõik Austria-Ungari monarhias, lähtus see mitte sotsiaalsetest, vaid rahvuslikest momentidest. Enesesäilitamistunne ärgitas sakslasi kõige teravamas vormis osutama vastupanu. Aegamööda hakkasid otsustavat mõju avaldama samuti ka majanduslikud motiivid – kuid alles teises järjekorras. Neil poliitilise kaose väljapääsuvõimaluste alusel loodigi kaks uut poliitilist parteid, millest üks baseerus rohkem rahvuslikul, teine sotsiaalsel momendil. Mõlemad uued parteilised moodustised äratasid suurt huvi ja olid õpetlikud tuleviku jaoks.

Vahetult peale 1866. a. sõda, mis lõppes Austria jaoks ränga lüüasaamisega, oli Habsburgide koja kandvaks ideeks sõjaline revanš. Koostööd Prantsusmaaga segas ainult lugu Maxi ebaõnnestunud ekspeditsioonist Mehhikosse. Vastutus selle ekspeditsiooni eest pandi peamiselt Napoleon III-le eriti rahulolematud oldi aga seetõttu, et prantslased jätsid ekspeditsiooni saatuse hooleks. Siiski olid Habsburgid tol ajal otseselt äraootaval seisukohal. Kui 1870.-1871. a. sõda poleks muutunud Preisimaa täielikuks võidukäiguks, oleks Viini õukond arvatavasti püüdnud sekkuda verisesse mängu ja Sadovaja eest kätte maksta. Ent kui lahinguväljalt hakkasid tulema üllatavad, muinasjutulised ja seejuures ikkagi täiesti täpsed uudised sakslaste võitudest, sai monarhidest

“targim” aru, kuivõrd moment on ebasoodne mingisugusekski revanšiks. Habsburgidel ei jäänud üle muud, kui teha halva mängu juures hea nägu.

Kuid 1870.-1871. a. kangelaslikud võidud saatsid korda veel ühe suure ime. Positsioonide muutus ei olnud Habsburgidel kunagi tingitud südamehäälest, vaid dikteeritud kibedast, vältimatust vajadusest. Mis puudutab saksa rahvast Austrias, siis tema jaoks olid Saksa relvade võidud tõelisteks pidupäevadeks. Sügava vaimustusega ja vaimujõu tõusuga jälgisid Austria sakslased seda, kuidas isade suur unistus muutus ilusaks tegelikkuseks.

Kuid ei tohi eksida: tegelikult rahvuslikult häälestatud Austria sakslased nägid juba kohe peale Königretzi, et neil rasketel ja traagilistel minutitel luuakse eeldus uue riigi taassünniks, mis oleks vaba vana liidu pehkinud jõuetusest. Austria sakslased tundsid oma nahal väga otseselt, et Habsburgide dünastia on lõpetanud oma ajaloolise tähenduse ja et nüüd loodav uus riik peab endale otsima imperaatorit, kes tõesti väärib “Rheini krooni”. Selline sakslane õnnestas äikselist saatust seda enam, et Saksa imperaatoris nägi ta Friedrich Suure järeltulijat – seda, kes ükskord juba näitas rasketel aegadel rahvale teed suure tõusu poole, kes kirjutas igaveseks ajalukku ühe kõige helgema lehekülje.

Kui peale suure sõja lõppu Habsburgide koda otsustas jätkata võitlust “oma” sakslaste vastu (kelle meelestatus oli küllaltki märgatav), organiseerisid Austria sakslased niivõrd võimsa vastupanu, mida Saksa uusim ajalugu veel pole tundnud. Selles pole midagi üllatavat, kuna rahvas tundis, et slaviseerimispoliitika loogiliseks lõpuks oleks vältimatult Saksa mõju täielik hävitamine.

Esmakordselt kujunes asi nii, et rahvuslikult ja patriootiliselt meelestatud inimesed olid sunnitud hakkama mässajateks.

Mässajateks mitte rahvuse vastu, mitte riigi kui niisuguse vastu, vaid maa sellise juhtimise vastu, mis ülestõusnute sügava veendumuse kohaselt viiks vältimatult Saksa rahvusluse hukule.

Esmakordselt kujunes asi saksa rahva uusimas ajaloos nii, et armastus isamaa vastu ja armastus rahva vastu olid vaenujalal dünastiapärase patriotismiga selle vanas tähenduses.

Kogu Saksa rahvusliku liikumise üheks suuremaks teeneks oli 90. aastatel Austrias see, et ta tõestas: ainult selline riigivõim väärib õigust austusele ja toetusele, mis väljendab rahva püüdlusi ja tundeid, või vähemalt ei too talle häda.

Riigivõim ei saa olla, kui omaette eesmärk. Viimasel juhul osutuks ükskõik, milline türann meie patuses maailmas igavesti puutumatuks ja pühaks.

Kui valitsusvõim kõiki neid vahendeid, mida ta valdab, kasutab selleks, et viia terve rahvas hukule, siis ei ole mitte ainult iga rahva poja õiguseks vaid ka kohuseks - mäss.

Ent küsimus on selles, kus nimelt võib rääkida sarnasest kaaslusest, - see küsimus otsustatakse mitte teoreetiliste diskussioonidega, vaid jõuga ja eduga.

Iga valitsusvõim seisab loomulikult selle eest, et säilitada oma riiklik autoriteet, kui halvasti ta ka ei väljendaks rahva püüdlusi ja kuidas ta ka ei suunaks teda paremale ja vasakule. Mida jääb üle teha rahva lootuste ja püüdluste tegelikel väljendajatel? Sellisel juhul ütleb rahvaliikumisele enesesäilitamisinstinkt ette, et võitluses vabaduse ja sõltumatuse eest tuleb kasutada ka neid vahendeid, mille abil vastane ise püüab säilitada oma ülemvõimu. Sellest järeldub - võitlust hakatakse pidama "legaalsete" vahenditega vaid seni, kuni valitsus püsib legaalsetes raamides, kuid liikumine ei karda ka mittelegaalseid võitlusvahendeid kasutusele võtta, kui rahva rõhujad samuti neid kasutavad.

Peamine aga, mida ei tohi unustada: inimkonna kõrgeimaks eesmärgiks pole mingil juhul antud riikliku vormi, seda enam antud valitsuse, säilitamine, vaid rahva aluste säilitamine.

Kui juba luuakse selline olukord, mis ähvardab rahva vabadust või isegi tema olemasolu ennast, - mängib küsimus legaalsusest või mittelegaalsusest ainult madalamat rolli. Las valitsev võim vannub ka tuhat korda jumala nimel "legaalsusest", kuid rõhutute enesesäilitamisinstinkt tunnistab ikkagi, et niisuguses olukorras on rahva pühaks õiguseks – võitlus kõikide vahenditega.

Ainult tänu sellele printsiibile olid võimalikud need suured vabadusvõitlused rahvaste sisemiste ja välimiste orjastamiste vastu maa peal ja mis said maailma ajaloo suurimateks sündmusteks.

Inimlik õigus lammutab riikliku õiguse.

Kui aga selgub, et üks või teine rahvas oma võitluses inimese õiguse eest sai kaotuse osaliseks, tähendab see seda, et ta oli liiga kergekaaluline, ega ole väärt säilima kui tervik maa peal. Igavesti õiglane ettetähendus oli juba eelnevalt määranud hukkumisele need, kes ei leidnud endas küllaldast valmisolekut või võitlusvõimet oma olemasolu jätkamiseks.

Argadele rahvastele pole kohta maa peal.

* *

*

Kuivõrd kergesti türann riietub niinimetatud "legaalsuse" mantoosse, on kõige selgemalt ja ilmekamalt jällegi tõestatav Austria näitel. Legaalne riigivõim tugines tol ajal antisemiitlikult meelestatud parlamendile koos selle mittesaksa enamusega, samuti härrade kojale, mis oli niisama vaenulikult häälestatud sakslaste vastu. Nende kahe faktoriga silmakirjatses kogu riigivõim. Püüda nende asutuste raames muuta Austria-Saksa rahva saatust oleks olnud rumalus. Meie kaasaegsed poliitikud, kes oskavad ainult palvetada "legaalsusest", teeksid sellest muidugi järelduse, et kuna ei tohi legaalselt vastu hakata, tuleb lihtsalt jätta igasugune vastupanu. Tolleaegsetes Austria oludes tähendanuks see saksa rahva vältimatut hukku ja seda kõige lühema aja jooksul. Ja tõesti: oli ju saksa rahva saatus Austrias päästetud ainult tänu sellele, et Austria-Ungari riik kokku varises.

Piiratud silmaklappidega teoreetik pigem sureb oma doktriini, kui oma rahva eest.

Inimesed koostavad oma jaoks seadusi, millest see teoreetik teeb järelduse, et mitte seadused pole inimeste, vaid inimesed seaduste jaoks.

Üheks tolleaegse Austria kogu Saksa rahvusliku liikumise suuremaks teeneks oli see, et kõikide riikluse fetišistide ja iidolikummardajate teooriate õuduseks lõpetas ta igaveseks selle rumaluse.

Vastuseks Habsburgide katsetele pidada kõikide vahenditega võitlust Saksa algupära vastu, tungis nimetatud partei halastamatult "kõrgele" dünastiale kallale. Saksa rahvuslik liikumine näitas selle riigi pehkimust ja avas sadadele tuhandetele silmad Habsburgide tõelisest olemusest. Selle partei teeneks on, et ta päästis suure armastuse idee isamaa vastu, kiskudes ta ära selle kahetsusväärse dünastia kätest.

Kui see partei alustas võitlust, oli tema pooldajate arv erakordselt suur ja see kasvas nagu laviin. Kuid see edu ei osutunud pikaajaliseks. Kui ma sõitsin Viini, kadus see liikumine juba olematusse ja oli peaaegu kaotanud igasuguse tähenduse peale seda, kui võimule tuli kristlik-sotsiaalne partei.

Mil viisil tekkis ja läks seejuures nii ruttu oma loojangule kogu Saksa rahvuslik liikumine, ühest küljest ja mil viisil

niisuguse kuulmatu kiirusega tõusis kristlik-sotsiaalne partei, teisest küljest, - vaat´, mille üle hakkasin ma mõtlema, vaat´, mis muutus minu jaoks klassikaliseks probleemiks, mis vääris kõige sügavamat tundmaõppimist.

Kui ma saabusin Viini, kuulus kogu minu sümpaatia tervenisti kogu Saksa rahvuslikule parteile.

Minule ei imponeerinud, seda enam ei rõõmustanud mitte põrmugi nende käitumine, kes tulid Austria parlamenti üles üleskutsega "elagu Hochenzollernid", kuid mind rõõmustas väga ja sisendas kõige uhkemaid lootusi asjaolu, et Austria sakslased hakkasid end teadvustama ainult ajutiseks kogu Saksa riigi küljest ärarebitud rahva osana ja teatasid seda nüüd juba avalikult. Ma nägin, et ainsaks pääsemisteeks on see, et nüüd võtavad Austria sakslased sisse positsiooni kõikudes küsimustes, mis on seotud rahvusliku probleemiga ja ütlevad otsustavalt lahti printsiibitutest kompromissidest. Just kõike seda silmas pidades ei suutnud ma mõista, miks see liikumine peale niivõrd suurepärast algust nii ruttu alla käis. Veel vähem suutsin ma mõista, miks selsamal ajal kristlik-sotsiaalne partei võis muutuda niivõrd suureks jõuks. Kuid just sel ajal saavutas kristlik-sotsiaalne partei oma kuulsuse kõrgeima punkti.

Ma hakkasin võrdlema neid mõlemaid liikumisi. Saatus andis mulle taas parimaid näitlikke õppetunde ja aitas mind seda mõistatust lahendada. Minu enda haletsusväärne olukord aitas mind selles suhtes.

Ma alustasin sellest, et hakkasin võrdlema mõlema nende kahe partei juhtide ja asutajate figuure: ühelt poolt Georg von Schönerer ja teiselt poolt doktor Karl Lüeger.

Võrrelnud selle ja teise isiklikke andeid, tulin ma tol ajal järeldusele, et enam-sügavam mõtleja ja printsipiaalsem võitleja on Schönerer. Selgemini ja õigemini, kui ükskõik, kes teine, nägi ta ja ennustas ette Austria riigi lõppu. Kui tema hoiatused Habsburgide monarhia vastu oleksid olnud paremini kuuldavad, eriti Saksamaal, võib-olla me oleksime vältinud õnnetust maailmasõja näol, milles Saksamaa osutus olevat peaaegu üksinda kogu Euroopa vastu.

Probleemide sisemist olemust mõistis Schönerer suurepäraselt, kuid see-eest eksis ta suuresti inimestes.

Selles viimases osas oli just nimelt tugevamaks pooleks doktor Lüeger.

Lüeger oli haruldane inimestetundja. Tema reegliks oli mitte mingil juhul näha inimesi paremas valguses, kui nad on. Seetõttu arvestas ta palju paremini elu reaalsete võimalustega kui Schönerer. Saksa rahvuspartei juhi kõik ideed olid, teoreetiliselt öeldes, täiesti õiged, kuid tal ei olnud ei jõudu, ega oskusi, et seda teoreetilist arusaama massile edasi anda. Teiste sõnadega, ta ei suutnud anda oma ideedele sellist vormi, mis oleks vastanud rahva laiade masside vastuvõtuastmele (kuid see vastuvõtlikkus on küllaltki piiratud). Kuna see oli nii, - jäi kogu Schönereri teoreetiline tarkus ja sügavus ainult mõttetarkuseks, see ei saanud kunagi muutuda praktiliseks tegelikkuseks.

See puudus inimeste praktiliseks mõistmiseks viis edaspidi jõusuhete ekslikule hindamisele, reaalse jõu, mis peitub tervetes liikumistes ja väga vanades riigiasutustes, mittemõistmisele.

Schönerer muidugi mõistis, et lõppude lõpuks on siin asi maailmavaatelistes küsimustes. Kuid ta ei hakanudki mõistma, et selliste, peaaegu religioossete veendumuste kandjaiks peavad esmajärjekorras saama laiad rahvahulgad. Schönerer andis endale kahjuks väga vähe aru selles, kuivõrd piiratud on tahe võitluseks niinimetatud soliidse kodanluse ringides. Ta ei mõistnud, et niisugune temapoolne suhtumine tuleneb kodanlase majanduslikust positsioonist: sellisel kodanlasel on, mida kaotada ja see sunnib teda sellistel juhtudel olema enam kui vaoshoitud.

Terve maailmavaate võit saab tõepoolest võimalikuks ainult sel juhul, kui uue õpetuse kandjaks on mass ise, mis on valmis kogu võitluse raskust oma õlgadele asetama.

Sellele, tolle suure tähenduse mitteküllaldasele arusaamisele, mida omavad alamad rahvakihid, vastas täielikult tolleaegne sotsiaalküsimuse mitteküllaldane mõistmine üldse.

Kõikides nendes suhetes oli doktor Lüeger aga Schönereri otseseks vastaspooleks.

Inimeste põhjalik tundmine andis talle võimaluse õigesti hinnata jõudude vastastikust suhet. See vabastas ta ohust hinnata ebaõigesti juba olemasolevaid organeid. Vastupidi, olukorra kaine hindamine ärgitas teda püüdma ära kasutada ka vanu ühiskondlikke asutusi võitluses oma eesmärkide eest.

Ta andis endale täielikult aru selles, et kaasaegsel epohhil on ainult kodanluse ülemiste kihtide

ustavusest liialt vähe, et saavutada uue liikumise võit, seepärast viis ta oma poliitilise tegevuse keskpunkti üle nende kihtide oma poole võitmiseks, kes olukorra tingimustest lähtudes lükatakse võitlusse ja kelle tahe pole paralüseeritud. Seetõttu kaldus ta kohe algusest peale ära kasutama juba olemasolevaid mõjutusvahendeid ja võitlema selle eest, et kallutada oma poolele juba olemasolevaid võimsamaid asutusi. Ta sai selgesti aru, et on tarvis võimalikult rohkem saavutada kasu oma liikumisele vanadest jõuallikatest.

Tänu sellele arusaamisele andis Lüeger oma uuele parteile põhiülesandeks võita oma poole keskklassid, keda ähvardas hukk. Sellega lõi ta endale vankumatu vundamendi ja jõudude reservuaari, mis olid kindlalt valmis visaks võitluseks. Tema lõpmatult tark taktika katoliku kiriku suhtes andis talle võimaluse võita vaimulikkonna noor põlvkond lühima aja jooksul sellises ulatuses oma poole, et vanal klerikaalsel parteil ei jäänud üle midagi muud, kui kas puhastada väli, või (mis oli tema poolt targim) liituda uue parteiga ja püüda sel viisil endale endised positsioonid aegamööda tagasi võita. Ent oleks ebaõiglane mõelda, et öelduga oleks selle inimese anded ammendatud. Tegelikult ta ei olnud mitte ainult tark taktik, vaid valdas ka kõiki tõeliselt suure ja geniaalse reformaatori omadusi. Selles viimases osas teadis ta ka olemasolevate võimaluste täpset piiri ja andis endale selgelt aru oma enda võimetest.

See kõige kõrgemal määral suurepärane inimene seadis endale täiesti praktilised eesmärgid. Ta otsustas enda kätte võita Viini. Viin mängis monarhia südame rolli. Vaid sellest linnast võis veel lähtuda see elu, mis hoidis alal haiglast ja vananevat, üleni vappuva riigi organismi. Mida enam oleks õnnestunud tervendada südant, seda värskemaks oleks pidanud saama kogu organism. Idee on iseenesest täiesti õige, kuid ka see võis leida kasutamist ainult teatud aja jooksul.

Selles viimases seisnes omakorda Lüegeri nõrk külg.

See, mis tal õnnestus teha Viini linna heaks, on surematu selle sõna kõige paremas mõttes. Kuid päästa sel teel monarhiat tal ei õnnestunud – oli juba liiga hilja.

Asja seda külge nägi tema võistleja Schönerer selgemini.

Kõik doktor Lüegeri praktilised algatused õnnestusid tal suurepäraselt, kuid lootused, mida ta nende algatustega seostas, kahjuks ei täitunud. Teisest küljest, see, mida soovis Schönerer, ebaõnnestus tal täielikult, kuid see, mida ta kartis, täitus, kahjuks, lausa kohutaval määral.

Nii juhtuski, et need mõlemad tegelased ei näinud kumbki oma lõppeesmärkide täitumist. Lüegeril ei õnnestunud päästa Austriat ja Schönereril ei õnnestunud kaitsta saksa rahvast katastroofi eest.

Meie kaasaegsele epohhile on lõpmatult kasulik õppida tundma äärmiselt üksikasjalikult ebaedu põhjuseid, mis tabasid neid mõlemaid parteisid. See on eriti kasulik minu sõpradele, sest paljudes punktides on olukord samasugune, nagu oli ta siis. Praegu me võime ja peame vältima neid vigu, mis tol ajal viisid ühe liikumise hukule ja teise – tulemusteta lõpule.

Minu vaatepunktist tingisid Saksa rahvusliku liikumise krahhi Austrias kolm põhjust:

Esiteks mängis saatuslikku rolli partei ebaselge ettekujutus sellest tähendusest, mida omab sotsiaalne probleem uue, oma olemuselt revolutsioonilise partei jaoks.

Kuna Schönerer ja tema lähimad pooldajad pöördusid esmajärjekorras ainult kodanlike kihtide poole, võiski tulemus olla vaid väga nõrk ja arglik.

Kui asi on rahvuse või riigi siseasjades, on saksa bürgerlus, eriti selle ülemised kihid, meelestatud niivõrd patsifistlikult, et on valmis loovutama lausa iseennast. Üksikisik alati seda ei teadvusta, kuid see on siiski nii. Headel aegadel, s.o. meie juhtumi puhul hea juhtimise ajal, teevad sellised meeleolud need kihid riigi jaoks üpris hinnaliseks. Halva juhtimise ajal aga viivad need omadused lihtsalt hirmsate tagajärgedeni. Kui kogu Saksa rahvuslik liikumine tahtis läbi viia tõeliselt tõsist võitlust, oleks ta pidanud eelkõige püüdma oma poole võita masse. Seda ta aga teha ei suutnud ja see jättis ta ilma sellest stiihilisest jõust, mis on vajalik selleks, et laine kõige lühema aja jooksul ei raugeks.

Kui partei ei järginud seda printsiipi algusest peale, ega viinud seda ellu, siis selline uus partei ei oma järgnevalt juba isegi võimalust kaotatut heaks teha. Kui partei päris algusest peale koondab suurearvuliselt mõõdukaid kodanlikke elemente, määrab see ette, et oma sisemises korralduses hakkab partei orienteeruma sinnapoole. Niiviisi lõikab partei end juba algusest peale ära perspektiivist võita omale suurte jõudude poolehoid rahva alamatest kihtidest. Kuid selline liikumine on juba ette määratud kahvatule võimetusele ja on sunnitud piirduma vaid kritikaanlusega. Siis suudaks partei juba toetuda sellisele peaaegu religioossele jõule, ilma milleta puuduvad tõsised võimed eneseohverduseks. Kõige selle asemel saavutab partei vaid püüde “positiivseks” koostööks olemasoleva režiimiga, s.o. selle tunnistamise, mis on olemas. Parteis saavad aegamööda valdavaks püüded pehmendada võitlust, et lõppude lõpuks jälle, paraku, endise pehkinud maailmani tagasi jõuda.

Nimelt see juhtuski kogu Saksa rahva liikumisega. Põhjus seisnes just selles, et ta kohe, päris algusest peale ei teinud oma tegevuse raskuskeskmeks võitlust laiade rahvamasside poolehoiu eest. Just tänu sellele muutus ta “mõõdukas-radikaalseks” ja kodanlik-peenutsevaks.

Sellest esimesest veast tuleneski ka teine põhjus liikumise kiireks hukuks.

Saksa rahvusliku liikumise tekkemomendiks oli sakslaste olukord Austrias sisuliselt meeleheitlik. Aasta-aastalt muutus parlament üha enam asutuseks, mis töötas aeglase, kuid süstemaatilise saksa rahva hävitamise suunas. Tõsine katse viimsel minutil asja päästa võis seisneda vaid selle asutuse kõrvaldamises. Ainult sel juhul avanesid võimalused, olgugi, et väga väikesed, eduks.

Sellega seoses kerkis liikumise jaoks esile järgmine printsipiaalse tähtsusega küsimus:

Kas on ikka vaja minna parlamenti, et parlament kiiremini hävitada, või, nagu siis öeldi, et “lasta ta õhku seestpoolt”, või vastupidi, parlamenti mitte minna, vaid viia selle asutuse vastu läbi otse ja avalikult frontaalrünnak.

Otsustati sisse minna. Siseneti ja … tuldi välja purustatutena.

Muidugi tuli kujunenud asjaolude tõttu sisse minna.

Et pidada niisuguse jõu vastu avalikku rindevõitlust, oli vaja, esiteks, omada vankumatut mehisust ja teiseks, valmisolekut arvututeks ohvriteks. See oleks tähendanud haarata härjal otse sarvist. Kuid seejuures tuleb muidugi riskeerida sellega, et sa saad mitmel korral maha visatud. Vaevu maast tõusnuna pead alustama uuesti võitlust, kuid võit tuleb alles peale väga rasket võitlust ja sedagi vaid võitlejatele, kes omavad meeletut julgust. Suured ohvrid toovad võitluslaagrisse uusi suuri reserve. Lõppude lõpuks kroonib visadust võit.

Kuid selleks kõigeks on vaja, et võitlusest võtaksid osa rahva pojad, tema laiad massid.

Vaid nemad üksinda võivad leida eneses otsustavust ja püsivust viia see võitlus lõpuni.

Ent just neid laiu rahvamasse polnudki Saksa rahvuspartei ridades. Vaat´, miks ei tal jäänudki üle midagi muud, kui minna parlamenti.

Oleks ebaõige eeldada, et see otsus oli pikaajaliste ja vaevarikaste sisemiste kõikumiste tagajärg, või isegi lihtsalt pikkade mõtiskluste tagajärg. Ei, inimesed ei suutnud endale isegi ette kujutada võitluse teisi vorme. Osalemine selles rumaluses oli ainult tagajärjeks ettekujutustes ja arusaamatustes valitsenud üldisele segadusele selles, millist mõju pidi vältimatult avaldama partei osavõtt selles ettevõttes, mida ta ise otsustavalt hukka mõistis. Tavaliselt seisnes arutelu selles, et, esinedes “kogu rahvuse palge ees” “üldrahvalikul tribüünil”, saab partei võimaluse kergemini valgustada laiu rahvakihte. Võitlus parlamendi sees tõotas paljude silmis suuremaid tulemusi, kui pealetung väljast. Seejuures pandi teatud lootusi saadikupuutumatusele. Inimesed olid veendunud selles, et parlamendiimmuniteet ainult tugevdab üksikuid võitlejaid ja annab nende löökidele suurema jõu.

Tegelikus elus tuli see kõik välja teisiti.

Auditoorium, mille ees esinesid nüüd Saksa rahvusliku partei saadikud, oli mitte suurem vaid väiksem. Räägib ju iga oraator ainult selle ringi ees, mis teda vahetult kuulab või selle ringi lugejate ees, kelleni jõuavad pressiaruanded.

Tegelikkuses ei ole kõige suuremaks auditooriumiks mitte parlamendiistungite saal, vaid suurte avalike rahvakogunemiste saal.

Kogunevad ju nende viimaste seinte vahele tuhanded inimesed, kes on tulnud siia ainsa eesmärgiga kuulata seda, mida ütleb neile oraator, samal ajal kui parlamendiistungite saali ilmub ainult mõnisada inimest, nemadki peamiselt selleks, et saada neile ettenähtud päevatasu ja üldsegi mitte selleks, et midagi neile segast ühelt “rahvaesindajalt” selgeks saada.

Peamine aga: parlamendiistungite saali koguneb alati üks ja seesama publik, kes ei pea sel lihtsal

põhjusel üldsegi vajalikuks midagi juurde õppida, et tal puudub mitte et ainult selleks arusaam, vaid et tal puudub ka kõige tagasihoidlikum soovgi selleks.

Mitte ainuski neist rahvaesindajatest ei tunnista vabatahtlikult teise õigsust ja ta ei anna kunagi oma jõudu võitluseks asja eest, mida kaitseb tema kolleeg. Ei, mitte kunagi ei tee ta seda ilma ühe erandita, kui talle näib, et, tehes sellise pöörde, kindlustab ta oma mandaati parlamendi järgmises koosseisus. Ainult siis, kui kõik varblased juba katustelgi sirtsuvad sellest, et lähimad valimised toovad võidu teisele parteile, jooksevad endiste parteide sambad, mis on neid seni ehtinud, mehiselt üle teise leeri, s.o. selle partei leeri või sellisesse suunda, mis nende arvestuste kohaselt peaks endale enamsoodsama positsiooni välja võitlema. Sooritades sellise pöörde, ei koonerda need põhimõttetud inimesed, jutlustades põhjatute fraasidega "moraali" teemadel. Tavaliselt nii ka juhtub: kui rahvas mingist parteist niivõrd otsustavalt eemale pöördub, et igaühele on selge, milline hävitav kaotus seda parteid ootab, siis algab suur jooksmine. Need parlamendirotid jätavad parteilaeva maha.

See jooksmine pole ajendatud südametunnistuse käsust, ta ei toimu heast tahtest, ta on selle lihtsa "läbinägelikkuse" tulemus, mis võimaldab sellisel parlamendilutikal just õigeaegselt maha jätta ebakindlaks muutunud koht selleks, et küllalt õigeaegselt teise partei soojade linade vahele pugeda.

Rääkida sellise "auditooriumi" ees tähendab tõesti pärli heitmist tuntud elajate ette. Õigusel pole selles mingit arvestust. Tulemus ei saa olla tühisusest enam.

Nii see ka juhtus. Saksa rahvusliku partei saadikud võisid pingutada hääle kähisema hakkamiseni, nende kõned ei avaldanud ikkagi mingit mõju.

Press kas vaikis täielikult, või moonutas nende kõnesid niivõrd, et oli võimatu püüda leida mingit seost, teinekord need kõned esitati niivõrd ümberpööratud kujul, et ühiskondlik arvamus sai väga halva ettekujutuse uue kodanluse eesmärkidest. Ükskõik, mida üksikud saadikud ka poleks rääkinud, sai lai publik teada ainult seda, mida oli võimalik lugeda nende kõnede kohta ajalehtedest, kuid nende kõnede "esitlus" pressis oli selline, et kõned tundusid vaid rumalatena, kui mitte halvematena. Kuid nende vahetu auditoorium koosnes ainult mingist 500 parlamentäärist. Sellega on kõik öeldud.

Kuid kõige halvem oli ikkagi järgmine:

Kogu Saksa rahvuslik liikumine võis arvestada eduga vaid siis, kui ta päris algusest peale oleks mõistnud, et asi ei pea olema mitte lihtsalt uue partei loomises, vaid uue maailmavaate valikus. Ainult uus maailmavaade võis leida eneses küllaldaselt jõudu, et selles hiiglaslikus võitluses võita. Et juhtida sellist võitlust, on vajalikud kõige selgemad, kõige mehisemad pead.

Kui võitlust ühe või teise maailmavaate eest ei juhi eneseohverdamiseks valmisolevad kangelased, siis ei leia liikumine juba lähitulevikus ka vapraid reavõitlejaid. Kui võideldakse iseoma olemasolu eest, jääb sellel üldise hüvangu jaoks üle vähe võimalusi.

Selleks, et luua need eeldused, on hädavajalik, et igaüks mõistaks, et au ja kuulsus ootavad uue liikumise pooldajaid alles tulevikus ja kaasajal see liikumine mingeid isiklikke hüvesid anda ei suuda. Mida enam see või teine uus liikumine hakkab jagama kohti ja ameteid, seda suurem hulk kahtlasi inimesi püüdleb sellesse leeri. Kui sel parteil on suur edu, siis kohta otsivad poliitilised kaasajooksikud uputavad sageli selle niisugusel määral üle, et vana ja aus parteitöötaja ei suuda mõnikord teda äragi tunda ja uued tulijad tõukavad selle vana töötaja enda kui mittevajaliku ja "mittekutsutu" ära. See tähendabki, seda, et sellise liikumise "missioon" on juba ammendunud.

Niipea, kui saksa rahvusliku liikumine sidus oma saatuse parlamendi saatusega, oli tema juhtide ja võitlejate koht samuti "parlamentaarne". Sellega tühines Saksa rahvuslik partei tavaliste, igapäevaste poliitiliste parteide tasemeni ja kaotas selle jõu, mis on vajalik selleks, et kannataja oreooliga traagilisele saatusele vastu minna. Selle asemel, et organiseerida võitlust, jäi parteitegelastel nüüd üle vaid "välja astuda" ja "läbirääkimisi pidada". Ja mis veelgi halvem – see uus parlamendigrupp tuli lühikese aja jooksul sellisele mõttele, et tema kõige kõrgemaks (kui vähim riskantsemaks) kohuseks on uue maailmavaate kaitsmine niinimetatud "vaimsete" vahenditega parlamentaarses ilukõnes, et see on igal

juhul rahulikum, kui ohuga oma elule viskuda võitlusse, mille tulemus on teadmata ja mis midagi eriti head tuua ei saa.

Kuni juhid istusid parlamendis, ootasid partei pooldajad parlamendi seinte taga imesid, kuid neid imesid ei juhtunud ja loomulikult ei võinudki juhtuda. Peagi hakkasid inimesed kannatust kaotama. See, mida rääkisid nende endi saadikud, ei vastanud mingilgi määral valijate ootustele. See oli täiesti mõistetav, sest vaenulik press tegi absoluutselt kõikvõimaliku, et segada rahval luua endale õige ettekujutus Saksa rahvusliku partei saadikute esinemistest parlamendis.

Samal ajal toimus teinegi protsess. Mida rohkem rahva esindajad said maigu suhu enampehmemast "revolutsioonilise" võitluse vormist parlamendis ja Riigipäevas, seda vähem valmisolevaiks osutusid nad olevat, et minna tagasi rahva laiadesse kihtidesse ja teha taas palju ohtlikumat valgustustööd. Massilised rahvakogunemised jäid üha enam tahaplaanile, seega ka see ainus tee, mis annab võimaluse massidele vahetu mõju avaldamiseks ja sellega ka rahvahulkade tuntava osa oma poole võitmiseks.

Parlamenditribüün tõrjus ikka rohkem ja rohkem rahvakoosolekud saalis tahaplaanile. Selle asemel, et rääkida rahvaga, olid saadikud koormatud tunnete väljendamisega niinimetatud valitute ees. Kõik see viis selleni, et Saksa rahvuslik liikumine lakkas aina enam olemast rahvalik liikumine ja langes enam-vähem tavalise klubi tasemele, kus toimusid vaid akadeemilised vaidlused.

Press levitas parteist kõige halvemat ettekujutust. Partei esindajad ei püüdnudki enam suurtel rahvakogunemistel tõde taastada ja näidata partei tegelikke eesmärke. Lõppude lõpuks kujunesid asjad selliseks, et sõnad "Saksa rahvuslik liikumine" hakkasid rahva laiades ringkondades naeru esile kutsuma.

Las peavad kõik meie aja auahned kirjamehed meeles seda: suuri pöördeid siin maailmas ei ole

kunagi tehtud sule abil.

Ei, sulele sai osaks ainult teoreetiliselt põhjendada juba toimunud pööret.

Sajandite sügavusest saadik oli just suulise sõna võlujõud selleks faktoriks, mis pani liikuma suured, nii usulise kui ka poliitilise iseloomuga ajaloolised laviinid.

Laiad rahvamassid alluvad eelkõige ainult suulise sõna jõule. Kõik suured liikumised on rahvalikud liikumised. See on – inimlike kirgede ja hingeliste üleelamiste vulkaaniline purse. Neid kutsub alati ellu kas karm vajadus jumalannade järele või sõna leegitsev jõud. Mitte kunagi veel pole suured liikumised olnud kirjanduslike esteetide ja salongikangelaste limonaadivalamise produktiks.

Rahvaste saatusi võib suunata ainult kuuma kire jõud. Kuid äratada teiste kirgi suudab vaid see, kes ise on kartmatu. Ainult kirg kingib väljavalituile sellised sõnad, mis nagu haamrilöögid avavad väravad inimeste südamete juurde. Kes on kirgedest ilma jäetud, kelle huuled on kokkusurutud, seda ei ole taevased jõud valinud oma tahte kuulutajaks.

Inimesele, kes on ainult kirjanik, võib öelda, et las ta istub laua taga koos oma tindipotiga ja tegeleb “teoreetiliste” asjadega, kui tal on selleks vaid vastavad võimed; juhiks aga ei ole ta sündinud ega valitud.

Iga liikumine, mis on endale seadnud suured eesmärgid, peab seetõttu kõige hoolikamalt saavutama seda, et ta ei kaotaks sidet laiade rahvakihtidega.

Selline liikumine peab iga probleemi hindama esmajärjekorras just nimelt sellest vaatenurgast lähtudes. Kõik tema otsused peavad olema määratud sellise kriteeriumiga.

Selline liikumine peab järgnevalt süstemaatiliselt vältima kõike seda, mis võib vähendada või isegi ainult nõrgendada tema mõju massidele. Ja seda mitte mingisugustel “demagoogilistel” kaalutlustel. Ei. Sellest tuleb juhinduda sel lihtsal põhjusel, et ilma rahvamassi võimsa jõuta ükski liikumine, kui suurepärased ja õilsad ka poleks tema kavatsused, ei suuda saavutada eesmärki.

Teed meie eesmärkidele määratakse karmi vajaduse tõttu. Kes ei soovi minna mööda ebameeldivaid teid, sellel tuleb oma eesmärgist lihtsalt loobuda. See ei sõltu meie headest soovidest. Nii on kord juba meie patune maailm seatud.

Kogu Saksa rahvuslik liikumine kandis oma tegevuse raskuskeskme üle parlamenti ja mitte rahva hulka, just seetõttu tuli välja nii, et ta keeldus oma tulevikust minutilise edu kasuks.

See liikumine valis välja “kergema” tee, kuid just nimelt seetõttu osutus ta oma lõpplikku võitu mittevääriviks.

Viinis mõtlesin ma neile probleemidele kõige põhjalikumalt ja tulin järeldusele, et nimelt selles oli Saksa rahvusliku liikumise krahhi peamine põhjus. Minu jaoks oli see seda kurvastavam, et mu

silmis oli see liikumine ilma mingite muude valikuteta kutsutud juhtima võitlust saksa rahva asja eest.

Mõlemad vead, mis viisid saksa rahvusliku liikumise hukkumisele, olid teineteisega tihedalt seotud. Mitteküllaldane arusaamine sellest, mis on suurte pöörete tegelikuks liikumapanevaks jõuks, viis ebaõigele arusaamisele laiade rahvamasside tähtsusest ja siit tulenevalt – ebapiisav huvi sotsiaalsete küsimuste vastu, ebapiisav võitlus rahvuse madalamate kihtide vaimu eest, kuid siit juba edasi tulenevalt juba parlamendi tähtsuse ülehindamine.

Kui see partei oleks mõistnud, milline nähtamatu jõud revolutsioonilise võitluse kandjana peitub nimelt rahvamassides, oleks partei kogu oma tööd ja propagandat saanud täiesti teistmoodi läbi viia. Siis oleks partei kogu oma tegevuse raskuskeskme viinud üle ettevõtetesse ja tänavatele ja üldsegi mitte parlamenti.

Kuid ka partei kolmas viga seisneb lõppkokkuvõttes masside tähtsuse mittemõistmises, selle mittemõistmises, et vaimult tugevamad inimesed peavad massidele andma teatud suunas tõuke ja peale seda juba suurendab mass ise, sarnaselt hoorattale, liikumist ja annab sellele püsivuse ja visaduse.

Saksa rahvuslik liikumine pidas süstemaatilist võitlust katoliku kirikuga. See omakorda seletub samuti ainult mittearusaamisega rahva psühholoogiast.

Uue partei terava võitluse põhjused Rooma vastu olid sellised:

Kui Habsburgide koda otsustas lõplikult muuta Austria slaavi riigiks, näisid kõik vahendid selleks temale headena. Südametunnistuseta dünastia pani selle uue “riikliku idee” teenistusse ka religioossed asutused.

Selleks hakkas dünastia ära kasutama ka tšehhi vaimulikke, nähes neiski üht sobivat relva Austria slaviseerimisel.

Asi toimus ligikaudu järgmiselt:

Puht-Saksa kogukondadesse määrati tšehhidest vaimulikud. Viimased viisid süstemaatiliselt ja kõrvalekaldumatult ellu tšehhi poliitikat, asetades tšehhide huvid kiriku huvidest kõrgemale. Sellisel viisil said tšehhidest tulnukatest rakukesed maa degermaniseerimisel..

Kahjuks osutus Saksa vaimulikkond sellele vastuseismisel täiesti jõuetuks. Ta polnud mitte et ainult ise võimetu analoogilist pealetungikampaaniat pidama, vaid oli võimetu isegi kaitsepoliitikaks. Nii mööduti sakslastest läbi tagala. Religiooni kuritarvitamine ühelt poolt ja võimetus osutada kas või mingisugustki vastupanu – teiselt poolt, viisid üheskoos selleni, et sakslased olid sunnitud aeglaselt, kuid vahetpidamata taganema.

Niisugune oli lugu pisiasjades. Kuid niisamuti oli ka suures plaanis.

Habsburgide Saksa-vastased katsed ei kohanud vastupanu ka kõrgemas vaimulikkonnas. Sakslaste kõige elementaarsemate õiguste kaitse jäi üha enam tagaplaanile.

Üldine mulje kujunes selliseks, et siin seisis asi teadlikus ja jõhkras saksa rahva huvide jalge alla tallamises, mida viidi ellu katoliku vaimulikkonna kui sellise poolt.

Tuli välja nii, et kirik mitte ainult, et ei pöördunud saksa rahvast ära, vaid läks otseselt üle tema vaenlaste poolele. Schönerer arvas, et kõige selle peamine põhjus peitub katoliku kiriku juhtkonnas, mis asub väljaspool Saksamaad. Tema arvates tulenes juba ainuüksinda sellest katoliku kiriku juhtivate ringkondade vaenulik suhtumine meie rahva lootustesse.

Niinimetatud kultuuriprobleemid taganesid seejuures peaaegu tervikuna tagaplaanile, nagu kogu tolleaegses Austrias. Kogu Saksa rahvusliku liikumise jaoks oli sel ajal otsustavaks mitte katoliku kiriku suhtumine, ütleme näiteks, teadusse jne., vaid kõige enam ja eelkõige see, et ta ei kaitsnud saksa rahva huve ja eelistas alati kadedust tundvate slaavlaste taotlusi.

Georg oli järjekindel inimene, ta ei teinud midagi poolikult. Ta avas kampaania kiriku vastu täis veendumust, et ainult sel teel saab veel päästa saksa rahva. Liikumine emantsipatsiooni eest kaitseks Rooma kiriku mõju vastu näis talle kõige õigema teena eesmärgi juurde, kõige võimsama vaenlase vastu suunatud mürsuna. Kui see löök oleks osutunud võidukaks, oleks see tähendanud, et ka Saksamaal oleks tehtud lõpp kiriku kahetsusväärsele lõhenemisele ja et Saksa impeeriumi ja kogu Saksa rahvuse sisemised jõud oleksid võitnud, tänu sellele, erakordselt palju.

Kahjuks ei eeldused ega ka järeldused olnud õiged. Tõsi on see, et Saksa katoliikliku vaimulikkonna vastupanujõud rahvusliku võitluse osas oli võrreldamatult väiksem nende mittesaksa, eriti tšehhi päritolu kolleegide omast.

Ainult võhiklikud inimesed võisid mitte mõista seda, et saksa vaimulikkonnale ei tule pähegi võtta oma peale tõepoolest julge sakslaste huvide kaitse.

Kuid ainult pimestatud inimesed võisid mitte mõista seda, et selline olukord seletub esmajärjekorras meie, sakslaste, kõikide jaoks üldiste põhjustega: need peituvad meie niinimetatud “objektiivsuses”, meie ükskõikses suhtumises meie rahvuse probleemidesse nagu, muide, ka mõningatesse muudesse probleemidesse.

Tšehhi vaimulikkond suhtub täiesti subjektiivselt oma rahvasse ja “objektiivselt” kiriku saatusse. Kuid saksa vaimulik vastupidi: ta on kogu subjektiivsusega andunud kirikule ja jääb täiesti “objektiivseks” oma rahvuse suhtes. Seda ilmingut märkame me meie keskel kahjuks ka tuhandetel teistel juhtudel.

See pole üldsegi ainult katoliikluse eriline pärand. Ei, see kahetsusväärne joon sööb meil läbi peaaegu kõiki, eriti riiklikke ja vaimulikke asutusi.

Proovige vaid võrrelda, kuidas suhtub meie ametnikkond rahvusliku taassünni katsetesse ja kuidas analoogsel juhul suhtuks ükskõik, millise teise rahva ametnikkond. Või vaadake, kuidas suhtub meie ohvitseride korpus meie rahvuse püüdlustesse. Kas võib endale ette kujutada, et ükskõik, millise teise maa ohvitseride korpus maailmas võtaks samasuguse seisukoha ja hakkaks peituma "riigi autoriteetsuse" fraaside taha. Kuid meil on need fraasid viimase 5 aasta jooksul muutunud millekski iseenesestmõistetavaks ja neid loetakse isegi kiiduväärseiks. Ent, võtke juudiküsimus. On ju nii katoliiklased kui ka protestandid meil selle suhtes seisukohal, mis selgelt ei vasta ei rahva püüdlustele ega religiooni tegelikele vajadustele. Proovige võrrelda juutide rabikonna positsiooni küsimustes, mis omavad kas või kõige väiksemat tähtsust juutide kui rassi suhtes, meie vaimulikkonna hiiglasliku enamuse positsiooniga, - see on, paraku, ühesugune nii katoliikliku kui ka protestantliku kiriku juures.

Seda nähtust võime me meil pidevalt täheldada, kui jutt on ühe või teise abstraktse idee kaitsest.

"Riiklik autoriteet", "demokraatia", "patsifism", "rahvusvaheline solidaarsus" jne. – vaat´, kus on mõisted, mis meil valitsevad ja millele omistatakse selline sirgjooneline ja doktriiniline tõlgendus, et kaob igasugune terve arusaam rahvuse tõeliselt elulistest ülesannetest.

Selline õnnetu lähenemine kõikidele rahvuse püüdlustele etteantud arvamuse vaatenurgast hävitab igasuguse võime mõelda asjast sügavalt subjektiivselt, kui selline asi on objektiivselt vastuolus doktriiniga. Lõppude lõpuks saab siit alguse nii eesmärkide kui ka vahendite täielik moonutamine. Sellised inimesed esinevad igasuguse rahvusliku ülestõusu vastu ainult seetõttu, et ülestõus eeldab kas või kõige halvema ja vaenulikuma valitsuse vägivaldset eemaldamist. Kuidas siis veel, see oleks ju kuritegu "riigi autoriteedi" suhtes. Kuid sellise haleda fetišisti silmis on "riiklik autoriteet" mitte vahendiks eesmärgi saavutamisel, vaid eesmärgiks ise. Tema haletsusväärse vaimse vajaduse jaoks on sellisele peletisele sellest küllalt. Sellised kurva kuju kangelased esinevad arusaamatult, näiteks, diktatuuri katsete vastu isegi siis, kui selle kandjaks saaks Friedrich Suur, kaasaegse parlamendi enamuse esindajaks aga osutuksid kõige võimetumad poliitilised liliputid, või isegi lihtsalt seda mittevääriv ad subjektid. Aga miks? Aga muidugi sel ainsal põhjusel, et selliste "printsipiaalsete" veidrike jaoks on demokraatiaseadus enam püha, kui suur rahvus. Selline kuivik asub kõige hirmsama türanni kaitsele, hukutades iseoma rahva ainult sellepärast, et sellesse türanni on antud momendil koondunud "riigi autoriteet". Ja ta keeldub omama midagi ühist rahvale kõige vajalikuma valitsusega ainult seetõttu, et see ei vasta tema ettekujutuse kohaselt "demokraatiale".

Niisama suhtub ka meie saksa patsifist täiesti ükskõikselt kõige kuritegelikumasse vägivalda tema rahvuse suhtes, – isegi kui see vägivald lähtub õelaimatelt militaristidelt, - ainult seepärast, et olukorra muutmiseks oleks vaja osutada vastupanu, s.o. kasutada jõudu, aga see viimane, näete, on vastuolus kogu tema ettekujutusega rahuliku kooselu vaimust. Internatsionaalselt meelestunud saksa sotsialist võtab ka seda õigena, kui kogu ülejäänud maailm ühisel jõul hakkab teda röövima. Ta kirjutab vaid vennalike tunnetega alla vastavate löökide saamisel ega mõtle kunagi sellele, et röövleid tuleb karistada või et vähemalt on vaja nende kihku vähendada. Mitte iialgi! Aga miks? Aga ainult sellepärast, et ta on – sakslane.

Ehk on see kurbki, kuid see on nii. Et üht või teist kurja läbi nüpeldada, tuleb see kõigepealt

kindlaks määrata ja seda mõista.

See käib ka sellise ükskõiksuse kohta, mis iseloomustab teatud osa vaimulikkonnast Saksa püüdluste kaitsmise asjus.

Seda ei saa seletada tema halbade soovidega ega käsuga, ütleme, ülevalt. Ei. See otsustamispuudus on noorpõlves saadud rahvusliku kasvatuse puuduste tulemus ja seejärel on see ühele või teisele võluseks muutunud abstraktsele ideele tingimusteta allumise tulemus.

Kasvatamine demokraatia, internatsionaalse sotsialismi, patsifismi jne. vaimus on meie ajal võtnud niivõrd erilise ja niivõrd, võib öelda, subjektiivse vormi, et ta allutab endale kõik ja määrab tervikuna ette vaate kõigele ümbritsevale. Mis puudutab suhtumist rahvusse, siis see on meil juba varasest noorusest peale ainult puhtalt "objektiivne". Ja niiviisi tulebki välja, et saksa patsifist, pühendudes subjektiivselt ja jäägitult oma ideele, ei jää pikemalt mõtlemata oma rahva poolele isegi sel juhul, kui rahvas langevad osaks ebaõiglased ja rasked ähvardused. Ta hakkab esmalt otsima, kelle poolt on "objektiivne" õiglus ja peab tema väärikust alandavaks juhinduda lihtsast rahvuse enesesäilitamistundest.

Kuivõrd ühtemoodi kehtib see ka nii katoliikluse kui protestantluse suhtes, on näha järgnevast.

Sisuliselt rääkides kaitseb protestantlus saksa rahva püüdlusi paremini, kuna see on talletatud tema pärinevusse endasse ja hilisematesse ajaloolistesse traditsioonidesse üldse. Kuid ka tema osutub täiesti paralüseerituks, kui tuleb kaitsta rahvuslikke huve sellises sfääris, mis on väheseotud tema ettekujutuste ja traditsioonide üldise joonega, kui tal vaid tuleb teha tegemist nõuetega, millest ta seniajani polnud huvitatud, või mida ta ühel või teisel põhjusel tagasi lükkas.

Protestantlus esineb alati kõige saksapärase kaitseks, kuivõrd tegemist on sisemise puhtusega või rahvusliku süvenemisega, kuivõrd tegemist on, ütleme, saksa keele ja Saksa vabaduse kaitsmisega. Kõik need asjad on sügavalt kinnitunud protestantluse olemusse endasse. Ent tasub vaid tekkida, näiteks, küsimusel juutlusest ja kohe selgub, et protestantlus suhtub kõige vaenulikumal moel väikseimassegi katsesse vabastada rahvus sellest surmani vaenulikust piiramisrõngast ja ainult seetõttu, et protestantlus on siin juba seotud oma teatud dogmadega. Kuid siin ju on asi küsimuses, mida lahendamata kõik ülejäänud katsed saksa rahva taassünniks on täiesti sihitud või isegi mõttetud.

Oma Viiniperioodil omasin ma küllalt vaba aega, et erapooletult läbi mõelda ka see küsimus. Kõik, mida ma nägin oma ümber, kinnitas tuhandekordselt öeldu õigsust.

Viinis, selles erinevate rahvuste fookuses, oli igal sammul eriti ilmne, et nimelt vaid saksa patsifist suhtub oma rahvuse saatusse sellise kurikuulsa "objektiivsusega", millest me rääkisime eespool, ent juudid ei suhtu kunagi niiviisi oma, juudi rahva saatusse. Viinis sai selgeks, et ainult saksa sotsialist on selles mõttes meelestatud "internatsionaalselt", et ta oskab vaid nuruda ja pugeda oma internatsionaalsete "seltsimeeste" ees. Tšehhi sotsialist ja poola sotsialist käituvad sootuks teistmoodi. Ühesõnaga, ma mõistsin juba siis, et häda peitub vaid poolest saadik neis õpetustes

enestes, muus osas on ta meil valitseva vale rahvusliku kasvatuse tulemus, mille tagajärjel tekkib palju väiksem andumus oma rahvusele.

Öeldut silmas pidades on selge, et kogu see argumentatsioon, mida Saksa rahvuslik partei kaasa tõi, põhjendades teoreetiliselt oma võitlust katoliikluse vastu, oli vale.

Hakakem saksa rahvast kõige varasemast east kasvatama omaenda rahva õiguste eranditu tunnustamise vaimus, lakakem juba lapseeast kõlvatuks muutmast meie noorust, hakakem teda vabastama meie "objektiivsuse" needusest sellistes küsimustes, kus tegemist on oma isikliku "mina" säilitamisega. Siis me veendume lühima aja jooksul, et saksa katoliiklane jääb Iirimaa, Poola või Prantsuse katoliiklase eeskujul sakslaseks, jääb oma rahvale ustavaks. On iseenesestmõistetav, et kõik see eeldab meil tõeliselt rahvusliku valitsuse olemasolu.

Öeldu kasuks annab kõige võimsamaks tõendi meile see ajalooperiood, kus meie rahvas pidi viimast korda ajaloo kohtu ees pidama võitlust oma olemasolu eest, mitte elu eest, vaid surmavõitlust.

Selle ajani, kuni ülemine juhtimine oli enam-vähem rahuldav, täitis ka rahvas oma kohust täiel määral. Protestantlik

pastor ja katoliiklik vaimulik – mõlemad andsid lõpmatult palju, et tõsta meie vastupanujõudu, mõlemad abistasid mitte ainult rindel, vaid veelgi enam tagalas. Neil aastail, eriti esimese plahvatuse momendil, eksisteeris mõlema leeri, nii protestantide kui ka katoliiklaste jaoks ainult üks ja ühine Saksa riik, mille õitsengu ja tuleviku eest mõlemad leerid saatsid ühesuguseid palavaid palveid taeva poole.

Saksa rahvuslik liikumine Austrias oleks pidanud esitama enesele küsimuse: kas Austria sakslased suudavad hoida oma valitsevat osa katoliku usu juures? Jah või ei? Kui jah, siis pole poliitilisel parteil tarvis tegeleda usuküsimustega või isegi tavanditega, kui aga ei, siis poleks vaja olnud luua mitte poliitilist parteid, vaid alustada võitlust usulise reformi eest.

See, kes soovib käänulisi teid pidi, poliitilise organisatsiooni kaudu, jõuda usulise reformini, leiab vaid, et ta ei oma väikseimadki ettekujutust sellest, kuidas reaalses tegelikkuses kujunevad religioossed ettekujutused või usulised õpetused ja kuidas nimelt leiavad nad enesele väljundi läbi kiriku.

Selles osas on tõesti võimatu teenida ühekorraga kahte isandat. Asutada või lõhkuda religiooni – see on palju suurem ettevõtmine, kui asutada või lammutada riiki, seda enam parteid.

Ärgu mulle räägitagu, et Saksa rahvusliku partei väljaastumine katoliikluse vastu oli esile kutsutud kaitsealastel kaalutlustel, et pealetungivaks pooleks oli ikkagi katoliiklus.

Kõikidel aegadel ja epohhidel olid muidugi olemas südametunnistuseta subjektid, kes ei peatunud sellegi ees, et ka religioonist teha oma poliitiliste geschäft´ide relv (kuna niisuguste härrade jaoks seisab ju asi eranditult geschäft´is). Kuid ikkagi on täiesti vale panna vastutus nende lurjuste eest

religioonile. Need subjektid oskavad alati osavalt oma madalates huvides kuritarvitada kui mitte usundeid, siis midagi muud. Parlamendiloodrite ja -varganägude jaoks pole midagi meeldivamat, kui võimalused kas või tagantjärele leida teatud õigustus oma poliitilistele pettustele. Kui nende isiklike alatuste eest pannakse vastutus religioonile või religioossele tavandile, on nad väga rahul, need valelikud subjektid tõstavad otsekohe kisa üle terve ilma ja hakkavad kõiki kutsuma selle tunnistajaiks, kuivõrd õiglased olid nende teod ja kuidas nad oma oraatoritalendiga jne. päästsid religiooni ja kiriku. Mida enam nad kisavad, seda enam rumalad või unustama kalduvad kaaskodanikud lakkavad ära tundmast pahategude tõelisi süüdlasi. Ja paraku – lurjused saavutasid oma eesmärgi.

Kõige kavalam rebane teab suurepäraselt, et tema teod ei oma religiooniga midagi ühist. Lurjused itsitavad enestele habemeisse, kuid nende ausad, ent vähemosavad vastased kannavad kaotust ja kaotavad ühel ilusal päeval meelt heites usu oma asjasse ja astuvad kõrvale.

Kuid ka teises suhtes oleks täiesti ebaõiglane teha vastutavaks religioon või isegi ainult kirik üksikute inimeste puuduste eest. Võrrelgem kogu kirikliku organisatsiooni ülevust kirikus viibiva keskmise kuulaja puudustega ja me tuleme kindlasti järeldusele, et proportsioonid hea ja halva vahel on siin palju enamsoodsamad, kui kus tahes teises sfääris. Loomulikult leidub ka vaimulike hulgas niisuguseid, kelle jaoks on nende püha amet vaid isikliku poliitilise enesearmastuse rahuldamise vahendiks. Nende hulgas leidub ka selliseid, kes poliitilises võitluses kahjuks unustavad, et nad peavad olema kõrgema tõe valvurid ja üldsegi mitte vale ja laimu kaitsjad. Siiski tuleb tunnistada, et ühe sellise vääritu vaimuliku kohta tuleb tuhandeid ja tuhandeid ausaid pastoreid, kes teadvustavad oma missiooni kogu ülevust. Meie valelikkusest laostunud epohhil on need inimesed sageli kui õitsvateks oaasideks kõrbes.

Kui see või teine üksik laostunud subjekt rjassas paneb toime mingi räpase kuriteo kõlbluse vastu, siis ju ei hakata selles süüdistama kogu kirikut. Täiesti niisamuti pean ma käituma, kui üks või teine kiriku teener reedab oma rahvuse, määrib teda, eriti veel niisugusel ajal, kui seda tehakse ka mittevaimulike inimeste poolt nii vasakul kui ka paremal. Ei tohi unustada, et üksiku halva külavaimuliku kohta tuleb tuhandeid selliseid, kelle jaoks rahvuse häda on nende isiklikuks hädaks, kes on oma rahvuse asja eest valmis kõigeks ja kes koos meie rahva parimate poegadega ootavad kirglikult seda tundi, mil ka meile selgineb taevas.

Kui aga keegi ütleb meile, et siin polnud asi mitte niivõrd väikestes igapäevaprobleemides, kuivõrd suurtes põhimõttelistes dogmaatikaalastes küsimustes, siis vastan ma talle niiviisi:

Kui sa tõepoolest arvad, et sa oled saatuse poolt välja valitud selleks, et ilmuda tõekuulutajana, siis tee seda, kuid oma siis ka mehisust tegutseda, kasutades mitte ümberkäiguteid poliitilise partei kaudu, – kuna ka selles peitub teatud petturlus, - vaid püüa praeguse halva asemele seada oma tulevane hea.

Kui sul selleks ei jätku mehisust, või kui sa ise pole veel täielikult veendunud selles, et sinu dogmad on paremad, siis – käed eemale. Ja igal juhul, kui sa ei suuda otsustada, et esineda avaliku kogumi ees, siis ära söenda salakaubavedajana kasutada poliitika kaudseid teid.

Poliitilised parteid ei tohi omada midagi ühist usuliste probleemidega, kui nad ei soovi hukutada iseoma rassi tavasid ja moraali. Täpselt niisamuti ei tohi ka usk sekkuda parteipoliitilistesse intriigidesse.

Kui ühed või teised kiriku teenrid püüavad religiooniasutusi (või ainult usulisi õpetusi) ära kasutada, et oma rahvusele kahju tekitada, siis ei tohi neid järgida ja tuleb nende vastu võidelda samasuguse relvaga.

Poliitilise juhi jaoks peavad tema rahva religioossed õpetused ja asutused alati jääma täiesti puutumatuteks. Vastasel juhul muutub ta mitte poliitikuks vaid reformaatoriks, kui tal on muidugi selleks vajalikud anded.

Igasugune muu lähenemine viib katastroofini, eriti Saksamaal.

Õppides tundma Saksa rahvusliku liikumist ja tema võitlust Rooma vastu, tulin ma tol ajal järgmisele veendumusele, mis edaspidiste aastate jooksul ainult tugevnesid minus: see asjaolu, et see partei ei hinnanud küllaldaselt sotsiaalse probleemi tähtsust, maksis temale kogu tõepoolest võitlusvõimeliste rahvamasside kaotuse, osalemine parlamendis võttis sellelt parteilt tõelise haarde ja andis talle kõik need nõrkused, mis on sellele asutusele omased, ent tema võitlus katoliku kiriku vastu tegi partei vastuvõetamatuks elanikkonna alumistele ja keskmistele kihtidele ja jättis ta sel viisil ilma paljudest ja kõige parematest elementidest, mis moodustavad rahvuse aluse üldse.

Praktiliselt osutus “võitluse kultuuri eest” tulemused Austrias täiesti tühiseks.

Saksa rahvuslikul parteil õnnestus tõesti katoliku kirikust eemale tõmmata umbes 100 tuhat usklikku, kuid suurt kahju katoliku kirikule see ei põhjustanud. Antud juhul ei tulnud pastoritel tõepoolest valada pisaraid “lambukeste” kaotuse tõttu, kuna nad kaotasid tegelikult vaid need, kes oma sisimas juba ammu polnud enam nendega. Selles seisneski peamine erinevus uusima ja vana reformatsiooni vahel: suure reformatsiooni epohhil pöördusid katoliku kirikust ära paljud parimad inimesed ja seejuures tõeliselt sügavast usulise veendumuse tundest lähtudes. Nüüd aga lahkusid, muuseas, ainult ükskõiksed ja nad lahkusid eelkõige poliitilise iseloomuga “kaalutlustel”.

Poliitilisest vaatepunktist oli tulemus samuti täiesti naeruväärne ja kurb.

Mis selgus? Tore saksa rahva poliitiline rahvuslik liikumine, mis tõotas suurt edu, hukkus, kuna juhid ei omanud küllalt kainet mõistust ja suunasid selle teele, mis pidi vältimatult viima liikmeskonna kaotusele.

Üks on kaheldamatu.

Saksa rahvuslik liikumine ei oleks iialgi teinud seda viga, kui ta poleks kannatanud laiade rahvamasside psüühikast arusaamise puudumise all. Selle partei juhtkond ei mõistnud, et juba psühholoogilistest kaalutlustest lähtudes ei tohi massidele kätte näidata kaht või enamat vastast

korraga, kuna see viib omade leeris vaid võitlusmeeleolu langusele. Kui nimetatud partei juhid oleksid seda mõistnud, siis oleks nad juba vaid sel ainsal põhjusel suunanud Saksa rahvusliku liikumise ainult ühe vaenlase vastu. Poliitilise partei jaoks ei ole midagi ohtlikumat, kui osutuda inimeste juhtimise all olevaks, kes soovivad kakelda kõikidel rinnetel korraga, killustades jõude kõikides suundades ja mitte osates saavutada kas või väikesigi praktilisi tulemusi mingis ühes osas.

Kui isegi kõik etteheited katoliikluse vastu olid absoluutselt õiged, ei tohi poliitiline partei ikkagi mitte minutikski lasta silmist seda asjaolu, et, nagu näitab kogu eelnev ajalooline kogemus, veel kunagi ei ole ühelgi puhtpoliitilisel parteil õnnestunud analoogsetes tingimustes saavutada usulist reformatsiooni. Inimesed peavad ajalugu tundma õppima mitte selleks, et unustada tema õppetunnid just nimelt siis, kui neid on vaja praktiliselt kasutusele võtta ja samuti mitte selleks, et ette kujutada, nagu läheks antud minutil ajalugu mööda täiesti teist teed, vastupidiselt kõigele sellele, mida me oleme näinud seniajani. Ajalugu on vaja tundma õppida nimelt selleks, et kasutada tema õppetunde jooksva kaasaja puhul. Kes seda teha ei oska, ärgu see lugegu ennast poliitiliseks juhiks, see on tegelikult vaid tühja enesehinnanguga inimene. Tema praktilist võimetust ei vabanda piisavõrdki ka hea tahte olemasolu.

Tõeliselt suure rahvajuhi kunst seisneb läbi aegade üldse eelkõige selles, et mitte hajutada rahva tähelepanu, vaid kontsentreerida see alati üheainsa vaenlase vastu. Mida enam kontsentreeritud on rahva tahe võitluseks ühele ainsa eesmärgile, seda suurem on antud liikumise külgetõmbejõud ja seda suuremaks saab võitluse haare. Geniaalne juht oskab näidata rahvale isegi erinevaid vaenlasi ühel suunal. Ta esitab asja oma pooldajatele nii, et need erinevad vaenlased on tegelikult ühe ja sama kategooria vaenlased. Kui rahvas näeb end erinevate vaenlaste poolt ümber piiratuna, annab see nõrgematele ja ebakindlamatele iseloomudele ainult ettekäände kõhklusteks ja kahtlusteks oma asja õigsusesse. Niipea, kui vaid kõikuma harjunud mass näeb ennast võitlusolukorras olevat vastamisi paljude vaenlastega, võtavad neis otsekohe võimust “objektiivsed” meeleolud ja tal tekkib küsimus: kas üldse saabki nii olla, et kõik ülejäänud osutusid ebaõigeiks ja ainult tema oma rahvas või tema oma liikumine on see õige.

Kuid see tähendab juba oma jõu paralüüsi algust. Vaat´, milleks on vaja võtta ühtekokku kõik vaenlased, ehkki nad üksteisest tugevasti erinevad, sest siis tuleb välja nii, et sinu oma pooldajate mass tunneb end seisvat ainult üheainsa vaenlase vastu. See tugevdab usku oma õigsusse ja suurendab viha nende vastu, kes tungib õige asja kallale.

Saksa rahvuslik liikumine Austrias seda ei mõistnud ja see maksis talle edu.

Selle partei eesmärgid olid õiged, tema veendumused puhtad, kuid tee eesmärgile oli valitud vale. Partei sarnanes sellele turistile, kes pidevalt ei lase silmist mäetippu, kuhu ta tahab sattuda; see turist suundub teele kindla otsustavusega maksku see mis maksab jõuda tipuni ja teeb seejuures sellise “väikese” vea, et, olles liialt hõivatud tipust, ei pööra ta üldsegi tähelepanu tee topograafiale, sellele, mis toimub tema jalgade all ja hukkub lõppude lõpuks seetõttu.

Kristlik-sotsiaalsel parteil, Saksa rahvusliku partei suurel võistlejal, olid asjad just vastupidised. Ta valis hästi, targalt ja õigesti tee, kuid temal, paraku, ei jätkunud selget ettekujutust lõppeesmärgist.

Peaaegu kõikides neis suhetes, millistes saksa rahvuslik partei tegevus lonkas, olid kristlik-sotsiaalse partei vaated õiged ja otstarbekad.

Ta valdas vajalikku arusaama masside tähendusest ja suutis endale seetõttu partei sotsiaalse iseloomu demonstratiivse allakriipsutamise teel juba esimesest päevast tagada vähemalt osa sellest massist. Kasutades põhiliselt maailmavaadet keskklasside väikeste ja alamate kihtide ja käsitööliste poolehoiu võitmiseks, sai ta kohe suure kontingendi andunud, kindlameelseid ja ohvriteks valmis poolehoidjaid. Ta vältis püüdlikult ükskõik millist võitlust religioossete asutuste vastu ja tagas sellega endale kiriku toetuse, mis on meie ajal võimas organisatsioon. Sel viisil seisis ta ees ainult üksainus suur vaenlane. Ta mõistis laialt ettevõetud propaganda suurt tähtsust ja näitas oma virtuoossust oma poolehoidjate laiade masside psüühika ja instinktide mõjutamisel.

Et aga ka tema ei suutnud realiseerida oma unistust ega päästnud Austriat, siis põhines see kahel puudusel tema töös,

kuid samuti ka eesmärgi ebapiisavas selguses.

Selle uue partei antisemitism keskendus mitte rassi-, vaid religiooniprobleemidele. Sel veal oli sama tekkepõhjus, mis ka tema teisel veal.

Kristlik-sotsiaalse partei asutajad arvasid, et kui partei tahab Austriat päästa, siis ei pea ta asuma rassiprintsiibi seisukohale, vastasel korral saabub lühima aja jooksul riigi üldine langus. Juhtide seisukohalt nõudis olukord Viinis eriti seda, et partei jätaks kõrvale kõik lahutavad momendid ja kriipsutaks kõigest jõust alla seda, mis kõiki ühendab.

Tol ajal oli Viinis juba niivõrd palju tšehhe, et vaid suurima kannatlikkusega rassiprobleemides võis saavutada seda, et tšehhid ei asuks kohe saksavastase partei poolele. Kes tahtis päästa Austriat, see ei võinud sugugi tšehhe ignoreerida. Uus partei proovis, näiteks, võita oma poolele eelkõige tšehhi väikekäsitöölisi, kes moodustasid Viinis suurearvulise grupi. Seda lootis ta saavutada oma võitlusega liberaalse manchesterluse vastu. Et ühendada vana Austria käsitöölisi rahvusest sõltumata, pidas kristlik-sotsiaalne partei kõige sobivamaks panna välja loosung juudivastaseks võitluseks ja pidada seda võitlust religioossel alusel.

Esinedes oma positsioonide niisuguse pinnapealse põhinevusega, polnud partei võimeline andma kogu probleemile mingitki tõsist teaduslikku alust. Sellise küsimuse asetusega tõukas ta ainult eemale kõiki neid, kellele selline antisemitism oli arusaamatu. Seda silmas pidades haaras antisemitismi-ideede propagandajõud kaasa ideeliselt piiratud ringkondi, kui just partei pooldajad ise ei osanud puhtinstinktiivsetest kahtlustest juutide vastu jõuda arusaamisele probleemi kogu sügavusest. Intelligents lükkas kristlik-sotsiaalse partei esitatud küsimuse sellise asetuse tagasi. Aegamööda kujunes üha enam ja enam mulje, et kogu selles võitluses seisneb asi ainult katses pöörata juudid uude usku, ent võib-olla ka lihtsalt kadestavas konkurentsis. Tänu kõigele sellele kaotas võitlus kõik tunnusjooned millestki kõrgemast. Paljudele ja seejuures kaugeltki mitte halvematele elementidele hakkas võitlus näima ebamoraalsena, halvana. Ei jätkunud selle

teadvustamist, et asi seisneb küsimuses kogu inimkonna ellujäämisest, sellises probleemis, millest sõltub kõikide mittejuudi rahvaste saatus.

Seda poolikust silmas pidades kaotaski kristlik-sotsiaalse partei antisemiitlik vaatenurk oma tähenduse.

See oli mingi näiline antisemitism. Selline võitlus juutluse vastu oli hullem, kui mistahes võitluse puudumine tema vastu. tekkisid vaid tühjad illusioonid.

Sellistele antisemitistidele näis vahel, et kohe-kohe tõmbavad nad juba nööri ümber vastase kaela pingule, kuid seejuures vedas vaenlane neid endid ninast.

Mis puudutab juute endid, siis nemad kohanesid lühima aja jooksul sedasorti antisemitismiga, et see muutus nende jaoks palju kordi enam kasulikuks kui kahjulikuks.

Kui uus partei tõi sellises vormis rahvuste riigile raske ohvri, siis veelgi enam tuli tal patustada saksa rahva püüdluste kaitsmise suhtes.

Kui partei ei soovinud kaotada jalgealust Viinis, poleks ta mitte mingil juhul tohtinud olla "rahvuslik". Möödudes pehmelt sellest küsimusest, lootis partei päästa Habsburgide riiki, kuid tegelikult ta just nimelt kiirendas sel teel tema hävingut. Liikumine ise aga kaotas, tänu sellisele taktikale, võimsa jõudude allika.

Niisiis jälgisin ma Viinis kõige mõlemat parteid tähelepanelikumalt. Esimese vastu neist oli mul sügav sisemine sümpaatia, huvi teise vastu äratas minus austuse tema juhi, haruldase tegelase suhtes, kelle kuju minu silmis juba siis oli traagiliseks, kogu saksa rahva raske olukorra sümboliks Austrias.

Kui surnud bürgermeistri kirstu taga venis mööda Ringi hiiglaslik matusekorteež, olin ma samuti sadade tuhandete saatjate hulgas. Sügavalt erutatuna ütlesin ma endale, et selle inimese tööd pidid vältimatult osutuma asjatuiks, kuna ka nende kohal lasusid ähvardavalt need saatused, mis määrasid selle riigi hukkumisele. Kui doktor Karl Lüeger oleks elanud Saksamaal, oleks teda paigutatud meie rahva kõige suuremate inimeste kõrvale. Kuid tal tuli elada ja tegutseda selles võimatus Austria riigis ja selles seisnes tema tegevuse ja tema enda õnnetus.

Kui ta suri, paistsid Balkanil tuba eelseisva sõja tulukesed. Iga kuuga lõkendasid nad üha enam aplamalt. Saatus oli lahkunule armuline ega andnud talle elada selle momendini, kui ta oleks ise pidanud oma silmaga nägema puhkevat õnnetust, millest ta ei suutnudki oma maad säästa.

Jälginud kõiki neid sündmusi, püüdsin ma mõista neid põhjuseid, miks Saksa rahvuslikule parteile langes osaks krahh ja kristlik-sotsiaalsele parteile – ränk ebaedu. Ja ma tulin kindlale veendumusele, et sõltumata sellest, kas oli üldse võimalik tugevdada Austria-Ungari riiki, viis mõlema partei viga järgnevale:

Saksa rahvuslik partei püstitas täiesti valesti küsimuse Saksa taassünni printsipiaalsetest eesmärkidest, kuid see-eest jätkus tal ebaõnne valida eesmärgile jõudmiseks vale tee. Ta oli rahvuslik partei, kuid kahjuks mitte küllaldaselt sotsiaalne, et tõepoolest võita masse. Tema antisemitism puhkas see-eest õigel arusaamal rassiprobleemist, tema antisemiitlik agitatsioon ei baseerunud usulistel ettekujutustel. Samal ajal oli tema võitlus katoliikluse vastu kõikides vaatenurkades ja eriti taktikalistes – vale.

Kristlik-sotsiaalne liikumine ei omanud selget arusaamist Saksa taassünni eesmärkidest, kuid see-eest leidis õnnelikult vajaliku tee kui partei. See partei mõistis sotsiaalsete küsimuste tähtsust, kuid eksis oma võitluse pidamise vahendis juutluse vastu ega omanud väikseimadki arusaama sellest, et millist tõelist jõudu kujutab endast rahvuslik idee.

Kui kristlik-sotsiaalne partei oleks peale oma õige vaate laiade rahvamasside tähtsusele omanud veel õigeid vaateid rassiprobleemi tähendusele, nagu need olid olemas Saksa rahvuslikul parteil ja kui kristlik-sotsiaalne partei ise oleks olnud tõeliselt rahvuslik partei või kui saksa rahvuslik liikumine oleks peale oma õige vaate lõppeesmärgi suhtes, õige arusaama juudiküsimusest ja rahvusliku idee tähenduse omanud veel kristlik-sotsiaalse partei praktilist tarkust, eriti viimase suhtumisel sotsialismi, - siis me oleksime saanud just nimelt sellise liikumise, mis minu sügava veendumuse kohaselt oleks juba tol ajal võinud edukalt suunata saksa rahva saatust paremuse poole.

Kõike seda ei olnud aga tegelikkuses olemas ja see peitus oma valdavas osas juba tolleaegse Austria riigi olemuses endas.

Seepärast ei suutnud ükski nendest parteidest mind rahuldada, kuna üheski neist ma ei näinud oma vaadete kehastust. Seda silmas pidades ei saanud ma astuda ei ühte ega teise parteisse ja ei saanud seetõttu mingilgi viisil võitluses osaleda. Juba siis pidasin ma kõiki olemasolevaid parteisid võimetuiks abistama saksa rahva rahvuslikku taassündi – taassündi selle tegelikkuses ja mitte ainult selle sõna välises mõttes.

Samal ajal suurenes minu eitav suhtumine Habsburgide riiki iga päevaga.

Mida enam ma süvenesin välispoliitika küsimuse tundmaõppimisse, seda enam ma veendusin, et Austria riik võib tuua saksa rahvale ainult õnnetust. Aina selgemini ja selgemini sai mulle selgeks ka see, et saksa rahvuse saatus otsustatakse nüüd ainult Saksamaal ja üldse mitte Austrias. See kehtis mitte ainult poliitiliste probleemide, vaid vähemal määral ka üldiste kultuuriküsimuste suhtes.

Niisiis ka siin, kultuuri- või kunstiprobleemide osas, olid Austria riigis märgatavad kõik seisakutunnused või vähemalt igasuguse veidigi tõsisema tähenduse kadumine Saksa rahvuse jaoks. Kõige enam sai seda öelda arhitektuuri suhtes. Uusim ehituskunst ei saanud Austrias omada vähegi tõsisemat edu juba seetõttu, et peale Ringi ehitamise lõppemist ei olnud Viinis üldse enam mingeid suuri ehitamisi, mida oleks saanud võrrelda Saksamaa plaanidega.

Niiviisi kahestus mu elu üha enam ja enam: mõistus ja igapäevane tegelikkus sundisid mind jääma Austriasse ja läbima siin raske, kuid tänuväärse elukooli. Südames aga elasin ma Saksamaal.

Raske, rusuv rahulolematus valdas mind aina enam sedamööda, kuidas ma veendusin Austria riigi sisemises tühjuses, sedamööda, kuidas mulle sai üha selgemaks, et seda riiki ei saa enam päästa ja et ta hakkab igas suhtes tooma saksa rahvale ainult uusi kannatusi.

Ma olin veendunud, et see riik on suuteline põhjustama ainult takistusi ja kitsendusi igale tõeliselt väärikale saksa rahva pojale ja vastupidi, on võimeline edutama kõike mittesaksapärast.

Mulle muutus kogu see Austria pealinna rassiline konglomeraat vastikuks.

See hiigellinn hakkas mulle näima mingi veresegamisepatu kehastusena.

Varasest east peale kõnelesin ma murdes, mida räägitakse Alam-Baieris. Sellest murdest ma võõrduda ei suutnud, kuid ma ei omandanud ka Viini murret. Mida kauem ma elasin selles linnas, seda enam vihkasin ma seda kaootilist rahvaste segu, mis sõi läbi saksa kultuuri vana keskust.

Isegi mõte sellest, et seda riiki oleks võinud säilitada veel kauaks ajaks, tundus mulle lihtsalt naeruväärsena.

Austria sarnanes tol ajal väikestest erivärvilistest kivikestest koosnevale vanaaegsele mosaiigile, mis on hakanud laiali pudenema, sest teda tugevdav tsement oli aja jooksul välja tuuldunud ja muutunud lenduvaks. Kuni sa seda kunstuteost ei puuduta, võib veel tunduda, et see on endiselt elav. Ent kui ta saab kas või ainult väikseimagi tõuke, laguneb kogu mosaiik tuhandeteks väikesteks osakesteks. Küsimus on vaid selles, kust nimelt tuleb see tõuge.

Minu süda pole kunagi tuksunud Austria monarhia kasuks, vaid on alati löönud Saksa impeeriumi eest. Vaat´, miks võis Austria-Ungari riigi langus minu silmis olla vaid alguseks saksa rahvuse vabanemisele.

Seda kõike silmas pidades kasvas minus üha enam võitmatu püüe - ära sõita lõpuks sinna, kuhu alates minu varasest noorusest ahvatlesid mind salajased unistused ja salajane armastus.

Ma lootsin, et saan Saksamaal arhitektiks, teenin endale mingil määral välja nime ja hakkan ausalt teenima oma rahvast piirides, mida saatus ise mulle kätte näitab.

Teisest küljest soovisin ma ikkagi kohale jääda ja töötada selle asja heaks, mis juba ammu moodustas minu kõige palavamate soovide kuju: ma tahtsin elada siin selle õnneliku momendini, mil minu kallis kodumaa ühineb lõpuks ühise isamaaga, s.o. Saksa impeeriumiga.

Paljud ei mõista ka praegu seda kirglikku kurbusetunnet, mida ma siis üle elasin. Kuid ma ei pöördu mitte nende poole, vaid nende poole, kellele saatus pole seniajani osutanud seda rõõmu või keda ta kohutava julmusega jättis sellest õnnest ilma pärast seda, kui nad seda olid omanud. Ma pöördun nende poole, kes, olles eemale rebitud iseoma rahvast, olid sunnitud pidama võitlust isegi püha õiguse eest rääkida oma keeles, kellele langeb osaks tagakiusamine ja jälitamine lihtsa ustavuse eest

oma isamaale, nende poole, kes rängas igatsuses unes ja ilmsi unistavad sellest õnnelikust minutist, mil lihane ema taas surub neid oma südame vastu. Vaat´, kelle poole ma pöördun ja ma tean, - nemad mõistavad mind!

Ainult need, kes iseoma näitel tunnevad, mida tähendab olla sakslane ja mitte omada võimalust kuuluda armastatud isamaa elanike hulka, mõistavad, kui sügav on nende inimeste igatsus, kes on kodumaast ära rebitud, kui järelejätmatult piinleb nende inimeste hing. Need inimesed ei suuda olla õnnelikud, ei saa tunda end rahuldatuina, nad piinlevad kuni selle minutini välja, mil lõpuks avanevad uksed isamajja, ainult kus võivad nad saada rahu ja vaikust.

Viin oli ja jäi minu jaoks kõige raskemaks, kuid ka kõige põhjalikumaks elukooliks. Ma sõitsin esmakordselt sellesse linna veel poolenisti poisikesena ja ma jätsin selle linna maha rasketes mõtetes olles, juba kui täiesti väljakujunenud täiskasvanud inimene. Viin andis mulle maailmavaatelised alused. Viin õpetas mulle ka leidma õiget poliitilist lähenemist igapäevastele küsimustele. Tulevikus jäi mulle üle vaid laiendada ja täiendada oma maailmavaadet, ent lahti ütelda selle alustest mul ei tulnud. Ka ise võin ma alles praegu anda enesele täiesti selgelt aru sellest, millist suurt tähendust omasid minu jaoks tolleaegsete õpingute aastad.

Ma peatusin tollel ajal mõneti üksikasjalikumalt nimelt seetõttu, et need esimesed aastad andsid mulle hinnalisi näitlikke õppetunde, mis said meie partei tegevuse aluseks, mis kõigest mingi viie aasta jooksul kasvas välja väikestest ringikestest kuni suure massilise liikumiseni. Mul on raske öelda, milline oli minu positsioon juudiküsimuse, sotsiaaldemokraatia, või, paremini öelduna, kogu marksismi, sotsiaalküsimuste jne. suhtes, kui juba sel varajasel ajal, tänu saatuselöökidele ja isiklikule uudishimule, poleks ma saanud neid õppetunde, millest ma eelpool jutustasin.

Häda, mis langes minu kodumaa peale, sundis tuhandeid ja tuhandeid inimesi järele mõtlema selle krahhi sügavaimate põhjuste üle. Kuid ainult see mõistab neid põhjuseid lõpuni, kes pärast pikki aastaid kestnud raskeid sisemisi üleelamisi on ise saanud oma saatuse sepaks.

IV PEATÜKK

MÜNCHEN

1912. a. kevadel sõitsin ma lõplikult Münchenisse. Linn ise oli mulle niivõrd hästi tuttav, nagu oleks ma elanud tema seinte vahel juba palju aastaid. See seletub minu arhitektuurialaste õpingutega. Õppides arhitektuuri, tuli mul igal sammul pöörduda selle Saksa kunstikeskuse poole. Kes ei tunne Münchenit, see ei tunne mitte ainult Saksamaad üldse, vaid ei oma ettekujutust ka saksa kunstist.

Igal juhul olid need aastad kuni Maailmasõja alguseni minu jaoks kõige ilusamaks ajaks minu elus. Tõsi küll, minu töötasu oli ikka veel tühine. Mul tuli ikka veel mitte niivõrd elada, et omada võimalusi joonistamiseks, kuivõrd joonistada, et omada võimalust kuidagiviisi elada, või, täpsemalt,

et omada võimalust kas või veidigi kindlustada endale edaspidine õppimine. Ma olin kindlalt veendunud, et varem või hiljem saavutan ma tingimata selle eesmärgi, mille ma olin enesele seadnud. Kuid sellest üksinda ei piisanud, et kergemini taluda kõiki tänase päeva väikesi muresid.

Peale minu erialase töö valdasid mind ka Münchenis poliitilised küsimused, eriti välispoliitilised sündmused. Minu huvi nende viimaste vastu oli esile kutsutud eelkõige sellest, et ma juba oma Viini aegadel huvitusin suuresti kolmikliidu probleemist. Saksamaa poliitikat, mis tulenes tema püüetest säilitada kolmikliit, ma, elades veel alles Austrias, lugesin täiesti ebaõigeks. Ent kuni ma elasin Viinis, ei kujutanud ma endale veel täiesti selgelt ette, kuivõrd kogu see poliitika on enesepettus. Neil aegadel kaldusin ma eeldama, – aga võibolla ma ise rahustasin end sellega, - et küllap Saksamaal hästi teatakse, kuivõrd nõrk ja ebakindel on tema Austriast liitlane, kuid et seal minu jaoks enam või vähem saladuslikel põhjustel sellest vaikitakse, et veel Bismarcki enese poolt sõlmitud kokkulepet toetada, või et äkilise katkestamisega mitte välismaad segadusse ajada ja mitte ärritada isamaalist väikekodanlust. Vahetu suhtlemine Saksa elanikkonnaga Münchenis veenis juba lühima aja jooksul mind minu õuduseks selles, et need minu oletused olid valed. Minu üllatuseks tuli mul igal sammul konstanteerida, et isegi hästiinformeeritud ringkondades ei omata pisimatki ettekujutust sellest, mida juba antud momendil kujutab endast Habsburgide monarhia. Just rahva seas arvati tõsiselt, et Austria liitlane – on suur jõud ja ohuminutil see liitlane tuleb otsekohe tõeliselt appi.

Rahvamassides loeti Austria monarhiat ikka veel “Saksa” riigiks ja eeldati, et sellele võib midagi rajada. Rahva seas oldi sellisel arvamusel, et Austria jõudu võib hinnata miljonite inimeste arvuga, nagu me teeme seda Saksamaal. Seejuures unustati täielikult, et, esiteks, Austria lakkas juba ammu olemast kui Saksa riik ja et, teiseks, sisemised suhted riigis viivad iga päevaga üha enam tema langusele.

Mina isiklikult teadsin tol ajal tõelist olukorda Austria riigis võrreldamatult paremini, kui niinimetatud ametlik “diplomaatia”, mis nagu peaaegu alati läks pimesi vastu katastroofile. Saksa rahva meeleolu, mida ma konstanteerisin, sõltus nagu alati vaid sellest, kuidas ühiskondlikku arvamust töödeldi ülevaltpoolt. Nagu meelega praktiseeriti ülevaltpoolt tõelist Austria “liitlase” kultust. Ohter armastusväärsus pidi asendama aususe ja otsekohesuse puudumist. Tühje sõnu võeti nagu täiekaalulisi asju. Juba Viinis valdas mind enam kui kord raev, kui ma võrdlesin ametlike riigitegelaste kõnesid Viini ajakirjanduse sisuga. Seejuures jäi Viin ikkagi kas või väliselt Saksa linnaks. Asi oli võrreldamatult hullem, kui pöörata pilk Viinist või, veelgi parem, Saksa Austriast riigi slaavi provintside poole. Küllaldane oli kätte võtta Praha ajalehed ja kohe sai selgeks, kuidas seal suhtutakse kogu sellesse kõrgesse mängu ümber kolmikliidu. Austria slaavi provintsides mõnitati sellist näidet “riiklikust tarkusest” täiesti avalikult. Juba rahuajal, kui veel üldsegi ei lõhnanud sõja järele, kui mõlemad imperaatorid vahetasid sõbralikke kallistusi ja suudlusi, ei kahelnud slaavi provintsides mitte ükski inimene selles, et see liit laguneb kildudeks niipea, kui see tuleb ideaalide taevast patuse maa peale tuua.

Möödus mõni aasta ja lahvatas sõda. Milline tugev ärritus haaras Saksamaad, kui sel momendil liitlaslik Itaalia astus kolmikliidust välja, jättes Austria ja Saksamaa iseoma saatuse hooleks ja ühines seejärel, väga lühikese aja möödudes, otseselt vastaspoolega! Kuid nende jaoks, kes polnud löödud

diplomaatilise pimedusega, oli lihtsalt arusaamatu, kuidas üldse võidi kas või ühekski minutiks lubada sellise ime tekkimise võimalust, et Itaalia läheb koos Austriaga. Paraku Austrias endas ei olnud asi piisavõrdki parem, siin usuti samuti sellisesse imesse.

Liidu idee kandjaiks Austrias olid ainult Habsburgid ja sakslased. Habsburgid – lähtudes arvestustest ja vajadusest; sakslased aga – kergeusklikkusest ja – poliitilisest rumalusest. Sakslaste soovid olid head. Nemad ju lootsid, et läbi kolmikliidu osutavad nad hiiglasliku teene Saksamaale, suurendavad tema jõudu ja julgeolekut. Kuid see oli poliitiline rumalus, sest see lootus ei olnud õige. Vastupidiselt sellele sidusid nad Saksa impeeriumi riikliku laiba külge, mis vältimatult pidi mõlemad riigid kuristikku vedama. Kuid peamine liidu poliitika viis vaid selleni, et Austria sakslased ise kuulusid aina enam degermaniseerumisele. Tänu liidule Saksamaaga, pidas Habsburgide koda end kaitstuks Saksamaa sekkumise eest ja viis seepärast veel suurema otsustavusega süstemaatiliselt ja kõrvalekaldumatult ellu Saksa mõjuvõimu väljasurumise poliitikat. Habsburgide selline sisepoliitika muutus tänu esitatud asjaolule vaid veidi kergemaks ja valitsevale kojale ohutumaks. Tänu meile juba tuntud Saksa valitsuse "objektiivsusele" polnud temapoolset sekkumist karta, kuid, seda enam, maksis vaid mingil Austria sakslasel paotada suud alatu slaviseerimispoliitika vastu, kui talle osutati otsekohe kolmikliidu suunas ja sunniti sellega teda vaikima.

Mida võisid teha Austria sakslased, kui Saksamaa sakslased, kui Saksamaa tervikuna väljendasid alalist usaldust ja tunnustust Habsburgide valitsusele? Kas said Austria sakslased osutada mingisugust vastupanu Habsburgidele, kui nad riskisid saada Saksamaa ühiskondliku arvamuse kohaselt äramärgistatuiks, kui rahva reeturid. Selline saatus ootas Austria sakslasi, kes olid aastakümnete jooksul toonud kõige kuulmatumaid ohvreid oma rahvuse altarile!

Teisest küljest, millist tähtsust oleks omanud kogu see liit, kui Saksa mõjuvõim Habsburgide monarhias oleks likvideeritud. Kas pole selge, et kogu kolmikliidu tähendus sõltus tervikuna Saksamaa jaoks sellest, kuivõrd peab Austrias vastu Saksa ülekaal. Või kas ka tegelikult võis tõsiselt arvestada liidus elamist slaviseerunud Austriaga?

Saksa diplomaatia ametlik positsioon ja ka kogu ühiskondlik arvamus sisemise rahvusliku võitluse küsimuses Austrias oli sisuliselt mitte ainult totter, vaid lihtsalt arutu. Kogu poliitikat rajati liidus Austriaga, kogu 70-miljonilise rahva tulevik seati sõltuvusse sellest liidust ja samal ajal vaadati rahulikult sellele, kuidas selle liidu peamist alust aasta-aastalt, plaanipäraselt ja teadlikult Austrias endas lammutati. Ja mis juhtus? Selge, et ühel ilusal päeval jäi järele ainult paber, millele oli kirjutatud – "leping Viini diplomaatiaga", kuid reaalset abi liitlase poolt Saksamaa ei saanud.

Mis puutub Itaaliasse, siis siin seisis asi juba algusest peale niiviisi.

Kui Saksamaal oleks rohkem huvitutut ajaloost ja rahva psühholoogiast, siis mitte keegi poleks mitte ühekski minutiks võinud lubada tekkida arvamusel, et Viin ja Rooma kviriidkond kunagi koos, ühise rindena ühise vaenlase vastu läheks. Pigem muutuks Itaalia laavat purskavaks vulkaaniks, kui Itaalia valitsus võiks söendada saata kas või ühtegi sõdurit appi fanaatiliselt vihatavale Habsburgide riigile. Tuhandeid kordi oli mul Viinis võimalik näha seda piiritut vihkamist ja eelarvamust, millega itaallased suhtuvad Austria riiki. Selleks patustas Habsburgide koda

aastasadade jooksul liiga palju itaalia rahva vabaduse ja sõltumatuse vastu, et need patud oleksid võinud olla unustatud isegi hea tahte olemasolu korral. Kuid head tahet polnud ei itaalia rahva ega ka Itaalia valitsuse mõttes. Itaalial oli ainult kaks võimalust vastastikuste suhete küsimuses Austriaga: kas liit või sõda.

Valinud esimese, sai Itaalia võimaluse valmistuda rahulikult teiseks. Saksamaa "liidupoliitika" Austria ja Itaaliaga muutus eriti mõttetuks ja ohtlikuks alates sellest momendist, mil kollisioonid Austria ja Venemaa vahel võtsid enamterava iseloomu.

Meie ees on klassikaline juhtum täielikust mingi selge käitumisjoone puudumisest. Milleks üldse oli sõlmitud leping Austriaga? Selge, et selleks, et tagada Saksamaa tulevikku paremini, kui seda oleks võinud teha juhul, kui Saksamaa oleks jäetud omaette. Kuid selline Saksamaa tulevik oli ju ei mitte miski muu, kui küsimus Saksa rahvuse säilimise võimalusest.

See tähendab, et küsimus seisis ainult nii: kuidas endale ette kujutada Saksa rahvuse elu lähimas tulevikus, kuidas tagada Saksa rahvusele vaba areng, kuidas seda arengut tagada üleeuroopalike jõuvahekordade raames. Kes oleks suutnud pisutki selgemalt arvesse võtta eeldusi sakslaste terveks välispoliitikaks, see oleks pidanud jõudma järgmisele veendumusele:
Iga-aastane elanikkonna kasv Saksamaal moodustab 900 tuhat inimest. Sellise uue kodanike armee toitmine muutub iga aastaga aina raskemaks. Need raskused peavad vältimatult lõppema kunagi katastroofiga, kui me ei suuda leida teid ja vahendeid, et vältida näljahäda ohtu.

Et vältida õudusi, seonduvalt taolise perspektiiviga, võib valida ühe neljast teest.

1. Võimalik oli Prantsusmaa näite põhjal piirata kunstlikult sündivust ja panna sellega piir ülerahvastumisele.

Aegade jooksul ka loodus ise, – näiteks suure häda epohhil või halbade ilmastikutingimuste ja halbade saakide korral, – läks teatud maades teatud rahvastiku või teatud rasside piirangutele. Loodus teeb seda suure halastamatusega, kuid koos sellega ka targalt. Ta ei piira võimet sündimiseks, vaid juba sündinute ellujäämiseks. Ta allutab sündinud sellistele rasketele katsumustele ja loobumistele, et kõik vähemtugev sureb välja ja naaseb emakese maa sisemusse. Saatuse katsumustele peavad sellisel juhul vastu ainult need, kes on selleks kohanenud. Just nimelt nemad, läbi teinud tuhandeid katsumusi ja olles ikka veel elus, omavad õigust toota uus põlvkond, kes jälle ja jälle allutatakse põhjalikule valikule. Loodus osutub sellisel viisil väga julmaks üksiku indiviidi suhtes, ta kutsub tema halastamatult selle maa pealt ära, kuna ta on võimetu elu lööke taluma, kuid see-eest ta säilitab rassi, karastab teda ja annab talle jõudu isegi suuremate tegude jaoks, kui seni.

Nii ongi, et arvu vähenemine viib indiviidi tugevnemisele ja lõppkokkuvõttes kogu rassi tugevnemisele.

Hoopis teistmoodi tuleb välja, kui inimene ise mõtleb piirata sündinute arvu. Inimene ei valda neid jõude, mida valdab loodus. Ta on tehtud teistsugusest materjalist, ta on "inimlik". Ja nüüd tahab ta

saada metsikust loodusest “kõrgemaks”, ta piirab mitte ainult seda kontingenti, kes olukorra üle elab, vaid piirab sündivust ennast. Inimesele, kes alati näeb ainult iseennast ja mitte rassi tervikuna, näib see enamõiglasena ja enaminimlikumana, kui tee tagasi. Kahjuks tulevad resultaadid välja vaid täiesti vastupidised.

Loodus annab täieliku sündivuse vabaduse, kuid allutab pärast rangeimale kontrollile nende arvu, kes peavad ellu jääma, arvutust hulgast indiviididest valib ta välja parimaid ja elu väärivaimad; neile annabki ta võimaluse saada edaspidise elu kandjaks. Muide, inimene käitub vastupidiselt. Tema piirab sündide arvu ja hoolitseb pärast haiglaselt selle eest, et iga sündinud olend jääks tingimata ellu. Selline parandus jumalike ettemääratuste juurde tundub inimesele väga targana ja igal juhul humaansena ja inimene rõõmustab, et ta, niiöelda, kavaldas looduse üle ja isegi tõestas talle oma tegevuse ebaotstarbekust. Et seejuures tegelikult vähenes ka inimeste arv ja samal ajal ka üksikute indiviidide väärtus, sellest meie tubli inimene, ahvides järele jumalaisa, ei taha kuulda ega mõtelda.

Oletame, et sündimus kui niisugune on piiratud ja sündinute arv vähenes. Kuid sel juhul ju just nimelt toimubki see, et loomulik võitlus olemasolu eest, mille korral jäävad ellu ainult kõige tugevamad ja tervemad, asendatakse püüdega iga hinna eest “päästa” ka küllaltki nõrkade ja haigete elu. Kuid just nimelt sellesamaga pannaksegi algus sellise põlvkonna loomisele, mis vältimatult muutub aina nõrgemaks ja õnnetumaks, seni, kuni me ei loobu mõnitustest looduse käskude üle.

Lõppude lõpuks ühel ilusal päeval kaob taoline rahvas maapinnalt. Võib ju inimene ainult teatud ajavahemiku kestel minna vastuollu looduse seadustega ja käskudega. Loodus maksab oma eest varem või hiljem kätte. Tugevam põlvkond kihutab nõrgemad minema, kuna püüe ellu jääda lõhub lõppkokkuvõttes kõik naeruväärsed takistused, mis lähtuvad üksikute inimeste niinimetatud humaansusest ja nende asemele asetub looduse humaansus, mis hävitab nõrkuse, et puhastada koht jõule.

Sellisel moel selgubki, et need, kes soovivad tagada saksa rahva tulevikku tema sündimuse piiramise teel, võtavad temalt tegelikult tuleviku ära.

2. Teine tee – see, millest meile kõikidele juba ammu kõrva sumiseti ja millest kisatakse ka praegu: sisemise koloniseerimise tee. Selle ettepaneku paljud autorid on täis kõige paremaid kavatsusi. Kuid oma olemuselt on nende mõte niivõrd vale, et ta võib põhjustada kõige suuremat kahju, mida võib endale vaid ette kujutada.

Muidugi võib pinnase viljakust teatud astmeni tõsta, kuid ainult kuni teatud astmeni ja üldsegi mitte piiramatult. Meie pinnase enamintensiivsema kasutamise abil võime me tõesti mingi aja jooksul vältida näljaohtu ja katta kasvava elanikkonna vajadusi. Kuid sellele seisab vastu fakt, et vajadus eluliste produktide järele kasvab reeglina kiiremini, kui isegi elanikkonna kasv ise. Inimeste vajadused toidu, riietuse jne. järele muutuvad aasta-aastalt suuremaks. Juba praegu on neid vajadusi täiesti võimatu isegi võrrelda meie eelkäijate vajadustega, ütleme, sada aastat tagasi. Seetõttu on täiesti alusetu loota, et igasuguse tootlikkuse suurendamine loob juba iseenesest kõik vajalikud eeldused kasvava elanikkonna rahuldamiseks. Ei, see on õige ainult teatud astmeni, kuna teatud osa maa suurenevast toodangust võib tõesti minna inimeste kasvavate vajaduste rahuldamiseks. Kuid

isegi kõige suurema enesepiirangu korral ühelt poolt ja suurima usinuse korral teiselt poolt, ka siin me saavutame varsti äärmise piiri, tingituna pinnase omadustest.

Siis selgub, et kõigi pingutuste juures maa harimisel ei õnnestu saada rohkem sellest, mis saadi ja siis, ehkki teatud ajapikendusega, saabub jällegi häving. Algul hakkab nälg esinema ainult ikalduseaastail. Elanikkonna alalise kasvu korral muutub vajaduste katmine järjest raskemaks. Seejärel pole nälga ainult kõige harvematel saagiküllastel aastatel. Seejärel saabub aeg, mil ka suured saagid juba ei vabasta igavesest näljast ja nälg muutub sellise rahva alaliseks kaaslaseks. Siis jääb loodusele üle vaid tulla appi sellega, et ta teostab valiku ja jätab elu ainult väljavalituile. Kas see, või inimene katse taas end ise aidata, s.o. kasutada kunstlikku paljunemise piirangut kõigi siit lähtuvate raskete tagajärgedega rassile ja indiviidile.

Mulle võib-olla vaieldakse veel vastu, et selline tulevik ootab ees kogu inimkonda ja neid saatuslikke tagajärgi ei suuda vältida ükski rahvas.

Esmapilgul tundub niisugusel vastuväitel põhinev vaade olevat õige. Siiski on siinjuures muidugi õige võtta arvesse järgmist: teatud momendil peab ka kogu inimkond pinnase viljakuse tõstmise võimaluste ammendumise tagajärjel, vastavalt elanikkonna kasvule, peatama inimsoo paljunemise. Siis kas ütleb oma otsustava sõna jällegi loodus, või leiutab inimene ise eneseabi vahendid, loodame, et palju õigemas suunas, kui praegu. Kui see moment saabub, peavad sellega arvestama kõik rahvad. Kuid seni langevad sellised löögid ainult nendele rassidele, kes enam ei valda vajalikke jõude, et tagada endale vajalik hulk maad sellel planeedil, ehkki ju praegu on maad veel küllaldaselt, seni on olemas veel hiiglaslikud tasandikud, mis on täiesti kasutusele võtmata ja ootavad oma harijat. Peale selle pole kahtlust, et see harimata maa pole üldse looduse poolt varem määratud teatud kindlale rahvusele. Olemasolevad vabad maad kuuluvad nendele rahvastele, kes leiavad endas küllalt jõudu, et neid võtta ja piisavalt usinust, et neid üles harida.

Loodus ei tunnista poliitilisi piire. Ta annab inimolenditele elu meie planeedil ja jälgib seejärel rahulikult jõudude vaba mängu. Kel ilmneb rohkem mehisust ja virkust, see saabki tema kõige armastatumaks lapsukeseks ja seejärel ta tunnistab tema õigust valitseda maa peal.

Kui see või teine rahvas piirdub sisemise koloniseerimisega momendil, kui teised rassid levivad aina suurematele ja suurematele territooriumitele, on ta sunnitud kasutama enesepiiranguid siis, kui kõik ülejäänud rahvad veel jätkavad paljunemist. Selline moment saabub kindlasti ja seda rutem, mida väiksemaid avarusi omab antud rahvus. Kahjuks väga tihti just parimad rahvused või, täpsemalt öeldes, ainukesed tõeliselt kultuursed rassid, kes on kogu inimkonna progressi kandjad, on niivõrd pimestatud patsifismist, et keelduvad vabatahtlikult oma territooriumite laiendamisest ja piirduvad ainult “sisemise” koloniseerimisega. Aga sel samal ajal rahvused, kes seisavad palju alamal tasemel, haaravad hiiglaslikke territooriume ja jätkavad neil paljunemist. Milliste tulemusteni siis võib see viia? Selge, millisteni! Enamkultuursemad, kuid vähem otsustamisvõimelisemad rassid on maa puudumise tõttu sunnitud piirama oma paljunemist sel momendil, kui vähemkultuursed, kuid oma iseloomu poolest enamagressiivsemad rahvused, kes omavad oma kasutuses olevaid suuri pindu, võivad veel jätkata paljunemist ilma igasuguste piiranguteta. Teiste sõnadega: tänu sellele võib ühel ilusal päeval kogu maa sattuda selle inimkonna osa käsutusse, kes seisab kultuuriliselt

allpool, kuid see-eest valdab rohkem tegutsemisvõimelist instinkti.

Seejärel luuakse lähemas või kaugemas tulevikus ainult kaks võimalust: kas meie maailma hakatakse juhtima vastavalt kaasaegse demokraatia ettekujutustele ja siis kandub kõikide otsuste raskuspunkt arvuliselt kõige tugevamatele rassidele, või hakatakse maailma juhtima vastavalt jõu loomulikule seadusele ja siis võidavad rahvad, kes valdavad rohkem tugevat tahet ja üldsegi mitte need rahvused, kes asusid enesepiiramiste teele.

Keegi ei saa kahelda selles, et meie maailmal tuleb veel pidada väga rasket võitlust inimkonna olemasolu eest. Lõppkokkuvõttes võidab alati enesesäilitamisinstinkt. Selle instinkti survel kogu niinimetatud inimlikkus, mis on ainult millegi keskmise väljend rumaluse, arguse ja enesehinnangu vahel, sulab ära nagu lumi kevadpäikeses. Inimkond sai suureks igaveses võitluses – inimkond hävib igavese rahu olemasolu korral.

Meie, sakslaste, jaoks mängib sisemise koloniseerimise loosung saatuslikku osa juba ainuüksi seepärast, et ta tugevdab meis otsekohe seda arvamust, nagu oleks leitud mingi päästevahend, et oma "isikliku tööga", vaikselt ja rahulikult, nagu see vastab patsifistlikule meeleolule, kindlustada endale parem tulevik. Selline õpetus, mida on tõsiselt võetud, tähendab Saksamaa jaoks lõppu igasugustele jõupingutustele võitluses koha eest päikese all, mis õiguse järgi meile kuulub. Kui keskmine sakslane jõuab veendumusele, et ka sellisel, "rahu" teel võib ta oma elu ja tuleviku kindlustada, tähendab see lõppu igasugustele aktiivsetele katsetele kaitsta tõeliselt viljakalt seda, mis on Saksa rahvusele eluliselt vajalik. Siis tuleks öelda "hüvasti" igasugusele Saksamaale kasulikule välispoliitikale, siis tuleks panna rist kogu saksa rahva tuleviku kohale.

Selles annab endale väga hästi aru juutlus. Mitte juhuslik pole asjaolu, et neid, meie rahva jaoks surmaohtlikke ideid tuuakse meie keskkonda kõige enam juutide poolt. Juudid tunnevad liigagi hästi meie venda sakslast, nad mõistavad suurepäraselt, et keskmine sakslane läheb kergesti sellise šarlatani õnge, kes suudab temale tõestada, nagu oleks leitud üldpäästevahend viia looduse seadustesse sisse parandus ja kuulutada julm ja halastamatu võitlus olemasolu eest liigseks. Selline keskmine sakslane kuulab meeleldi, kui temale tõestatakse, et planeedi isandaks võib saada ilma raske tööta, lihtsalt "mittemidagitehes" abil.

On vaja tingimata kõigest jõust alla kriipsutada: iga sisemine koloniseerimine Saksamaal peab omama esmajärjekorras ülesannet kõrvaldada vaid teatud sotsiaalsed pahed ja kõigepealt kaotama igasugused spekuleerimised maaga, ent mitte kunagi pole sisemine koloniseerimine võimeline tagama meie rahvuse tulevikku ilma uute territoriaalsete omandamisteta.

Kui me hakkame käituma teisiti, siis lühikese aja jooksul ammutame me tühjaks mitte ainult oma maade territooriumid, vaid ka meie jõud üldse.

Lõpuks on vaja silmas pidada veel järgmist.

Sisemise koloniseerimise poliitika viib selleni, et antud rahvas toidab end väga väikese maa territooriumil ära, ent sellel on omakorda ebasoovitavad tagajärjed antud maa kaitsevõime suhtes.

Samasuguste tagajärgedeni viib ka piirangutepoliitika elanikkonna kasvu osas.

Juba maa hulgast üksinda, mida antud rahvas omab, sõltub suurel määral tema välimine julgeolek. Mida suurem on see territoorium, mida omab antud rahvas, seda tugevam on tema loomulik kaitsevõime. Nüüd, nagu ka varem, on palju kergem toime tulla rahvaga, kes on asustatud väikesele kokkusurutud territooriumile, kui rahvaga, kes omab laialdast territooriumi. Suur territoorium kujutab endast ikka veel teatud kaitset vaenlase kergemeelsete kallaletungide vastu, kuna see viimane teab, et edu võib ta saavutada ainult väga raske võitluse tulemusel. Risk on kallaletungija jaoks niivõrd suur, et ta läheb kallaletungi peale välja ainult omades mingeid erakordseid põhjuseid selleks. Niiviisi on juba ainuüksi antud riigi suur ulatus teatud garantiiks antud rahva vabadusele ja sõltumatusele ja vastupidi, riigi väikesed mõõtmed otse viivad vaenlase kiusatusse.

Reaalselt läks asi nii, et mõlemad esimesed võimalused, millest ma rääkisin eespool, olid tagasi lükatud meie riigi niinimetatud rahvuslike ringkondade poolt. Motiivid olid neil, tõsi küll, teised, kui need, millest me rääkisime. Sündimuse piiramise poliitika oli tagasi lükatud, eelkõige teatud moraalitunnete motiividel. Koloniseerimispoliitika praagiti välja aga arusaamatusest, kahtlustades selles võitluse algust suurte maaomandite vastu ja isegi eraomandi vastu üldse. Võttes arvesse seda vormi, milles tutvustati koloniseerimispoliitikat, võib ehk öelda, et see kahtlus oli küllaldaselt põhjendatud.

Üldiselt ja tervikuna oli sellise poliitika tagasilükkamine mitte eriti oskuslik selle mulje vaatenurgast, mida ta oleks pidanud avaldama laiadele massidele ja ka see motivatsioon üldse läks küsimuse sisust mööda.

Esimese kahe tee tagasilükkamisega jäid üle vaid kaks viimast teed, mis oleks võinud kindlustada kasvava elanikkonna töö ja leivaga.

3. Oleks võidud kas omandada uusi maa-alasid Euroopas, asustada neile elanikkonna ülejääk ja võimaldada sel moel rahvusel ka edaspidi elada enese äratoitmise alusel isiklikul maal.

4. Jäi järele kas minna üle tööle väljaveo jaoks, suurendatud industrialiseerimispoliitikale või suurendatud kaubanduse

arengule selleks, et abivahenditega katta oma rahva vajadused.

Niisiis: kas uute maade kättevõitmine Euroopas või – koloniaal- ja kaubanduspoliitika.

Kõige erinevamatest külgedest ja kõige erinevamatest vaatenurkadest langesid mõlemad viimased teed arutluste, mõttevahetuste ja vaidluste alla. Ühed kaitsesid neist esimest, teised – teist. Lõppude lõpuks jäi ülekaalu just nimelt viimane vaatenurk.

Kõige tugevamaks teeks oleks olnud muidugi esimene neist kahest. Uute maade omandamine ja sinna elanikkonna ülejääkide asustamine omab lõpmatult palju eeliseid, eriti kui rääkida mitte tänapäeva vaatenurgast, vaid tuleviku vaatenurgast lähtudes.

Juba üksinda võimalus säilitada kogu rahvuse vundamendina terve talupojaseisus omab täiesti hindamatut tähendust. On ju väga paljud meie tänapäeva hädad ainult linna- ja maaelanikkonna vaheliste ebatervete vastastikuste suhete tulemuseks. Tugeva väike- ja keskmiktalupoegade kihi olemasolu on kõikidel aegadel olnud parimaks kaitseks sotsiaalsete haiguste vastu, mille tõttu me nii väga praegu kannatame. See on lõppude lõpuks ainus lahendus, mis tagab rahvusele võimaluse tagada enese äratoitmine iseoma riigis. Ainult sel juhul kaob tööstuse ja kaubanduse hüpertroofiline roll ja nad hõivavad terve koha rahvamajanduse raames, milles on olemas vajalik tasakaal.

Tööstus ja kaubandus muutuvad sel juhul mitte rahvuse äratoitmise aluseks, vaid ainult üheks abivahendiks selle tarvis. Tööstus ja kaubandus reguleerivad sel juhul vaid tootmise ulatust, vastavalt rahvamajanduse kõikide osade tarbimise ulatusele. Täites niisugust rolli, vabastavad nad suuremal või väiksemal määral iseoma rahva toitmise probleemi välismaisest sõltuvusest. Tööstuse ja kaubanduse selline roll soodustab rahvuse vabaduse ja sõltumatuse tagamise üritust, eriti raskematel aegadel.

On iseenesestmõistetav, et selline uute maade omandamise poliitika peab olema ellu viidud mitte kusagil Kamerunis. Uusi maid tuleb praegu peaaegu eranditult otsida Euroopast. Peab endale rahulikult ja külmavereliselt ütlema, et jumalatel taevas ei olnud kavatsusi iga hinna eest tagada ühele rahvale 50 korda rohkem maad, kui omab teine rahvas. Ei tohi lubada seda, et kaasaegsed poliitilised piirid varjaks meie eest igavese õiguse ja õigluse piirid. Kui on tõsi, et meie planeet omab piisaval hulgal maad kõikide jaoks, las siis antakse meile ka selline hulk maad, mis on meile vajalik elu jätkamiseks.

Muidugi ei loovuta keegi meile maad vabatahtlikult. Siis astub jõusse meie rahvuse enesesäilitamisõigus ühes kõigi sellest tulenevate tagajärgedega. Mida pole võimalik saada heaga, seda tuleb võtta rusika jõul. Kui meie eelkäijad poleks minevikus eraldanud oma otsustused neist patsifistlikest lollustest, millest me juhindume praegu, oleks meie rahvas vaevalt küll omanud praegu isegi vaid kolmandikku sellest territooriumist, mida me omame. Siis poleks Saksa rahvust selle sõna tänapäevases mõistes Euroopas üldse olemas olnud. Ei, just nimelt tänu meie eelkäijate tugevale otsustavusele võlgneme me tänu selle eest, et omame praegu mõlemat idaprovintsi ja seega omame üldse küllaldaselt pinda jalgade all, mis annab meie riigile ja meie rahvale teatud sisemise jõu elada ja võidelda tuleviku eest.

Veel ka teistel põhjustel oleks probleemi niisugune lahendamine kõige õigem.

On ju paljud Euroopa riigid praegu otse sarnased ümberpööratud püramiidile, mis on asetatud iseoma teravikule. Paljudel Euroopa riikidel on nende endi Euroopa valdused naeruväärselt väikesed võrreldes selle rolliga, mida mängivad nende kolooniad, nende väliskaubandus jne. Välja tuleb nii: teravik – Euroopas, kuid kogu baas – maailma teistes osades. Ainult Põhja-Ameerika Ühendriikide olukord on teine. USA kogu baas asub iseoma kontinendi piires ja ainult nende teravik puudutab ülejäänud maailma osi. Siit tulenebki Ameerika nähtamatu sisemine jõud, võrreldes enamiku Euroopa koloniaalimpeeriumite nõrkusega.

Inglismaa näide ei lükka samuti öeldut ümber. Vaadates Briti impeeriumile, ei tohi unustada kogu anglosaksi maailma kui niisugust. Inglismaad ei tohi võrrelda mitte ühegi teise Euroopa riigiga juba üksinda sellepärast, et Inglismaal on niivõrd palju ühist keeles ja kultuuris USA-ga.

On selge, et uute maade kättevõitmise poliitikat võiks Saksamaa toestada ainult Euroopa sees. Kolooniad ei suuda seda eesmärki teenida, kuna neid pole kohandatud nende väga tihedaks asustamiseks eurooplastega. XIX sajandil polnud enam võimalik saada selliseid koloniaalvaldusi. Selliseid kolooniaid võis saada ainult väga raske võitluse hinnaga. Ent kui sõda on juba möödapääsmatu, siis on palju parem võidelda mitte kaugete kolooniate, vaid maade eest, mis asuvad meie omal kontinendil.

Loomulikult võib taolise otsuse vastu võtta ainult täieliku üksmeele olemasolu korral. Ei tohi hakata kõhklema, ei tohi võtta poolikult sellist ülesannet, mille läbiviimine nõuab kõikide jõudude pingutamist. Niisugune otsus tuleb vastu võtta vaid siis, kui maa kõik poliitikud on täielikult üksmeelel. Iga meie samm peab olema ette dikteeritud eranditult selle suure ülesande vajaduse teadvustamisest. Tingimata tuleb endale anda täielikult aru sellest, et seda eesmärki võib saavutada ainult relvajõul ja, mõistes seda, rahulikult ja külmavereliselt minna vastu vältimatule.

Ainult sellest vaatenurgast lähtudes oleks meil omal ajal vaja olnud hinnata kõikide nende liitude sobivust, mida Saksamaa sõlmis. Võtnud vastu otsuse muretseda uusi maid Euroopas, võisime me üldiselt ja tervikuna saada neid ainult Venemaa arvel. Sellisel juhul oleksime me pidanud, sidunud jalga sõjasaapad, liikuma mööda seda teed, mida mööda kunagi läksid meie ordude rüütlid. Saksa mõõk peab võitma maad saksa adrale ja tagama sellega Saksa rahvusele igapäevase leiva.

Sellise poliitika jaoks võisime me leida Euroopas ainult ühe liitlase: Inglismaa.

Ainult liidus Inglismaaga, mis oleks katnud meie tagalat, oleksime me võinud alustada uut suurt Saksa sõjakäiku.

Meie õigus sellele poleks olnud mitte vähem põhjendatud, kui meie eelkäijate õigus. Mitte keegi meie kaasaegsetest patsifistidest ei keeldu ju söömast leiba, mis on kasvanud meie idaprovintsides, vaatamata sellele, et esimeseks “adraks”, mis on kunagi neist põldudest läbi käinud, oli, tegelikult öeldes, mõõk. Mitte mingisugused ohvrid ei oleks pidanud näima meile liialt suurtena, et saavutada Inglismaa heasoovlikkus. Me oleksime pidanud loobuma kolooniatest ja merelise suurriigi positsioonist ja sellega vabastama Inglismaa tööstuse vajadusest meiega konkureerida.

Ainult täielik selgus selles küsimuses oleks võinud viia heade tulemusteni. Me oleksime pidanud loobuma kolooniatest ja osalemisest merekaubanduses, täielikult keelduma Saksa sõjalaevastiku loomisest. Me oleksime pidanud täielikult kontsentreerima kõik riigi jõud eranditult maavägedest koosneva armee loomisele.

Tulemuseks oleks meil olnud mõningad enesepiirangud antud minutil, kuid me oleksime taganud endale suure tuleviku.

Oli aeg, mil Inglismaa oli täielikult valmis niisugusele kokkuleppele minema.

Inglismaa mõistis suurepäraselt, et pidades silmas suurt elanikkonna kasvu, peab Saksamaa hakkama otsima mingisugust väljapääsu ja on sunnitud kas minema kokkuleppele Inglismaaga ühise poliitika pidamiseks Euroopas, või ilma Inglismaata kontsentreerima oma jõud osalemiseks maailmapoliitikas.

XX sajandi künnisel proovis London alustada lähenemispoliitikat Saksamaaga. Inglased lähtusid just nimelt selle ettetunnetamisest, millest me rääkisime eelpool. Just siis olekski esimest korda võidud konstanteerida seda ilmingut, mis järgnevalt enam kui kord avaldus otse õudustäratavates mõõtmetes. Meie, näete, ei soovinud mitte mingi hinna eest lubada tekkida isegi mõttel sellest, et Saksamaa hakkab Inglismaa jaoks kastaneid tulest välja tooma. Nagu oleks tõepoolest maailmas olemas teistsuguseid kokkuleppeid, peale mõlemapoolsetele järeleandmistele põhinevate. Kuid selline liit Inglismaaga oli siis ju täiesti võimalik. Briti diplomaatia oli piisavalt tark selleks, et mõista, et mistahes kokkulepe Saksamaaga on võimalik ainult mõlemapoolsete järeleandmiste alusel.

Kujutame endale vaid üheks minutiks ette, et meie, Saksamaa, välispoliitika oleks olnud sedavõrd tark, et 1904. a. võtta oma peale Jaapani roll. Kujutage seda endale kasvõi hetkeks ette ja te mõistate, kuivõrd head tagajärjed oleks sellel võinud Saksamaa jaoks olla.

Siis ei oleks asi jõudnud “maailmasõjani".

Veri, mis oleks olnud valatud 1904. a., oleks sajakordselt säästnud verd, mida valati aastatel 1914-1918.

Aga millise võimsa positsiooni oleks praeguseks saavutanud sel juhul praegu Saksamaa!

Sellest vaatepunktist oli liit Austriaga muidugi rumalus.

See riiklik muumia sõlmis liidu Saksamaaga mitte selleks, et koos võidelda sõjas, vaid selleks, et tagada igavest rahu, mil teel oleks võinud targalt, aeglaselt, kuid süstemaatiliselt viia asi saksa mõjujõu kõrvaldamisel Habsburgide monarhias täieliku lõpuni.

See liit Austriaga oli mõttetu juba üksinda selle tõttu, et Saksa riigil polnud mingit kavatsust sõlmida liitu Habsburgide monarhiaga, mis ei omanud ei tahet ega jõudu teha lõpp või isegi lihtsalt nõrgendada degermaniseerimis- protsessi, mis levis kiiresti iseoma piirides. Kui Saksamaa ei omanud rahvuslikku arusaama ja otsustavust niivõrd, et vähemalt Austria käest välja rebida 10 miljoni venna saatus, siis kuidas oli võimalik oodata, et ta leiab endas arusaama vajadusest enam kaugeleulatuvate plaanide järele, millest me räägime eespool. Saksamaa käitumine Austria küsimuses oli katsekiviks, millel kontrolliti kogu tema seisukohta neis põhiküsimustes, mis otsustasid kogu rahvuse saatust.

Näis, et igal juhul ei oleks tohtinud vaadata rahulikult sellele, kuidas aasta-aastalt hävitatakse Saksa mõjujõudu Austria-Ungari monarhias. Tundus, et kogu liidu hinnalisus Austriaga seisnes meie

jaoks just nimelt selles, et säilitada Saksa mõjujõudu.

Ja mis siis juhtus? Tee, millest me rääkisime eespool, oli tunnistatud täiesti vastuvõetamatuks. Saksamaal ei kardetud midagi nii palju, kui sõda, ent poliitikat aeti selliselt, et sõda pidi tingimata tulema ja veel meie jaoks väga ebasoodsal momendil. Inimesed, kes määrasid Saksamaa saatust, soovisid, et maa põgeneks vältimatu saatuse eest, tegelikult sai saatus maa kätte veelgi kiiremini. Unistati rahu säilitamisest kogu maailmas, kuid lõpetati Maailmasõjaga.

Vaat´, milline on selle peamine põhjus, miks kolmandast Saksa tuleviku hävitamise teest, millest me rääkisime eespool, ei tahetud isegi mõelda. Inimesed teadsid, et uusi maid võib omandada ainult Euroopa idaosas, inimesed teadsid, et seda ei saa teha ilma võitluseta ja need inimesed tahtsid iga hinna eest säilitada rahu. Saksa välispoliitiliseks loosungiks polnud juba ammu enam "Saksa rahvuse säilitamine iga hinna eest", tema loosungiks sai juba ammu: "kogu maailma rahu säilitamine iga hinna eest". Millisteks osutusid tulemused – on kõikidele teada.

Mul tuleb sellest rääkida veelgi põhjalikumalt.

Seda kõike silmas pidades jäi järele ainult neljas võimalus: tööstuse ja maailmakaubanduse kiirendatud arendamine, sõjalaevastiku loomine ja kolooniate kättevõitmine.

Selline arengutee näis esmapilgul kergemana. Uute maade asustamine – see on pikaajaline protsess, mis nõuab vahel terveid sajandeid. Meie vaatenurgast seisnebki selles selle tee sisemine jõud, kuna siin pole asi mööduvast välgatuses, vaid järk-järgulises, kuid see-eest põhjalikus ja pikaajalises kasvuprotsessis. Selles seisnebki selle tee erinevus kiire industrialiseerimise teest, mida võib suureks puhuda väheste aastate jooksul, kuid pärast veenduda, et kõik see osutus lihtsalt seebimulliks. Palju kiiremini võib ehitada laevastiku, kui raskes võitluses rea takistustega luua talumajandus ja asustada farmeritega uued maad. Kuid see-eest on laevastikku palju kergem purustada, kui lõhkuda loodud tugev maamajandus.

Ent kui Saksamaa juba läks mööda tema poolt valitud teed, siis oleks tulnud vähemalt selgelt aru saada, et ka see arengutee viib ühel ilusal päeval vältimatult sõjani. Ainult lapsed võisid uskuda sellesse, et sõbralike veenmistega ja toredate fraasidega pikaajalisest rahust võime me "rahvaste rahuvõistluses" saada ja kinni hoida oma osa kolooniatest, olemata seatud vajaduse ette võtta kasutusele relvade jõudu.

Ei, kui me läksime juba seda teed, on selge, et ühel ilusal päeval pidi Inglismaa saama meie vaenlaseks. Täiesti rumal oli olla rahulolematu sellepärast, et kuri Inglismaa, näete isegi, otsustas meie rahulikele nõudlustele vastata oma jõudu teadvustava egoisti jõhkrusega.

Muidugi ei oleks meie, heakesed sakslased, kunagi julgenud käituda, nii nagu inglased.

Saksamaa võis uute maade kättevõitmise poliitikat Euroopas pidada ainult liidus Inglismaaga Venemaa vastu ja ka vastupidi: kolooniate kättevõitmise ja oma maailmakaubanduse suurendamise poliitikat võis Saksamaa pidada ainult koos Venemaaga Inglismaa vastu. Tundub nagu, et antud

juhul oli vaja vähemalt teha vajalikke järeldusi ja eelkõige – kuidas võiks kiiremini saata kuradile Austria.

Kõikidest vaatenurkadest oli liit Austriaga XX sajandi algul juba tõeline mõttetus.

Paraku, meie diplomaatia ei mõelnud ei liidust Venemaaga Inglismaa vastu ega liidust Inglismaaga Venemaa vastu, aga kuidas siis, mõlemail neil juhul oleks ju sõda olnud vältimatu. Vahepeal asus Saksamaa suurendatud industrialiseerimise ja kaubanduse arendamise teele just selleks, et "vältida sõda". Saksa diplomaatiale tundus, et tema valem "rahulikust majanduslikust sissetungist" on selleks kõikepäästvaks valemiks, mis nüüd ja igavesti muudab endise jõupoliitika liigseks. Ent aeg-ajalt elas see veendumus üle mõningaid kõhklusi, eriti siis, kui Inglismaa poolt kostus ähvardusi, esmapilgul meie diplomaatia jaoks täiesti arusaamatuid. Siis tuldi meil järeldusele, et on vaja ehitada suur laevastik, kuid jällegi, kaitsku meid selle eest jumal, mitte pealetungieesmärkidel ja mitte selleks, et hävitada Inglismaad, vaid eranditult meile juba hästi tuntud "kogu maailma rahu" ja meie kurikuulsate "rahulike" võitude "kaitseks" maa peal. Ja otsustanud ehitada laevastiku, püüdsime me taas ilmutada tagasihoidlikkust mitte ainult laevade hulga küsimuses, vaid ka küsimuses nende tonnaažist ja relvastusest. Aga kuidas siis, me pidime ju ka siin demonstreerima meie täiesti "rahumeelseid" kavatsusi.

Kogu loba meie eelseisvast maade kättevõitmisest eranditult rahumeelsete majanduslike vahenditega oli suurim rumalus, vahepeal sai see rumalus meie riikliku poliitika printsiibiks. See rumalus kasvas veelgi, kui "me" ei häbenenud toomast eeskujuks Inglismaad selle tõestuseks, et taoline rahumeelne sissetungimine on täiesti võimalik. Kahju, mida tol ajal tõid meie ajalooprofessorid, on raskelt parandatav, see oli lihtsalt kuritegu. Selline kergemeelne ajalookujutlus kõlbab vast ainult näiteks sellele, kuivõrd paljud inimesed on võimelised "tundma õppima" ajalugu ilma, et midagi sellest taibata. Inglismaa ajalugu kõlbas just täpselt selleks, et tõestada otse vastupidist teooriat. Oli ju nimelt Inglismaa selleks maaks, mis kõik oma majanduslikud saavutused suurima julmusega on kätte võitnud. Just nimelt tema valmistas kõik oma saavutused selles osas ette relvajõul ja säilitas neid seejärel sama jõu abil. Briti riikliku poliitika kõige iseloomustavamaks jooneks ongi see, et inglased oskavad suurepäraselt ära kasutada poliitilist võimu majanduslikeks saavutusteks ja vastupidi, majanduslikud võidud – otsekohe muuta poliitiliseks võimuks. Seejuures palun tähele panna: milline rumalus on eeldada, et inglased isiklikult on liiga "arad", et loovutada oma verd maa majanduspoliitika kaitseks! Selline asjaolu, et Inglismaa ei omanud pika aja jooksul "rahvaarmeed", ei anna mitte mingil juhul tunnistust inglaste "argusest". Sõjaliste jõudude organisatsiooniline vorm ei oma mingit otsustavat tähtsust. Otsustavad tahe ja valmisolek kuni lõpuni ära kasutada seda sõjalise organisatsiooni vormi, mida rahvus antud momendil omab. Kuid Inglismaa omas alati sellist relvastust, mis antud momendil oli talle vajalik. Inglismaa lasi alati käiku need võitlusvahendid, mis tõotasid edu. Inglismaa sõdis palgaarmee abil, kuni sellega oli võimalik toime tulla. Kuid Inglismaa, kui oli tarvis, valas oma parimate poegade kallihinnalist verd, kui vaid seda nõudis asja edu. Ja alati leidus Inglismaal võitlemiseks vankumatut otsustavust, püsivust ja kõige suuremat kangust.

Kuid Saksamaal me lõime karikatuuri inglastest ja Briti impeeriumist. Kooli, pressi, huumoriajakirjade vahendusel loodi selline karikatuurne ettekujutus, mis mitte midagi peale kurja

enesepettuse meile ei andnud. See totter ettekujutus inglastest nakatas järk-järgult kõiki ja kõike. Tulemusena tekkis hiiglaslik Inglismaa alahindamine, mis lõpuks enda eest väga tugevalt kätte maksis. See võltsing oli niivõrd sügav, et peaaegu kogu Saksamaa kujutas endale inglast ette kui inimest, kes on võimeline igasugusteks pettusteks ja samal ajal uskumatult arg kaupmees. Meie professoritele ja teadlastele, kes levitasid sellist ettekujutust Inglismaast, isegi ei tulnud pähe küsimus sellest, milliste vahenditega siis selline rahvas võis luua suure maailmariigi. Neid, kes hoiatasid sellise karikatuuri eest, ei tahetud kuulata, nende hoiatused vaikiti maha. Ma mäletan elavalt, kuidas venisid pikaks mu kolleegide näod rügemendist, kui me osutusime Flandria väljadel olevat nägu näo vastu inglise Tomidega. Juba peale mõningaid lahingupäevi hakkasid kõik meie poisid suurepäraselt aru saama, et need Šoti sõdurid, kellega meil nüüd tuli kokku põrgata, pole kaugeltki mitte sarnased sellele karikatuurile, mida joonistati meie humoristlikes lehtedes ja ka meie sõjateadetes, trükiti ajalehtedes.

Juba neil päevil tuli mul hästi läbi mõelda see, milline peab olema propaganda vorm, et see oleks tõepoolest otstarbekas.

Siiski tõi selliste võltsitud vaadete levitamine inglaste suhtes vahetevahel härrastele levitajatele ka kasu: sel, ehkki ebaõigel näitel demonstreeriti rahuliku majandusliku maa hõivamise teooria õigsust. Inimesed ütlesid endale: see, mis õnnestus inglastel, õnnestub kindlasti ka meil, sakslastel, seda enam, et meie maal on olemas Saksa sirgjoonelisuse eelis ja me ei sarnane üldsegi inglastele nende spetsiifilise inglise “salakavaluse” osas. Selle, iseomale omistatud omadusega

loodeti meil võita väikerahvuste heatahtlikkust, samuti suurte usaldust.

Et meie niinimetatud sirgjoonelisus on teiste jaoks kui terav nuga, ei tulnud meile pähegi, kasvõi juba seetõttu, et me ise uskusime tõsiselt oma üleolekusse. Kogu ülejäänud maailm aga nägi selles meie käitumises ei midagi muud, kui eriti rafineeritud valelikkuse väljendust. Ainult Saksa revolutsioon, paljudele suurimaks üllatuseks, avas neil silmad, kuivõrd lollid me, ausalt öeldes, oleme. Sellise maa “rahuliku majandusliku hõivamise” rumalus näitab täie selgusega ka seda, kuivõrd ekslik oli meie kolmikliit. Millise teise maaga oligi võimalik sellises olukorras astuda liitu? Sõjalisi vallutusi, liidus Austriaga, muidugi polnud võimalik teha, isegi mitte ainult Euroopas. Selles just seisneski kolmikliidu nõrkus alates tema olemasolu esimestest päevadest. Bismarck võis endale lubada sellise surrogaadi ajutist kasutamist. Ent see oli juba täiesti lubamatu lollpeadele, Bismarcki järglastele, eriti sellisel epohhil, kui eeldused, mis Bismarcki ajal olid olemas, selliseks liiduks täiesti puudusid. Bismarck võis veel loota, et Austria näol on tal tegemist Saksa riigiga, kuid sellest ajast oli juba sisse viidud üldine valimisõigus ja see riik muutus täiesti ilmselt rahvuste kaoseks, kaotas oma Saksa loomuse ja, lisaks sellele, hakati seda veel juhtima parlamentlikul viisil.

Liit Austriaga oli lihtsalt kahjulik ka rassipoliitika vaatenurgast. Saksamaa kannatas uue suure slaavi riigi loomise tõttu oma riigi piiridel, ehkki oli täiesti selge, et varem või hiljem see slaavi riik võtab Saksamaa suhtes täiesti teise positsiooni, kui, ütleme, Venemaa. Liit Austriaga muutus nõrgaks ja tühjenes sisemiselt iga aastaga veel seetõttu, et liiduidee üksikud suured kandjad kaotasid üha enam ja enam mõjuvõimu Austria monarhias ja neid tõrjuti aina rohkem nende senistelt juhtivatelt ametipostidelt.

XX sajandi künnisel astus Saksamaa liit Austriaga, sisuliselt öeldes, umbes sellisesse staadiumisse, milles oli ka Austria liit Itaaliaga.

Juba psühholoogilisest vaatenurgast oli kolmikliidu hind väga väike, kuna iga liidu tugevus muutub alati seda väiksemaks, mida enam ta eesmärgid ammenduvad asjade olemasoleva olemuse säilitamisega. Ja vastupidi, iga liit muutub seda tugevamaks, mida rohkem eri lepinguosalised, kes osalevad selles liidus, võivad loota tema abil realiseerida ekspansiooni täiesti konkreetseid eesmärke. Ja siin, nagu ka igas teises osas, ei ole jõud mitte kaitses vaid pealetungis.

Erinevates kohtades mõisteti seda juba siis väga hästi. Seda ei mõistnud kahjuks ainult niinimetatud "kutsutud". Eraldi pidas Lüdendorf, tol ajal suure kindralstaabi kolonel, oma kohuseks osutada nendele puudustele oma kirjalikus ettekandes, mis oli tema poolt esitatud 1912. a., kuid arusaadavalt ei osutanud meie "riigimehed" sellele dokumendile väikseimatki tähelepanu. Selge arusaam niisugustest lihtsatest asjadest on omane ainult meile, tavalistele surelikele, mis puutub aga härrastesse "diplomaatidesse", siis pole nemad juba põhimõtteliselt võimelised neid mõistma.

Saksamaale oli veel õnneks, et sõda puhkes 1914. a. konflikti tõttu, millesse Austria oli otseselt segatud, nii et Habsburgidel ei jäänud üle muud, kui sõjast osa võtta. Kui sündmused oleksid arenenud teisiti, oleks Saksamaa arvatavasti jäänud üksinda. Habsburgide riik poleks soovinud ega suutnud võtta osa sõjast, mis oleks puhkenud vahetult Saksamaa tõttu. See, mille eest järgnevalt mõisteti hukka Itaaliat, oleks kindlasti veelgi varem juhtunud Austriaga. Austria oleks jäänud "neutraalseks" ja püüdnud end sellega kaitsta selle eest, et revolutsioon oleks alanud otse sõja puhkedes. Austria slaavlased oleksid sellises olukorras eelistanud juba 1914. a. pigem kukutada monarhiat, kui lubada, et Austria sõdiks Saksamaa eest. Ainult väga vähesed mõistsid tol ajal neid ohte ja neid liigseid raskusi, mida loob endale Saksamaa, tänu liidupoliitikale Austriaga.

Oli küllalt üksinda juba sellest, et Austrial oli liiga suur arv vaenlasi, kes mõtlesid vaid sellele, kuidas saada pärandus surevalt Habsburgide riigilt. Täiesti selge, et aja jooksul pidi Saksamaa vastu kogunema vaen juba üksinda seetõttu, et temas nähti Austria monarhia lagunemise aeglustumise põhjust – lagunemise, mida kõik kannatamatult ootasid nimelt lootuses saada tükike pärandust. Lõppude lõpuks hakkasid kõik tulema sellele järeldusele, et kuni Viini päranduseni võib jõuda vaid, klaarides arved Berliiniga. Seda esiteks.

Teiseks, tänu liidule Austriaga kaotas Saksamaa kõik parimad ja rikkamad perspektiivid sõlmida muid liite. Vastupidi, tema suhted Venemaaga ja isegi Itaaliaga muutusid aina enam ja enam pingelisemaks. Seejuures tuleb tingimata märkida, et üldine meelestatus Saksamaa suhtes oli Roomas täiesti sõbralik, samal ajal, kui suhtumine Austriasse oli vaenulik. Iga itaallase hinges elas alaliselt vaenulik tunne Austria vastu ja see valgus enam kui kord väljapoole.

Kui juba Saksamaa võttis kursi kõrgendatud industrialiseerimisele ja kaubanduse kõrgendatud arendamisele, siis, rääkides asjast, ei jäänud järele väikseimadki põhjust võitluseks Venemaaga. Ainult mõlema rahvuse halvimad vaenlased olid huvitatud sellest, et selline vaen tekkiks. Ja tõepoolest nii see oligi: just nimelt juudid ja marksistid esmajärjekorras mürgitasid kõikide

vahenditega need kaks riiki üksteise peale.

Lõpuks, kolmandaks, Saksamaa liit Austriaga varjas endas lõputuid ohte veel sellepärast, et paljusid riike oli kerge ahvatleda perspektiiviga Austria jagamisest ja nende teatud autasustamisest endiste Austria maade arvel.

Doonauäärse monarhia vastu oli kerge tõsta kogu Ida-Euroopat, eriti aga Venemaad ja Itaaliat. Kui Saksamaa poleks asunud liidus Austriaga, mille pärand kujutas sellist ahvatlust teistele riikidele, siis ülemaailmset koalitsiooni, mis hakkas moodustuma kuningas Edwardi lahke käe abil, poleks kunagi tekkinud. Ainult õnnetu liidu tõttu Austriaga õnnestus Saksamaa vaenlastel nii kergesti ühendada ühisrindeks niivõrd erinevate püüdlustega ja eesmärkidega riigid. Astudes ühisesse võitlusse Saksamaa vastu, lootsid kõik need riigid sellele, et nad võivad laiendada oma piire Austria arvel. Kuid see asjaolu, et Saksamaaga liitus salamahti veel Türgi, ainult tugevdas seda ohtu erakordsel määral. Aga internatsionaalne juudi kapital kasutas tulevast Austria pärandit ära kui peibutist. Juudi kapital töötas juba ammu välja plaani Saksamaa hävitamiseks, kuna tol ajal Saksamaa ei soovinud veel alluda juutide majanduslikule ja finantskontrollile, mis seisis riikide üle. Ainult tänu sellele õnnestuski kokku klopsida hiiglaslik koalitsioon, millele sisendas veendumust võiduks juba üksinda hiiglaslik hulk lippude alla kogutud sõdureid.

Juba minu Austrias oleku ajal kutsus liit Habsburgide monarhiaga minus esile vastumeelsust. Nüüd aga muutus ta mulle kõige raskemate sisemiste üleelamuste põhjustajaks, mis edaspidi ainult tugevdasid minus ammu väljakujunenud arvamust.

Väikestes ringkondades, millistes ma siis keerlesin, ei teinud ma väikseimatki saladust oma veendumusest, et see õnnetu leping, millega riik on määratud hääbumisele, viib Saksamaa vältimatult katastroofile, kui me ei suuda õigeaegselt katkestada seda lepingut. See minu veendumus oli vankumatu. Kuid siis puhkes Maailmasõda ja inimesed kaotasid hetkeks võime mõistlikult olukorda kaaluda. Esimeste sõjapäevade kihk sundis pead kaotama isegi neid, keda juba ametiseisund ise kohustas kõige kainemale arvestusele. Kui ma ise sattusin rindele, siis kõikjal, kus neil teemadel käis arutlus, ütlesin ma otse ja avalikult välja arvamuse, et mida rutem katkestatakse leping Austriaga, seda parem Saksa rahvusele; ma rääkisin kindlalt, et lahtiütlemine liidust Austriaga ei ole üldsegi meiepoolne ohver, kui Saksamaa võiks tänu sellele saavutada temaga sõdivate suurriikide arvu vähenemise, ma ei väsinud tõestamast, et miljonid meie vennad riietusid soldatimundritesse mitte selleks, et päästa laostunud ja hukkuvat Austria dünastiat, vaid selleks, et päästa saksa rahvas.

Mitte kaua enne sõda näis mõnikord, et vähemalt mõningates ringkondades hakkasid tekkima mõningad kahtlused Austriaga liidus olemise õigsusest. Saksa konservatiivsete leeris hakkasid aeg-ajalt kõlama hoiatavad hääled, kuid, paraku, need mõistlikud hääled jäid vaid üksikuteks häälteks kõrbes. Saksamaa jätkas uskumist sellesse, et tema poolt valitud tee on õige, et sel teel ta “võidab kätte” maailma, et edu on hiigelsuur ja ohvrid tühised.

Meil, õnnetuil, “mittekutsutuil”, ei jäänud muud üle, kui vaikides vaadata, kuidas niinimetatud “kutsutud” lähevad otseteed kuristikku, kaasates enda järel kogu rahva

* *

*

Ainult tänu kogu meie poliitilise mõtte teatud haigestumisele osutus võimalikuks, et suurt rahvast toideti pikka aega rumala loosungiga “majanduslikust kättevõitmisest” ja jutlustati talle “rahust kogu maailmas”, kui lõplikust poliitilisest eesmärgist.

Saksa tehnika ja tööstuse triumfid, mis kasvatasid Saksa kaubanduse edu – kõik see sundis unustama, et esimeseks ja põhiliseks eelduseks kõigele sellele on eelkõige tugeva riigi olemasolu. Kuhu nüüd! Teatud ringkondades hakati kinnitama juba otse vastupidist – et riik ise on kohustatud oma olemasoluga tagama tehnika ja tööstuse õitsengut, et riik ei kujuta enam ei rohkemat ega vähemat, kui majanduslikku instituuti, et riiki peab juhtima vaid kooskõlas majanduslike püüdlustega, et ka kogu riigi edasine olemasolu sõltub majandusest, et just nimelt selline asjade seis on kõige loomulikum ja kõige tervem ja seda tuleb kaitsta ka tulevikus.

Me aga teame, muuseas, et tegelikult ei oma riik midagi ühist selle või teise majandusliku mõtteviisiga, selliste või teiste majandusliku arengu vormidega.

Riik ei ole sugugi lihtsaks majanduslike kontrahentide ühenduseks, mis koguneb ühte määratud riiklikul territooriumil, eesmärgiga ühiselt täita oma majanduslikke ülesandeid. Ei, riik on füüsiliselt ja vaimult võrdsete inimolendite ühendus, ühendus, mis seab endale ülesandeks võimalikult paremini jätkata oma sugu ja saavutada eesmärke, mis talle on saatuse poolt määratud. Riigi eesmärgi ja olemasolu mõte seisneb – ainult selles ja ei mitte milleski muus. Majandus on seejuures ainult üheks paljudest allutatud vahendeist, mis on vajalikud seatud eesmärkide saavutamiseks. Majandus ei ole kunagi riigi esmapõhjuseks ega eesmärgiks, kuivõrd muidugi antud riik päris algusest peale ei ole üles ehitatud valel ja loomuvastasel alusel. Ainult nii võib mõista, kuidas riik kui niisugune ei oma üldse vajalikku eeldust selleks või teiseks territoriaalseks piiranguks. See viimane on iseloomulik ainult nendele rahvastele, kes tahavad oma jõududega tagada oma rahva toitmise, s.o. on valmis iseoma tööga tagama enda olemasolu. Kuid on olemas ka rahvad-taelad, kes oskavad teatud määrani pugeda maailma teistesse osadesse ja erinevatel ettekäänetel sundida teisi rahvaid töötama enda asemel; sellised rahvad-taelad oskavad luua uusi riike, sõltumata iseoma territooriumitest.

Juudi riik polnud kunagi territoriaalselt piiratud; ta oli alati universaalne territooriumi vaatenurgast, kuid väga piiratud iseoma rassilise koosseisu vaatenurgast. Vaat´, milleks see rahvas alati lõi riigi riigis. Üheks juutide poolt leiutatud kõige geniaalsemaks trikiks on see, et nad suutsid salakaubana esitleda oma riiki kui “religiooni” ja tagasid endale sellega salliva suhtumise aarialaste poolt. Tegelikult pole Moishe religioon mitte midagi muud, kui õpetus juudi rassi säilitamisest. Vaat´, miks ta hõlmabki selleks kõikide teaduste suundi, sealhulgas sotsioloogiat, poliitikat ja majandust.

Kõikide inimühenduste moodustamise esmaseks põhjuseks on soojätkamise instinkt. Kuid just tänu sellele on riik rahva organism ja mitte majanduslik organism. Siin on hiigelsuur vahe, ehkki see

jääb tänapäeva mahajäänud, niinimetatud “riigitegelastele” täiesti arusaamatuks. Meie riigimehed arvavad, et nad võivad riigi üles ehitada eranditult majandusele, tegelikult aga on riik iidsest ajast olnud ja on ainult selle tegevuse ja nende omaduste produkt, mis on pandud esmajärjekorras tahtesse säilitada liik ja rass.

Need viimased omadused pole omased kaubanduslikule egoismile, vaid kangelaslikule voorusele, kuna liigi olemasolu säilitamine eeldab tingimata indiviididepoolset valmisolekut eneseohverduseks. Selles peitubki poeedi poolt väljaöeldu mõte: “ja kes oma elu andma valmis pole, see elu omama ei ole väärt”. Valmisolek ohverdada isiklik olemasolu on vajalik, et säilitada liik. Siit on selge, et tähtsaimaks eelduseks riigi moodustamiseks ja säilitamiseks on eelkõige teatud ühistunde olemasolu, mis põhineb kuuluvusele ühesugusesse sugukonda ja liiki, valmisoleku olemasolu võidelda kõikide vahenditega selle kogukonna säilimise eest. Rahvastel, kes paiknevad iseoma territooriumil, viib see vooruslikkuse ja kangelaslikkuse õitsengule. Rahvastel-parasiitidel viib see silmakirjalikkuse ja julma salakavaluse õitsengule, kui vaid need viimased väheaustatud omadused ei olnud juba selle esmapõhjuseks, et antud riik võis üldse tekkida. Sellise või teise riigi tekkimine on alati vältimatult (igal juhul oma arengu esimestel astmetel) tingitud just nimelt eeltoodud faktoritest. Seejuures saavad kaotuse osaliseks rahvaste võitluses enesesäilitamise eest, s.o. sattuvad orjusse ja sellega varem või hiljem määratakse väljasuremisele, just nimelt need rahvad, mis paistavad silma väikseima sangarluse ja voorusega, kõrvuti nende rahvastega, kes ei suutnud õigeaegselt mõista parasiitlike riikide valelikkust ja salakavalust. Nendel viimastel juhtudel on asi mitte ainult niivõrd mõistuse puudumises, kuivõrd mehisuse ja otsustavuse puudumises, kusjuures mehisuse puudumist püütakse sageli peita “humaansuse” mantoo alla.

Ainult väga harvadel juhtudel langeb ühe või teise riigi sisemine kindlus kokku niinimetatud majandusliku õitsenguga. Vastupidi, võib tuua arvutul hulgal näiteid sellest, kuidas niisugune õitseng osutas just riigi lähenevale langusele. Juba ainuüksi sellest on näha, kuivõrd antud riigi püsivus ja tugevus üldse mitte ei sõltu nii suurel määral majandusest. Kui inimkogukondade moodustumine sõltuks esmajärjekorras majanduslikest jõududest ja instinktidest, siis peaks kõrgem majanduslik õitseng tingimata samal ajal tähendama ka riigi kõrgemat jõudu. Siiski me näeme vastupidist.

Usk kõikepäästvasse majanduslikku jõudu kui ainsasse, mis on suuteline riiki tugevdama, jätab eriti kummalise mulje siis, kui seda “tõde” jutlustatakse maal, mille tegelik ajalugu õpetab just vastupidist. Sest just Preisimaa ajalugu tõestab erakordse selgusega, et riigi moodustamiseks on nõutavad mitte materiaalsed omadused, vaid ideaalsed voorused. Ainult nende viimaste kaitse all tõuseb ja lööb õitsele ka majandus ja selle õitseng jätkub vaid seniajani, kuni nende puhtriiklike omaduste hukuga koos ei hukku ka majandus ise. Just nimelt seda protsessi me, paraku, jälgime praegu tema kõige kurvastavamal kujul. Inimeste materiaalsed huvid õitsevad alati ainult inimkonna sangarlike vooruste kaitse all. Kuid tasub materiaalsetel huvidel vaid kerkida esiplaanile, kui nad sellesamaga rebivad katki oma eeldused iseendi olemasoluks.

Saksamaa ajaloos saatis riiklikkuse tõusu alati ka majanduslik tõus, ent alati, kui vaid majandus muutus meie rahva elu ainsaks sisuks, halvenesid ideaalsed voorused, riik käis alla ja oma langemisel kiskus sinna mõne aja pärast ka majanduse.

Kui me esitame endile küsimuse, millised faktorid nimelt on peamised riigi moodustamiseks ja kindlustamiseks, siis me peame, lühidalt öeldes, vastama: võime eneseohverduseks, eraldi iga indiviidi tahet eneseohverduseks ühise heaolu nimel. Et need voorused ei oma midagi ühist majandusega, on juba selge ainult seetõttu, et inimesed ei too end kunagi ohvriks neil viimastel motiividel. Inimene sureb oma ideaalide eest, kuid ta ei kaldu surema oma "asja" eest. Inglased tõestasid kõige paremini oma üleolekut inimhingest selles, millise motivatsiooni nad suutsid anda oma võitlusele. Samal ajal, kui meie, sakslased, viskusime leiva järele, võitles Inglismaa "vabaduse" eest ja seejuures mitte iseoma vabaduse eest, vaid väikeste rahvuste vabaduse eest. Meil naerdi sellise jultumuse üle, meil tunti meelehärmi sellise inglaste agiteerimise pärast. Ent see tõestas vaid, kui lootusetult rumalad olid ühiskondliku arvamuse juhid Saksamaal veel enne sõja algust. Meil ei omatud juba ka siis mingit arusaamist sellest, millised faktorid on suutelised tõstma inimesi võitlusse ja kutsuma neis esile valmisolekut minna vabatahtlikult surma ühise asja eest.

Siin on fakt. Kuni saksa rahvas kogu 1914. a. jooksul arvas, et ta peab võitlust ideaalide eest, oli ta kindel, kuni vaid selgus, et võitlust tuleb pidada ainult tüki leiva eest, hakkas ta ilmutama valmisolekut lüüa kõigele käega.

Meie teravmeelsed "riigijuhid" olid siiralt hämmeldunud niisugustest muutustest meeleolus. Nii nad ei mõistnudki, et kuni inimene peab võitlust ainult ühtede või teiste majanduslike kasude eest, hakkab ta iga hinna eest vältima surma kas või juba sel lihtsal põhjusel, et teisiti ei saa ta neid kasusid ära kasutada. Vaadake, - mure oma lapse päästmise eest teeb kangelannaks isegi kõige nõrgema ema. Nii on see ka ühiskondlikus elus. Vaid võitlus liigi säilimise eest, isakodu ja kodumaa eest, oma riigi püsimise eest – ainult niisugune võitlus andis kõikidel aegadel inimestele jõudu minna otse vaenlase tääkide otsa.

Igaveseks tõeks jääb järgmine:

Mitte kunagi veel ajaloos pole ükski riik loodud rahumeelse majandustegevuse abil, riigid loodi alati ainult tänu liigi säilitamise instinktile, sõltumata sellest, kas see instinkt oli määratletud kangelaslikust voorusest või kavalast salakavalusest; esimesel juhul tuli välja aarialik töö- ja kultuurriik, teisel juhul – parasiitlikud juutide kolooniad. Kui vaid ühe või teise rahva või riigi puhul võetakse ülimaks majanduslikud motiivid, on tulemuseks ainult see, et majandus ise muutub selle rahva allumise ja rõhumise põhjuseks. Saksamaal levitati enne sõda kõige laiemal viisil usku sellesse, et just nimelt kaubandus- ja koloniaalpoliitika läbi õnnestub Saksamaa jaoks avada tee maailma kõikidesse maadesse või isegi lihtsalt võita kogu maailm. Sellise usu tekkimine ise oli klassikaliseks sümtomiks sellest, et Saksamaal on kaotatud arusaam tõelistest riiklikest voorustest, on kaotatud tahtejõud ja otsustavus tegutsemiseks. Ainsaks kättemaksuks selle eest oli Maailmasõda kõikide tema tulemustega.

Sellised Saksa rahvuse meeleolud – kuid need olid enne sõda peaaegu üldised – pidid näima seletamatute mõistatustena neile, kes ei osanud olukorda sügavamalt analüüsida. Kujutas ju just nimelt Saksamaa enesest suurepärast näidet riigist, mis tekkis puhtalt poliitiliste faktorite jõul. Saksamaa põhituumik – Preisimaa – tekkis tänu tema poegade imelisele kangelaslikkusele ja üldsegi

mitte tänu finantsoperatsioonidele või kaubanduslikele tehingutele. Saksa impeeriumi tekkimine ise oli imeliseks autasuks sõjalise vapruse ja tugeva poliitilise juhtimise eest. Küsitakse, kuidas võis ometi juhtuda, et nimelt saksa rahvas lubas oma poliitilistel instinktidel haigestuda, sest siin pole asi mitte üksikutes lahutatud ilmingutes, vaid just nimelt milleski üldises. Sootulukesed meelitasid kogu rahvast, haigus võttis pahaloomuliste paisete kuju, mis lõid välja kord siin, kord seal ja sõid läbi kogu rahvuse organismi. Oleks võinud mõelda, et mingisugune pidev mürgivool imbub salapärasel teel rahvuse organismi ja hävitab kogu selle süsteemi vereringet. Ainult nii võis seletada ka seda fakti, et see kunagi nii sangarlik organism nüüd aina enam allus paralüüsile. Rahvas kaotas üha enam vaadete selgust. Nõrgenesid isegi lihtsad enese alalhoiuinstinktid.

Nüüd süvenesin ma teist korda oma elus tutvumisse selle lagundava õpetusega. Seekord tõukasid mind marksistlike raamatute poole mitte muljed igapäevasest olmest, vaid mõtisklused üldiste poliitilise elu küsimuste üle. Ma sukeldusin taas selle uue maailma teoreetilisse kirjandusse ja hakkasin süstemaatiliselt võrdlema marksistliku jutluse võimalikke resultaate selle reaalse olukorraga ja nende konkreetsete sündmustega, mida nüüd tuli jälgida, kui marksismi tulemust maa poliitilise, kultuurilise ja majanduselu osas.

Esmakordselt oma elus hakkasin ma nüüd süstemaatiliselt huvituma taolistest katsetest teha lõpp sellele ülemaailmsele katkule, mis oli koha leidnud juba meie eelnenud ajaloos.

Ma hakkasin studeerima epohhi sotsialistide-vastasest Bismarcki Eriseaduse ajast, ma hakkasin põhjalikult tundma õppima, millised plaanid seadis endale Bismarck, kuidas nimelt pidas ta võitlust ja millistena tulid välja resultaadid. Aegamööda töötasin ma nendes küsimustes oma jaoks välja täielikult lõpetatud vaatenurga. Kogu järgneva elu jooksul ei tulnud mul isiklikult neid seisukohti komavõrdki muuta. Samaaegselt tegin ma veel kord omale täpsemalt selgeks sideme, mis on olemas marksismi ja juutluse vahel.

Varem, Viinis, näis Saksamaa mulle kõikumatu viljapeana. Nüüd, paraku, tekkisid minus mõnikord juba teatud kahtlused. Oma sõprade väikestes ringkondades mässasin ma Saksa välispoliitika vastu, samuti ka selle uskumatu kergemeelsuse vastu, millega minu arvates suhtuti tol ajal tähtsamaisse probleemi – marksismi. Ma ei suutnud üldsegi mõista, kuidas võib niivõrd pimesi minna vastu gigantsetele ohtudele – marksism ise ei teinud neist ju saladust. Juba siis hoiatasin ma väiksemates ringkondades samasuguse püsivusega, nagu ma teen seda praegu suure auditooriumi ees, lollpeade ja argpükste rahustava loosungi, nagu poleks “meil karta midagi”, eest. Selline vaimne katk juba ükskord lõhkus gigantse riigi. Saksamaa ei saa moodustada erandit, ta on alluv nendele samadele seadustele, nagu ka kogu inimühiskond.

Aastate 1913-1914 jooksul tuli mul erinevates ringkondades (paljud neist inimestest jäid ka nüüd ustavaks natsionaalsotsialistlikule liikumisele) esmakordselt välja öelda veendumus, et peamiseks küsimuseks, mis omab otsustavat tähtsust kogu Saksa rahvuse saatuse jaoks, on küsimus marksismi hävitamisest.

Kolmikliidu õnnetus poliitikas nägin ma ainult üht marksismi lammutustööd. Kõige kohutavam oli see, et see mürk imbus läbi täiesti märkamatult ja mürgitas ära kogu terve majandusliku ja riikliku

arengu aluse. Inimesed, allutatuna selle mürgi mõjule, ei märganud ise sageli, kuivõrd nende tahe ja nende teod olid marksistlike jutluste, mida nad kõik sõnades hukka mõistsid, resultaatideks.

Tolleks ajaks oli saksa rahva sisemine degradeerumine juba ammu alanud. Kuid nagu see elus tihti juhtub, ei anna inimesed üldse endile aru sellest, kes on tegelik süüdlane nende heaolu lõhkumises. Aeg-ajalt pandi kõikvõimalikke diagnoose haigusele, kuid seejuures segati süstemaatiliselt ära haiguse ilmnemise ja tema tekitajate vormid. Kuna inimesed ei soovinud või ei osanud mõista haiguse tegelikke põhjuseid, kuna kogu niinimetatud võitlus marksismi vastu muutus ainult soolapuhumiseks ja šarlataansuseks.

V PEATÜKK

MAAILMASÕDA

Minu rohelise nooruse päevil ei valmistanud mulle midagi rohkem meelehärmi, kui see asjaolu, et ma sündisin sellisel ajal, mis muutus poodnike ja riigiametnike epohhiks. Mulle näis, ajaloosündmuste lained rahunesid, et tulevik kuulub ainult niinimetatud “rahvaste rahumeelsele võistlusele”, s.o. kõige tavalisematele vastastikustele kommertssidemetele koos täieliku kaitsealaste jõumeetodite välistamisega. Erinevad riigid hakkasid üha enam sarnanema lihtsate kommertsasutustele, mis konkureerivad üksteisega, tõmbavad üksteiselt ära ostjaid ja tellijaid ja püüavad üldse kõikide vahenditega panna üksteisele jalga ette, lõuates seejuures igaüks igal ristmikul oma aususest ja süütusest. Minu rohelise nooruse ajal näis mulle, et need tõekspidamised säiluvad kauaks (kõik ju ainult sellest unistasidki) ja et aegamööda kogu maailm muutub üheks suureks universaalkaupluseks, mille hooneid hakkavad ausammaste asemel kaunistama kõige osavamate petiste ja kõige rumalamate ametnike büstid. Kaupmehi hangivad inglased, kaubanduspersonali – sakslased, kuid omanike rolli võtavad, otsekui ohvrit tuues, oma peale juudid. Ega siis ilmaasjata juudid ise ole alati tunnistanud, et nende asi pole mitte teenida, vaid ainult “välja maksta” ja, lisaks sellele, valdab enamus neist paljusid keeli.

Sel minu nooruseajal ma mõtlesin sageli – miks ma ei sündinud sada aastat varem. Ah! ma võisin ju sündida, no ütleme, vähemalt vabastussõdade epohhil, kui inimene, ka mitte “tegelev asjaga”, juba iseenesest midagi maksis.

Nii ma kurvastasin sageli oma, nagu mulle näis, hilise ilmumise tõttu maailma ja nägin teenimatut saatuselööki selles, et ma ei saagi kogu elu jooksul elada keset “vaikust ja korda”. Nagu näete, olin ma juba noorelt “patsifist” ja kõik katsed kasvatada mind patsifismi vaimus läksid tühja.

Nagu laine, valas mind lootusega üle Buuri sõda.

Hommikust õhtuni neelasin ma ajalehti, jälgides kõiki telegramme ja aruandeid ja ma olin õnnelik juba seetõttu, et mul kas või eemalt õnnestus jälgida seda kangelaslikku võitlust.

Vene-Jaapani sõda tabas mind juba enamküpse inimesena. Neid sündmusi jälgisin ma veelgi tähelepanelikumalt. Selles sõjas ma asusin teatud poolele ja seejuures rahvuslikel kaalutlustel. Diskussioonidel, mis olid seotud Vene-Jaapani sõjaga, asusin ma kohe jaapanlaste poolele. Venemaa kaotuses hakkasin ma nägema ka Austria slaavlaste kaotust.

Möödus palju aastaid. See, mis varem tundus mulle pehkiva agooniana, hakkas mulle nüüd näima vaikusena enne tormi. Juba minu viibimise ajal Viinis valitses Balkanil lämmatav atmosfäär, mis ennustas äikest. Juba enam kui kord ilmusid ja lahvatasid seal üksikud põuavälgud, mis siiski kiiresti kadusid, taas loovutades koha läbipaistmatule pimedusele. Kuid puhkes esimene Balkani sõda ja koos sellega kandusid esimesed tuulepuhangud kuni närveerivasse Euroopasse. Ajajärk oli vahetult esimese Balkani sõja järel erakordselt koormav. Kõigil oli tunne lähenevast katastroofist, kogu maa justkui kuumenes ja janunes esimese vihmapiisa järele. Inimesed olid täis ootusigatsust ja ütlesid endile: las taevas lõpuks halastab, las saatus saadab kiiremini need sündmused, mis niigi on vältimatud. Ja vaat´, lõpuks valgustas esimene laine maad, algas äike ja võimsad kõuekärgatused segunesid kahurite mürinaga Maailmasõja väljadel.

Kui Münchenisse jõudis esimene teade ertshertsog Franz-Ferdinandi tapmisest (ma istusin parajasti just kodus ja kuulsin läbi akna esimesi, mitte eriti täpseid uudiseid sellest tapmisest), haaras mind esialgu ärevus, ega ta pole tapetud saksa üliõpilaste poolt, kelles kutsus esile rahulolematust troonipärija süstemaatiline töö Austria riigi slaviseerimisel. Minu vaatenurgast poleks olnud midagi üllatavat selles, et saksa üliõpilased oleks soovinud vabastada saksa rahvast sellest sisevaenlasest. On kerge enesele ette kujutada, millised oleks olnud tagajärjed, kui ertshertsogi tapmine oleks kandnud just nimelt sellist iseloomu. Tulemuseks oleks me saanud terve jälitamiste laine, mis oleks loomulikult kogu maailma poolt tunnistatud “põhjendatuks” ja “õiglaseks”. Ent kui ma sain teada eeldatava tapja nime, kui mulle öeldi, et tapja on tingimata serblane, haaras mind vaikne õudus seetõttu, kuidas ettearvamatu saatus ertshertsogile kätte maksis.

Üks kõige väljapaistvam slaavluse sõber langes ohvrina slaavi fanaatikute käe läbi.

Kes viimastel aastatel jälgis tähelepanelikult vastastikuseid suhteid Austria ja Serbia vahel, see ei võinud nüüd minutitki kahelda selles, et sündmused hakkavad pidurdamatult arenema.

Praegu puistatakse sageli Viini valitsust üle etteheidetega selle ultimaatumi eest, mille ta saatis Serbiale. Kuid need etteheited on täiesti ülekohtused. Iga valitsus maailmas oleks analoogilises olukorras talitanud niisamuti. Austria omas oma idapiiril halastamatut vaenlast, kes esines üha sagedamini ja sagedamini provokatsioonidega ja ei võinud rahuneda kuni selle hetkeni, kuni soodne olukord ei oleks viinud Austria-Ungari monarhia purustamiseni. Austrial olid kõik põhjused eeldada, et löök tema vastu on edasi lükatud maksimaalselt kuni vana imperaatori surmahetkeni, kuid seal oli alust ka eeldada, et selleks momendiks kaotab monarhia üldse juba võime osutada mingisugust tõsist vastupanu. Viimaste aastate jooksul silmakirjatses see monarhia vanadusnõdra Franz-Josephi näol kuni sellise astmeni, et laiade masside silmis pidi selle imperaatori surm vältimatult kujutama äraelanud Austria riigi enese surma. Üks kõige kavalamaid slaavi poliitika lõkse seisnes selles, et ta külvas teadlikult seda mõtet, et Austria “õitseng” tervikuna võlgneb tänu

tema monarhi tarkusele. Selle meelituse õnge sattusid Viini õukondlikud ringkonnad seda kergemini, et taoline hinnang ei vastanud tegelikele Franz-Josephi teenetele. Viini õukond ei mõistnud üldse, et sellises meelituses on varjatud iroonia. Kojas ei mõistetud või ei soovitud mõista, et mida enam monarhia saatus seotakse selle, nagu siis väljenduti, “targima monarhi” riikliku tarkusega, seda enam katastroofilisemaks muutub monarhia olukord, kuni ühel ilusal päeval koputab halastamatu surm Franz-Josephi uksele.

Kas tol ajal oleks olnud üldse võimalik endale ette kujutada Austriat ilma selle vana imperaatorita?

Kas ei korduks siis kohe see tragöödia, mis kunagi toimus Marie-Therezega?

Ei, täiesti ebaõiglased on etteheited, mis on suunatud Viini valitsusele selle eest, et ta astus 1914. a. sõtta, mida, nagu mõningatele näib, oleks võinud vältida. Ei, sõda polnud enam võimalik ära hoida, teda võis maksimaalselt lühendada vaid ühe-kahe aasta võrra. Kuid selles seisneski Saksa ja Austria diplomaatia needus, et nad püüdsid veel edasi lükata vältimatut kokkupõrget ja olid lõppude lõpuks sunnitud vastu võtma lahingu kõige ebasoodsamal momendil. Pole kahtlust, et kui sõda oleks olnud võimalik veelgi lühiajaliselt edasi lükata, oleks Saksamaal ja Austrial tulnud sõdida veelgi ebasoodsamal ajahetkel.

Ei, asi on selles, et kes ei soovinud seda sõda, see pidi omama mehisust teha vajalikud järeldused. Kuid need järeldused võisid seisneda ainult selles, et ohverdada Austria. Saksamaa ees seisis siis valik: kas võtta jaotamisest osa või tõmbuda jaotamisest tühjade kätega tagasi.

Need, kes praegu kõige rohkem torisevad olukorra üle, milles algas sõda, need, kes on praegu tagantjärele targad, - just nimelt nemad 1914. a. suvel, nemad tõukasid kõige enam Saksamaad sellesse saatuslikku sõtta.

Saksa sotsiaaldemokraatia levitas paljude aastakümnete jooksul kõige jälgimat laimu Venemaa kohta. Teisest küljest, keskpartei, lähtudes religioossetest kaalutlustest, aitas kõige enam kaasa sellele, et teha Austriast Saksa poliitikale tugi. Vaat´ nüüd tulebki meil tasuda selle arutuse eest. Me lõikame seda, mida külvasime. Vältida seda, mis juhtus, polnud mingitelgi asjaoludel võimalik. Saksa valitsuse süü seisnes selles, et võidujooksus rahu eest lasi ta käest kõige soodsama momendi sõja alustamiseks. Saksa valitsuse süü seisneb selles, et võidujooksus rahu eest asus ta liidupoliitika teele Austriaga, sidus end selle poliitikaga ja, lõppude lõpuks, sai koalitsiooni ohvriks, mis seadis vastu oma otsustavuse sõjaks, vastu meie meeletule rahu hoidmise unistusele.

Kui Viini valitsus oleks siis andnud oma ultimaatumile teise, pehmema vormi, poleks see ikkagi midagi muutnud. Kõige enam, mis oleks võinud juhtuda, oli see, et rahva rahulolematus oleks jalamaid ära pühkinud Viini valitsuse enda. Sest ultimaatumi toon oli laiade rahvamasside silmis veel liialt pehme ja üldsegi mitte liiga järsk. Kes püüab veel praegu seda eitada, see on kas unustav tühi lobiseja või lihtsalt teadlik valetaja.

Jumal, halasta, kas pole siis selge, et 1914. a. sõda polnud üldse massidele kaela määritud, et massid, vastupidi, janunesid ise selle võitluse järele!

Massid soovisid lõpuks mingit selgust. Ainult see meeleolu seletabki seda fakti, et kaks miljonit inimest, – täiskasvanut ja noort, – ruttasid vabatahtlikult lippude alla, täis valmidust anda oma viimnegi tilk verd kodumaa kaitsmiseks.

* *

*

Ma tundsin ka ise neil päevil ebatavalist hingelist tõusu. Rasket meeleolu nagu poleks kunagi olnudki. Ma ei häbene põrmugi tunnistada, et haaratuna võimsa entusiasmi lainest, langesin ma põlvili ja tänasin kogu südamest issandat jumalat selle eest, et ta andis mulle õnne elada sellisel ajal.

Algas võitlus vabaduse eest sellise jõu ja ulatusega, mida maailm veel polnud tundnud. Kui äsjaalanud sündmused võtsid sellise käigu, mida nad vältimatult pidid võtma, sai kõige laiematele massidele selgeks, asi pole enam juba vaid Serbias ega isegi mitte Austrias, et nüüd otsustatakse juba Saksa rahvuse enda saatust.

Peale paljusid aastaid avanesid nüüd viimast korda rahva silmad tema enda tuleviku suhtes. Meeleolu oli kõrgeima määrani ülev, kuid samal ajal ka tõsine. Rahvas teadvustas, et otsustatakse tema saatus. Nimelt seetõttu oli rahvuslik tõus sügav ja kindel. See meeleolu tõsidus vastas täielikult olukorrale, ehkki esimesel momendil keegi ei omanud ettekujutust sellest, kui uskumatult pikaks venib alanud sõda. Väga levinud oli unistus, et talveks me lõpetame asja ja tuleme uue jõuga tagasi rahuliku töö juurde.

Mida soovitakse, seda usutakse. Rahva rõhuvat enamust jõudis juba ammu ära tüüdata igavene häireseisund. Sellega seletubki fakt, et keegi ei tahtnud uskuda võimalusse reguleerida Austria-Serbia konflikt rahulikult ja kõik ümberringi lootsid sellele, et vaat´, lõpuks ometi puhkeb sõda. Minu isiklik meeleolu oli samasugune.

Kui ma vaid kuulsin Münchenis atendaadist Austria ertshertsogile, läbisid kaks mõtet minu aju: esiteks, et nüüd sai sõda vältimatuks, ja teiseks, et kujunenud olukorras on Habsburgide riik sunnitud säilitama ustavuse Saksamaale. Kõige rohkem kartsin ma endistel aegadel, et Saksamaa saab segatud sõtta lõppkokkuvõttes Austria tõttu ja siiski jääb Austria kõrvale. Võis ju juhtuda nii, et konflikt oleks alanud vahetult mitte Austria tõttu ja siis oleks Habsburgide valitsus sisepoliitilistel motiividel kindlasti katsunud põõsastesse peituda. Ja kui isegi valitsus oleks otsustanud jääda Saksamaale ustavaks, oleks riigi slaavi enamus ikkagi hakanud seda otsust saboteerima, ta oleks pigem olnud valmis lööma kildudeks kogu riigi, kui lubama Habsburgidel jääda Saksamaale ustavaks. Juulis 1914. a. kujunesid sündmused õnneks nii, et selline oht oli kõrvaldatud. Tahes-tahtmata tuli vanal Austria riigil sekkuda sõtta.

Minu isiklik positsioon oli täiesti selge. Minu vaatenurgast algas võitlus mitte selle pärast, kas Austria saab Serbia käest rahulduse ühel või teisel kujul. Minu arvates käis sõda Saksamaa

olemasolu enda eest. Asi oli selles, kas Saksa rahvusel olla või mitte olla; asi oli meie vabaduses ja meie tulevikus. Bismarcki poolt loodud riigil tuli nüüd paljastada mõõk. Noorel Saksamaal tuli jälle tõestada, et ta on nende võitude vääriline, mis olid lunastatud meie isade kangelaslikus võitluses, võitluste epohhil Waisenburgi, Sedani ja Pariisi all. Kui eelseisvais lahinguis meie rahvas osutub olukorra kõrgusel olevaks, siis saavutab Saksamaa lõplikult kõige väljapaistvama koha suurriikide keskel. Siis ja ainult siis muutub Saksamaa maailma murdumatuks kindluseks ja meie lastel ei tule kannatada tühja kõhtu "igavese rahu" fantoomi tõttu.

Kui palju kordi oma noorusaastatel ma unistasin sellest, et tuleks lõpuks selline aeg, kui ma võin tõestada tegudega, et minu truudus rahvuslikele ideaalidele ei ole tühi fraas. Mulle tundus tihti peaaegu et patt olevat, et ma hüüan "hurraa", omamata ehk selleks, võibolla, sisemist õigust. Hüüda "hurraa", minu arvates, omab moraalset õigust vaid see, kes on kas või kordki end järele proovinud rindel, kus igaüks on juba naljast kaugel ja kus saatuse ettearvamatu käsi kaalub hoolikalt üle iga üksiku inimese ja ka terved rahvad. Mu süda täitus uhke rõõmuga, et nüüd, lõpuks, võin ma end järele proovida. Kui palju kordi laulsin ma valju häälega "Deutschland über alles", kui palju kordi hüüdsin ma kõigest südamest "olgu tervitatud!" ja "hurraa!". Nüüd lugesin ma oma otseseks kohustuseks kõigekõrgema ees ja inimeste ees tõestada tegudega, et ma olen siiras kuni lõpuni. Ma olin juba ammu teinud oma suhtes otsuse, et kui vaid tuleb sõda (aga et ta tuleb, selles olin ma täiesti veendunud), panen ma raamatud kõrvale. Ma teadsin, et koos sõja algusega saab minu koht olema seal, kuhu näitab mulle minu sisemine hääl.

Ma sõitsin ära Austriasse eelkõige poliitilistel kaalutlustel. Needsamad poliitilised kaalutlused nõudsid, et nüüd, kus algas sõda, teadsin ma oma kohta rindel. Ma läksin rindele mitte selleks, et võidelda Habsburgide riigi eest, kuid ma olin iga minut valmis andma oma elu minu rahva eest ja selle riigi eest, mis kujundab tema saatuse.

3. augustil 1914. a. esitasin ma avalduse tema kõrgusele kuningas Ludwig III-le palvega võtta mind vabatahtlikuna ühte

Baieri polkudest. Tema Kõrguse kantseleil oli neil päevil muidugi palju tegemist; seda enam ma rõõmustasin, kui juba järgmisel päeval sain ma oma palvele vastuse. Mäletan, värisevate kätega avasin ma ümbriku ja lugesin hingevärinaga resolutsiooni minu palve rahuldamisest. Vaimustusel ja tänutundel polnud piire. Mõne päeva pärast riietusin ma mundrisse, mida tuli hiljem kanda tervelt 6 aastat järjest.

Nüüd algas minu jaoks, nagu ka iga sakslase jaoks, kõige suurem ja unustamatum epohh maapealses olemasolus. Kõik möödunu jäi tahaplaanile, võrreldes nende seninähtamatute lahingusündmustega. Nüüd, kui täituvad esimesed kümme aastat nende suurte sündmuste päevast, tuletan ma neid päevi meelde sügava kurbusega, kuid ka suure uhkusega. Ma olen õnnelik ja uhke, et saatus oli minu suhtes armuline, et mulle sai osaks osa võtta minu rahva suurest, kangelaslikust võitlusest.

Ma mäletan elavalt, nagu oleks see olnud alles eile, kuidas ma ilmusin esmakordselt oma kallite seltsimeeste keskele sõjaväemundris, seejärel, kuidas meie rühm esimest korda marsib, seejärel

meie sõjalisi harjutusi ja lõpuks - meie rindele saatmise päeva.

Nagu ka paljusid teisi, vaevas mind sel ajal ainult üks piinav küsimus: kas me mitte ei hiline? See küsimus ei andnud mulle otse rahu. Joobunud igast uuest teatest Saksa relvade uue võidu kohta, kannatasin ma samal ajal salaja mõttest, kuidas ma mitte ei hilineks rindele saabumisega. Iga uue uudisega võidust muutus ju oht hilineda järjest reaalsemaks.

Lõpuks saabus soovitud päev, kui me lahkusime Münchenist, et suunduda sinna, kuhu kutsus meid kohus. Ma vaatasin viimast korda Rheini kallastele ja jätsin hüvasti meie suure jõega, mille kaitsele asusid nüüd kõik meie rahva pojad. Ei, me luba vanal vaenlasel rüvetada selle jõe vett! Hommikune udu hajus, päike vaatas välja ja valgustas ümbrust ja siis kõlas kõikidest rindadest võimas vanaaegne laul "Tunnimees Rheinil". Laulsid viimane kui üks inimene meie pikas, lõputus rongis. Mu süda värises, nagu püütud lind.

Seejärel meenub niiske, külm öö Flandrias. Me läheme vaikides. Kui alles hakkab koitma, kuuleme me esimest raudset "tervitust". Meie peade kohal lõhkeb kärgatades mürsk; killud langevad täiesti lähedale ja kaevavad märga maad. Veel ei jõudnud hajuda pilv mürsust, kui kahesajast kõrist vallandub esimene vali "hurraa", mis on vastuseks esimesele surmakuulutajale. Seejärel algab meie ümber katkematu kärin ja plahvatused, müra ja kisa, ent me kõik tormame uljalt edasi, vaenlasele vastu ja lühikese aja möödudes sattume me kartulipõllul rindrinnaga kokku vastasega. Kaugel meie taga kõlab laul, seejärel on seda kuulda ikka lähemal ja lähemal. Viis kandub ühest kompaniist teise. Ja minutil, kui näib, et surm on meile lähedal, jõuab kodune laul ka meieni, me lülitume samuti kaasa ja valjult, võidukalt kandub: "Deutschland, Deutschland über alles".

Nelja päeva pärast tulime me tagasi lähtepositsioonile. Nüüd muutus isegi meie kõnnak teiseks. 16-aastased poisikesed muutusid täiskasvanud inimesteks.

Meie rügemendi vabatahtlikud, võibolla, ei olnud veel õppinud, kuidas tuleb võidelda, kuid surra nad juba oskasid, nagu vanad sõdurid.

Selline oli algus.

Edasi venisid kuu kuu ja aasta aasta järel. Igapäevaste lahingute õudused tõrjusid esimeste päevade romantika eemale. Esimene vaimustus jahtus aegamööda. Rõõmus elevus asendus surmahirmu-tundega. Saabus aeg, mil igaühel tuli kõhelda kohusetunde ja enese alalhoiuinstinkti vahel. Need meeleolud tuli läbida ka minul. Alati, kui surm hulkus väga lähedal, hakkas minus midagi protesteerima. See "midagi" püüdis sisendada nõrgale ihule, nagu nõuaks "aru" jätta võitlus. Tegelikult polnud see mõistus vaid, paraku, oli see vaid – argus. Just tema eksitas erinevatel ettekäänetel igaühte meist. Vahel olid kõhklused eriti piinavad ja ainult suure raskusega võitsid südametunnistuse viimased riismed. Mida tugevamaks muutus hääl, mis kutsus ettevaatusele, seda meelitavamalt sosistas ta kõrvu mõtet puhkusest ja rahust, seda otsustavamalt tuli võidelda iseendaga, kuni lõpuks kohusetunde hääl peale jäi. Talvel 1915/16. a. õnnestus mul isiklikult lõplikult võita endas need meeleolud. Tahe võitis. Esimestel päevadel ma läksin rünnakule ülendatud meeleolus, nalja ja naeruga. Nüüd aga läksin ma lahingusse rahuliku otsustavusega. Kuid

just nimelt see viimane meeleolu ainult võiski olla kindel. Nüüd olin ma võimeline vastu minema kõige karmimatele saatuse katsumustele, kartmata selle pärast, et pea või närvid keelduvad teenimast.

Noor vabatahtlik muutus vanaks karastunud sõduriks.

See muutus ei toimunud ainult minus üksinda, vaid kogu armees. Lõpututest lahingutest väljus ta mehistununa ja karastununa. Kes osutus olevat mitte suuteline neid katsumisi vastu pidama, selle murdsid sündmused.

Alles nüüd saabki tõeliselt hinnata meie armee omadusi; alles nüüd, peale kahte, kolme aastat, mille jooksul armee läks ühest lahingust teise, võideldes kogu aeg vastase ülekaalukate jõudude vastu, kannatades nälga ja kõikvõimalikke

puudusi, alles nüüd me nägime, millised hindamatud omadused on sel, omamoodi ainsal, armeel.

Mööduvad sajandid ja aastatuhanded ja inimkond, mälestades suurimaid näiteid kangelaslikkusest, ei või kuidagi mööda minna Saksa armee kangelaslikkusest Maailmasõjas. Mida kaugemale minevikku jäävad need ajad, seda eredamalt säravad meile meie surematute sõjameeste eeskujud, mis on kartmatuse eeskujuks. Kuni meie maal saavad elama sakslased, meenutavad nad uhkusega, et need võitlejad olid meie rahva pojad.

Ma olin sel ajal sõdur ja ei soovinud tegeleda poliitikaga. Jah, see aeg ei olnud poliitika jaoks. Veel praegugi olen ma veendunud, et viimne mustatöölinegi tõi neil aegadel riigile ja isamaale palju rohkem kasu, kui ükskõik, milline, ütleme, “parlamentäär”. Ma ei ole mitte iialgi vihanud neid lobasuid tugevamini, kui sõjaajal, kui iga korralik inimene, kel oli midagi hinge taga, läks rindele ja võitles vaenlasega, igal juhul ei tegelenud ta oraatorlusega tagalas. Kõiki neid “poliitikuid” ma lihtsalt vihkasin ja kui asi oleks sõltunud minust, oleksime me neile andnud kätte labidad ja moodustanud neist “parlamentääridest” mustatööliste pataljoni; las nad siis oleksid diskuteerinud omavahel nii palju, kui hing ihkab – nad vähemalt poleks toonud kahju ja poleks ärritanud ausaid inimesi.

Niisiis ei tahtnud ma tol ajal kuuldagi poliitikast; siiski tuli mõningate üksikute ebameeldivate küsimuste asjus ikkagi välja öelda, kui juba asi oli sellistes probleemides, mille vastu tundis huvi kogu rahvus ja mis omasid lähedast suhet meie, sõduritega.

Tol ajal valmistasid mulle meelehärmi kaks asja.

Üks osa pressist hakkas juba vahetult peale meie esimesi võite vähehaaval ja paljudele, võibolla, isegi märkamatult ja vähehaaval valama meelekibedust meie ühisesse rahva vaimustuseanumasse. Seda tehti tuntud heasoovlikkuse maski all ja isegi teatud murega. Selline press hakkas väljendama oma kahtlusi selles, et meie rahvas, näete, tähistab liialt kärarikkalt oma võite.

Ja mis sai edasi? Selle asemel, et võtta neil härrastel kinni nende pikkadest kõrvadest ja sulgeda neil

kõrid, et nad ei söendaks solvata võitlevat rahvast, selle asemel hakati laialt rääkima sellest, et tegelikult meie vaimustuspuhangud – on “ülemäärased”, jätavad sobimatu mulje jne.

Inimesed ei mõistnud üldse, et kui nüüd entusiasm lööb kõikuma, siis ei õnnestu seda soovi korral uuesti esile kutsuda. Võidujoovastust oli vaja, vastupidi, kõikide jõududega toetada. Kas siis sai tegelikult võita sõda, mis nõudis kogu rahvuse suurimat vaimujõudude pinget, kui ei oleks olnud entusiasmijõudu?

Liialt hästi tundsin ma laiade masside psüühikat, et mitte mõista, kuivõrd kohatud on siin kõik niinimetatud “esteetilised” kaalutlused. Minu vaatepunktist pidi olema hullumeelne, et mitte teha kõikvõimalikku veelgi suuremate kirgede süütamiseks – kuni keemispunktini. Kuid et inimesed tahtsid entusiasmi veel vähendada, sellest ei saanud ma lihtsalt aru.

Teiseks, mulle valmistas eriliselt meelehärmi selline positsioon, mis sel ajal võeti marksismi suhtes. Minu vaatepunktist tõestas see seda, et inimesed ei oma väikseimatki ettekujutust sellest, millist hävitavat mõju tekitab see katk. Meil, tundus, et usuti tõsiselt, et avaldus “meil pole enam parteisid” tõepoolest avaldas marksistidele mingit mõju.

Meil ei mõistetud, et antud juhul pole asi üldse mitte parteis, vaid õpetuses, mis on tervikuna suunatud kogu inimkonna hävitamisele. Aga kuidas siis, seda ju “me” meie juudistunud ülikoolides ei ole kuulnud. Kuid on teada, et paljud meie kõrgeaulistest ametnikest huvituvad raamatutest väga vähe ja seda, millest nad pole kuulnud ülikoolipingis, ei ole nende jaoks üldse olemas. Kõige suuremad murrangud teaduses mööduvad nende “peade” jaoks täiesti märkamatult, millega, olgu muuseas öeldud, seletub seegi fakt, et enamus meie riigiasutustest jääb sageli eraettevõtetest maha. Üksikud erandid ka siin vaid kinnitavad seda reeglit.

Samastada 1914. a. augustipäevil saksa töölist marksismiga oli kuulmatu totrus. Just augustipäevil rebis saksa tööline end välja selle katku tugevast haardest. Vastasel juhul oleks ta üldse osutunud võimetuks võtma üldisest võitlusest osa. Ja mis sai edasi? Just nimelt sel ajal osutusime “me” küllalt rumalaiks, et uskuda, nagu oleks marksism nüüd muutunud “rahvuslikuks” vooluks. Selle sügavamõttelise ettekujutusega on veel kord tõestatud, et meie kõrged valitsejad ei näinud kunagi vaeva, et vähegi tõsisemalt tutvuda marksistliku õpetusega, vastasel juhul poleks saanud selline totter mõte neile pähegi tulla.

1914. a. juulikuu päevil härrased marksistid, seadnud endile eesmärgiks kogu maailma mitte-juudi rahvusriikide hävitamise, veendusid õudusega, et saksa töölised, keda nad seniajani hoidsid oma käppade vahel, küpsesid nüüd ja läksid iga päevaga üha enamotsustavamalt üle oma isamaa poolele. Mingi mõne päeva jooksul sulasid ära sotsiaaldemokraatia viirastused, rahva alatu petmine langes põrmu. Üksikuks ja mahajäetuks jäi kamp juutidest juhte, nagu poleks neist jäänud peale nende 60-aastast rahvavastast tegevust väikseimatki jälge. See oli petturitele raske minut. Ent niipea, kui need juhid mõistsid, milline oht neid ähvardab, manasid nad otsekohe uue valenäo ette ja hakkasid välja näitama, nagu tunneksid nad rahvuslikule tõusule kaasa.

Tundus, nagu oleks siin just saabunudki moment – pigistada otsustavalt kogu seda valelikku rahva

teadvuse mürgitajate kampa. Just nüüdsama, ilma liigsete sõnadeta, oleks tulnud nendega arved õiendada, pööramata vähimatki tähelepanu nutule ja halale. Rahvusvahelise solidaarsuse peletis tuuldus 1914. a. augustis Saksa töölisklassi peadest täiesti välja. Juba ainult mõne nädala möödudes hakkasid Ameerika šrapnellid saatma meie töölistele niivõrd veenvaid "vennalikke tervitusi", et viimsedki jäänused internatsionalismist hakkasid välja aurama. Nüüd, mil saksa tööline asus taas rahvuslikule teele, oleks valitsus, kes oleks oma ülesandeid mõistnud õigesti, olnud kohustatud halastamatult hävitama neid, kes ässitavad rahvast rahvuse vastu.

Kui me võisime rindel ohverdada oma parimaid poegi, siis poleks üldsegi olnud patt teha lõpp nendele putukatele.

Kõige selle asemel ulatas Tema Kõrgus imperaator Wilhelm isiklikult neile kurjategijatele käe ja andis niiviisi sellele salakavalate mõrtsukate kambale aega hinge tõmmata ja ära oodata "paremaid" päevi.

Madu võis jätkata ka edaspidi oma kurja tegevust. Nüüd tegutses ta, loomulikult, palju ettevaatlikumalt, kuid just seetõttu muutus ta veelgi ohtlikumaks. Ausad ja lihtsameelsed unistasid tsiviliseeritud maailmast, kuid need salakavalad kurjategijad valmistusid samal ajal kodusõjaks.

Tol ajal olin ma ülimal määral mures sellepärast, et võimud valisid sellise kohutavalt pooliku positsiooni; kuid et selle tagajärjed omakorda tulevad veelgi hullemad, seda ma ei osanud siis veel endale ettegi kujutada.

Oli klaar nagu jumala ilm, mida oli tarvis siis teha. Oli vaja viivitamatult panna luku taha selle liikumise kõik juhid.

Oli vaja nende üle viivitamatult kohut mõista ja rahvus neist vabastada. Oli vaja otsekohe kõige otsustavamalt lasta käiku sõjaline jõud ja teha ühekorraga ja alatiseks lõpp sellele katkule. Parteid oleks tulnud laiali saata, Riigipäev oleks tulnud tääkide abil korrale kutsuda, või, veel parem, see kohe kaotada. Kui vabariik loeb praegu ennast volitatud olevaks saata laiali terved parteid, siis sõja ajal oleks sellele võinud välja minna palju enam põhjendatult. Oli ju siis meie rahva jaoks ühele kaardile pandud küsimus – olla või mitte olla!

Muidugi oleks siis kohe üles kerkinud järgmine küsimus: aga kas võib üldse võidelda mõõga abil teatud ideede vastu. Kas võib üldse kasutada toorest jõudu selle või teise "maailmavaate" vastu.

Tol ajal esitasin ma sellise küsimuse endale enam kui kord.

Mõeldes selle küsimuse läbi ajalooliste analoogiate alusel, mis on seotud religiooni tagakiusamisega, tulin ma järgmistele järeldustele.

Võita relva jõul teatud ettekujutusi ja ideid (sõltumata sellest, kuivõrd õiged või valed need ideed on) võib ainult sel juhul, kui kasutatav relv ise on inimeste käes, kes ise esindavad veenvat ideed ja on terve maailmavaate kandjaiks.

Ainult palja jõu kasutamine, kui selle taga ei seisa mingi suur idee, ei vii kunagi teise idee hävitamisele ja ei jäta teda ilma võimalusest levida. Sellel reeglil on ainult üks võimalik erand: kui asi läheb kuni viimseni kõikide antud idee kandjate täieliku hävitamiseni, kuni nende täieliku füüsilise hävitamiseni, kes võiksid traditsiooni edasi jätkata. Kuid see omakorda tähendab enamjuhtudel terve riikliku organismi täielikku kadumist väga pikaks ajaks, mõnikord ka igaveseks. Selline verine, suure osa hävitamine langeb rahva parima osa peale, kuna tagakiusamine, mille taga ei ole suurt ideed, kutsub esile protesti just nimelt rahva poegade parima osa poolt. Sellised tagakiusamised, mis on rahva parima osa silmis moraalselt õigustamatud, viivad just nimelt selleni, et jälitatavad ideed muutuvad elanikkonna uutele kihtidele omaseks. Paljudes kutsutakse opositsioonitunne esile juba ainult sellega, et nad ei suuda rahulikult näha, kuidas teatud ideed kiusatakse taga alasti vägivalla abil.

Sellistel juhtudel kasvab antud idee pooldajate arv otse proportsionaalselt seda lammutada püüdva tagakiusamisega. Et jäljetult hävitada sellist uut õpetust, tuleb mõnikord kasutada niivõrd palju halastamatut tagakiusamist, et antud riik riskeerib kaotada kõige hinnalisemaid inimesi. Niisugune asjade käik maksab oma eest kätte sellega, et selline “sisemine” puhastus osutub võimalikuks ainult ühiskonna täieliku jõust ilmajätmise hinnaga. Ent kui tagakiusatav idee jõudis juba kaasa haarata enam-vähem laialdasema ringkonna pooldajaid, siis osutuvad isegi sellised kõige halastamatud tagakiusamised lõppude lõpuks kasutuiks.

Kõik me teame, et lapseiga on eriti ohtudele allutatud. Selles eas on füüsiline hukkumine väga levinud ilming. Vastavalt mehistumisele organismi vastupanuvõime muutub tugevamaks. Ja alles vanaduse saabudes peab ta jälle andma teed uuele, noorele elule. Sama võib öelda teatud vaadete muutumisega ka idee-elu suhtes.

Peaaegu kõik katsed hävitada see või teine õpetus toore vägivalla abil ilma teatud ideelise aluseta, mis seisaks vägivalla taga, lõppesid ebaõnnestumisega ja viisid tihti otse vastupidiste tulemusteni.

Kuid kampaania, mis viiakse läbi jõu abil, esmaseks edu eelduseks on igal juhul süstemaatilisus ja sihikindlus. Võita seda või teist õpetust jõu abil võib vaid sel juhul, kui seda jõudu kasutatakse pika aja jooksul ühesuguse sihikindlusega. Ent niipea, kui vaid algavad kõhklused, kui vaid tagakiusamised hakkavad vahelduma pehmustega ja vastupidi, siis võib kindlalt öelda, et hävitamisele kuuluv õpetus mitte ainult et kaob tagakiusamiste alt, vaid hakkab isegi nende tulemusel tugevnema. Kui vaid vaibub jälitamiste laine, tõuseb uus rahulolematus üleelatud kannatuste tõttu ja see värbab uusi poolehoidjaid tagakiusatava õpetuse ridadesse. Tema vanad poolehoidjad karastuvad aga veelgi enam vihkamisest tagakiusajate vastu, peale tagakiusamisohu lõppu tulevad eemaldunud pooldajad uuesti oma vanade sümpaatiate juurde tagasi jne. Edu peamiseks eelduseks tagakiusamiste puhul on seega nende katkematu, sihikindel kasutamine. Kuid sihikindlus võib selles osas olla vaid ideelise veendumuse resultaadiks. Selline vägivald, mis ei tulene tugevast ideelisest veendumusest, on tingimata eneses ebakindel ja hakkab kannatama kõhkluste all. Sellisel vägivallal ei jätku kunagi järjepidevust, stabiilsust. Ainult selline maailmavaade, millesse inimesed fanaatiliselt usuvad, annab niisuguse järjepidevuse. Selline järjekindlus sõltub muidugi selle inimese energiast ja brutaalsest otsustavusest, kes operatsiooni juhib. Asja lõpp sõltub

seepärast teatud määral ka juhi isikuomadustest.

Peale selle on vaja silmas pidada veel järgmist.

Iga maailmavaate (olgu tal religioosne või poliitiline tagapõhi – teinekord on siin eraldusjoont tõmmata raske) kohta võib öelda, et ta mitte niivõrd ei võitle selle eest, et hävitada vastase ideelist baasi, kuivõrd selle eest, et läbi suruda iseoma ideesid. Kuid tänu sellele saab võitlus mitte niivõrd kaitse-, kui just pealetungi iseloomu. Võitluse eesmärk püstitatakse siinjuures kergesti: see eesmärk saavutatakse, kui iseoma idee võidab. Tunduvalt raskem on öelda, et vastase idee on juba lõplikult võidetud, võit selle üle lõplikult garanteeritud. Määrata moment, millal nimelt seda viimast eesmärki võib saavutatuks lugeda, on alati väga raske. Juba üksinda seetõttu saab pealetungivõitlust oma maailmavaate eest pidada enam plaanipäraselt ja laiema haardega, kui võitlust kaitses olles. Sellises sfääris, nagu ka igas muus osas, omab pealetungitaktika kõiki eeliseid kaitsetaktika ees. Kuid vägivaldne võitlus, mida peetakse teatud ideede vastu, kannab tingimata kaitsevõitluse iseloomu vaid seniajani, kuni mõõk ise saab uue ideelise õpetuse kandjaks, kuulutajaks ja propagandistiks.

Kokkuvõtteks võib öelda nii:

Iga katse, viia läbi teatud ideed relvajõul, kannab kaotust, kui vaid võitlus näidatud idee vastu ise ei võta pealetungivõitluse vormi uue maailmavaate eest. Ainult sel juhul, kui ühe ideeliselt täielikult relvastatud maailmavaate vastu astub välja teine maailmavaade, mängib vägivald otsustavat rolli ja toob kasu sellele poolele, kes suudab teda kasutada maksimaalse halastamatusega ja kestvusega.

Kuid just seda ei jätkunudki seniajani selles võitluses, mida peeti marksismi vastu. Vaat´, miks see võitlus ei olnud edukas.

Sellega seletub seegi, et ka Bismarcki Eriseadus sotsialistide vastu lõppude lõpuks ei viinud eesmärgile, ei saanudki selleni viia. Bismarckil ei olnud samuti uut maailmavaatelist platformi, mille ülevuse nimel oleks võinud pidada kogu alustatud võitlust. Seda rolli ei saanud mängida enam ka vedelad loosungid: “vaikus ja rahu”, “riigi autoriteet” jne. Ainult ideetud ametnikud ja rumalavõitu “idealistid” usuvad, et inimesed lähevad surma selliste, lubatagu öelda, loosungite nimel.

Bismarcki poolt alustatud kampaania edukaks läbiviimiseks puudus kogu selle kampaania ideeline kandja. Vaat´, miks oli Bismarck sunnitud seadma ka oma seadusandluse läbiviimist ennast sotsialistide vastu teatud sõltuvusse sellisest asutusest, mis juba iseenesest on marksistliku mõtlemisviisi sünnitiseks. Kohtunikuks oma vaidluses marksistidega oli Bismarck sunnitud määrama kodanliku demokraatia, kuid see ju tähendas – kitse laskmist juurviljaaeda.

Kõik see lähtus loogiliselt sellest, et võitluses marksismi vastu puudus teine, vastupidine idee, mis oleks omanud samasugust külgetõmbavat jõudu. Kogu Bismarcki kampaania tulemuseks sotsialistide vastu oli vaid pettumus.

Kuid kas Maailmasõja alguses ei olnud selles suhtes olukord teine? Kahjuks, ei!

Mida rohkem ma mõtlesin tol ajal valitsusepoolse järsu ja otsustava võitluse vajadusest sotsiaaldemokraatia kui tänapäeva marksismi kindluse vastu, seda selgemaks mulle sai, et mingit ideelist asendust sellele õpetusele just nimelt pole. Mida me võisime tol ajal massidele anda selleks, et purustada sotsiaaldemokraatia? Meil ei olnud mingit liikumist, mis oleks olnud võimeline viima oma järel hiiglaslikke tööliste masse, kes just et suuremal või väiksemal määral vabanesid oma marksistlike juhtide mõju alt. Täiesti totter ja enam kui rumal on mõelda, et internatsionaalne fanaatik, kes on äsja maha jätnud ühe klassipartei read, nõustub kohemaid astuma teise, samuti klassi-, kuid kodanliku partei, ridadesse. Kuivõrd ebameeldiv on seda erinevatel organisatsioonidel ka kuulata, kuid tuleb ju öelda, et meie kodanlikud poliitikud seisavad samuti tervikuna organisatsiooni klassi iseloomu eest – kuid mitte võõra, vaid oma eest. Kes soovib eitada seda fakti, see pole mitte ainult jultunud, vaid ka rumal valetaja.

Püüdke üldse mitte lugeda laia massi rumalamaks, kui ta tegelikult on. Poliitilistes küsimustes tähendab õige instinkt sageli rohkem, kui mõistlikkus. Meile vaieldakse vastu, võibolla, et masside internatsionaalsed meeleolud tõestavad ju otse vastupidist ja kummutavad meie arvamuse rahva ustavuse instinktidest. Sellele vaidleme me vastu, sest pole ju demokraatlik patsifism mitte piisavõrdki vähem totter, ent seejuures on selle “õpetuse” kandjaiks tavaliselt jõukate klasside esindajad. Seni, kuni miljonid kodanlased jätkavad igal hommikul demokraatlike ajalehtede lugemist ja palvetamist nende poole, pole meie jõukate klasside esindajail sobiv naerda “seltsimeeste” rumaluse üle. Lõppude lõpuks on nii töölistel kui ka neil kodanlastel ideeline “toit” enam või vähem ühesugune – nii ühed kui ka teised toituvad jälkusest.

Väga kahjulik on eitada fakte, mis on olemas. Võimatu on eitada seda fakti, et klasside võitluses ei ole asi ainult ideelistes probleemides. Seda kinnitatakse sageli, eriti valimiseelses võitluses, kuid see ei oma siiski midagi ühist tegelikkusega. Meie rahva ühe osa seisuslikud eelarvamused, ülevalt alla suhtumine füüsilise töö tegijasse – kõik need on, kahjuks, reaalsed faktid ja üldsegi mitte kuutõbiste fantaasiad.

Meie intelligents ei mõtle, kahjuks, isegi selle peale, kuidas siis see juhtus, et me ei suutnud vältida marksismi tugevnemist. Veelgi vähem mõtleb ta selle üle, et kui juba meie suurepärane kord ei suutnud segada marksismi tugevnemist, siis ei saa nii kergesti ka kaotatud tasa teha ja teda välja juurida. Kõik see ei räägi kaugeltki mitte meie intelligentsi suure mõtlemisvõime kasuks.

Kodanlikud (nagu nad end ise nimetavad) parteid ei suuda kunagi lihtsalt üle tõmmata oma leeri “proletaarseid” masse. Seisavad ju siin teineteisega vastamisi kaks maailma, mis on jagunenud osalt kunstlikult, kuid osalt ka loomulikult. Nende kahe maailma omavahelised suhted saavad olla vaid omavahelise võitluse suhted. Võit selles võitluses saaks aga vältimatult kuuluda enamnooremale parteile, s.o. antud juhul marksismile.

Alustada võitlust sotsiaaldemokraatia vastu 1914. a. muidugi võis, ent kuni tegelikult ei leidunud sellele liikumisele tõsist ideelist asendajat, ei võinud see võitlus omada soliidset pinda ega olnud suuteline andma häid tulemusi.

Siin oli meil hiiglaslik tühik.

See arvamus kujunes mul välja juba kaua enne sõda. Ja nimelt seetõttu ei suutnud ma otsustada, et astuda ükskõik millisesse, juba olemasolevasse parteisse. Maailmasõja sündmused tugevdasid veelgi enam minus arvamust selles, et tõelise võitluse pidamiseks sotsiaaldemokraatia vastu pole mingit võimalust, kuni me ei suuda talle vastu seada liikumist, mis kujutaks endast midagi enamat, kui tavaline "parlamentaarne" partei.

Minu lähedaste seltsimeeste ringis ma ütlesin selle mõtte välja enam kui üks kord.

Just nimelt seoses sellega tekkiski mul kunagi esimest korda mõte, siiski tegeleda poliitikaga.

See andiski mulle põhjuse enam kui kord sõprade väikestes ringkondades rääkida sellest, et sõja lõppedes püüan ma hakata oraatoriks, säilitades oma vana elukutse.

Ma mõtlesin sellest kogu aeg ja nagu selgus, mitte asjata.

VI PEATÜKK

SÕJAPROPAGANDA

Hakanud üha sügavamalt tungima kõikidesse poliitilistesse küsimustesse, ei võinud ma mitte pöörata oma tähelepanu ka sõjalise propaganda probleemidele. Propagandas nägin ma üldse instrumenti, mida marksistlikud-sotsialistlikud organisatsioonid meisterlikult kasutavad. Ma veendusin juba ammu, et selle relva õige kasutamine on tõeline kunst ja et kodanlikud parteid ei oska peaaegu üldse seda relva kasutada. Ainult kristlik-sotsiaalne liikumine, eriti Lüegeri ajal, oskas veel mõningase virtuooslikkusega kasutada propagandavahendeid, millega olidki tagatud tema mõningad edusammud.

Kuid alles Maailmasõja ajal sai mulle täiesti selgeks, milliseid gigantseid tulemusi võib anda õigesti seatud propaganda. Kahjuks tuli ka siin õppida asja tundma vastaspoole tegevuse näiteil, kuna Saksamaa töö selles vallas oli enam kui tagasihoidlik. Meil puudus peaaegu täielikult mingisugunegi valgustustöö. See torkas igale sõdurile otse silma. Minule oli see vaid veel üheks põhjuseks sügavamalt propagandaküsimuste üle järele mõelda.

Vaba aega mõtlemiseks oli tihti enam kui küllalt. Vastane andis aga igal sammul meile praktilisi õppetunde.

Sellist meie nõrkust kasutas vastane kuulmatu osavusega ja geniaalse arvestusega ära. Neil vastase sõjapropaganda näidetel õppisin ma lõpmatult palju. Need, kelle kohus seda teha oli, mõtlesid kõige vähem vastase suurepärase töö peale. Ühest küljest lugesid meie ülemused end liialt targaks, et teistelt midagi õppida, teisest küljest ei jätkunud lihtsalt ka head tahet.

Ja oli siis meil üldse mingisugustki propagandat olemas?

Kahjuks pean ma vastama sellele küsimusele eitavalt. Kõik, mida selles suunas ette võeti, oli algusest peale niivõrd ebaõige ja mitte midagi väärt, et mingit kasu see tuua ei võinud ja tõi tihti otsest kahju.

Meie "propaganda" oli vormilt ebasobiv ja läks tegelikult täielikku vastuollu sõduri psühholoogiaga. Mida enam me vaatlesime propagandakorraldust meie juures, seda enam me selles veendusime.

Mis on propaganda kui niisugune – kas eesmärk või vahend? Meie ülemused ei jaganud üldse juba seda esimestki küsimust.

Tegelikult on propaganda vahend ja sellepärast peab seda võtma mitte teisiti, kui eesmärgi vaatenurgast. Vaat´, mille pärast peab propaganda vorm lähtuma eesmärgist, seda teenima ja olema selle poolt määratud. Samuti on selge, et sõltuvalt ühistest vajadustest, võib eesmärk muutuda ja vastavalt peab muutuma ka propaganda. Eesmärk, mis seisab meie ees Maailmasõjas, mille saavutamisel me pidasime ebainimlikku võitlust, kujutas endast kõige õilsamat eesmärki, milline on kunagi inimeste ees seisnud. Me pidasime võitlust meie rahva vabaduse ja sõltumatuse eest, leivatüki tagamise eest, meie tuleviku eest, rahvuse au eest. Vastuseks vastupidistele kinnitustele on rahvuse au midagi reaalselt olemasolevat. Rahvad, kes ei soovi kaitsta oma au, kaotavad varem või hiljem ka oma vabaduse ja sõltumatuse, mis, lõppude lõpuks, on ainult õiglane, kuna närused põlvkonnad, kaotanud au, ei ole väärt kasutama vabaduse hüvesid. Kes tahab jääda araks orjaks, see ei saa omada au, kuna selle eest tuleb vältimatult minna kokku nende või teiste vaenulike jõududega.

Saksa rahvas pidas võitlust inimliku olemasolu eest ja meie sõjapropaganda eesmärk peab seisnema selles, et toetada seda võitlust ja kaasa aidata meie võidule.

Kui rahvad meie planeedil peavad võitlust oma olemasolu eest, kui rahvaste võitluses otsustatakse nende saatusi, siis kõik ettekujutused humaansusest, esteetikast jne., langevad muidugi ära. Ei ole ju kõik need arusaamad võetud õhust, vaid lähtuvad inimese fantaasiatest ja on seotud tema ettekujutlustega. Kui inimene jätab selle maailmaga hüvasti, kaovad ka eeltoodud mõisted, kuna nad pole tekitatud looduse enda, vaid ainult inimese poolt. Nende mõistete kandjaiks on vaid vähesed rahvad või, parem oleks öelda, vähesed rassid. Sellised mõisted nagu humanism või esteetika kaovad, kui kaovad need rassid, kes on nende loojateks ja kandjateks.

Vaat´, miks on see või teine rahvas sunnitud astuma otsesesse võitlusse olemasolu enda eest selles ilmas ja kõik sedatüüpi mõisted saavad kohe alama tähenduse. Kui mõisted lähevad juba vastuollu rahva, kel parajasti tuleb pidada taolist verist võitlust, enesesäilitamisinstinktiga, ei pea nad enam mängima mingit otsustavat rolli võitluse vormi määramisel.

Juba Moltke ütles humaansuse kohta, et sõjaajal on enamhumaanne – kuidas kiiremini vaenlasega arved õiendada. Mida halastamatumalt me sõdime, seda kiiremini lõpeb sõda. Mida kiiremini me vastasega toime tuleme, seda väiksemad on tema kannatused. Selline on ainus humaansuse vorm,

mis on sõjaajal kättesaadav.

Kui aga neis asjus hakatakse lobisema esteetikast ja muust sellesarnasest, tuleb vastata ainult niiviisi: kui juba järjekorda asuvad küsimused rahva olemasolust endast, siis vabastab see meid igasugustest ettekujutustest ilust. Kõige inetum, mis võib inimelus olla, on orjaike. Või leiavad meie dekadendid ehk olevat väga "esteetilise" sellise saatuse, mis on tabanud meie rahvast praegu? Härraste juutidega, kes on enamjuhtudel selle esteetilise väljamõeldise leiutajad, võib üldse mitte vaielda.

Ent kui need ettekujutlused humaansusest ja ilust lakkavad mängimast reaalset rolli rahvaste võitluses, on selge, et nad ei saa teenida ka propaganda mastaabis.

Sõjaajal oleks propaganda pidanud olema vahendiks eesmärkide saavutamisel. Eesmärk seisnes aga võitluses saksa rahva olemasolu eest. Meie sõjapropaganda kriteeriumiks oleks seetõttu võinud olla määratud ainult eelnimetatud eesmärk. Kõige julmem võitluse vorm oli humaanne, kui ta tagas kiirema võidu. Iga võitluse vorm oleks tulnud tunnistada "ilusaks", kui ta ainult aitas rahvusel võita lahingu vabaduse ja eneseväärikuse eest.

Sellises võitluses elu ja surma peale oli see ainsaks õigeks sõjapropaganda kriteeriumiks.

Kui niinimetatud otsustavates instantsides oleks valitsenud neis küsimustes selgus, ei oleks meie propaganda iialgi silma paistnud ebakindlusega vormi küsimustes. On ju propaganda just selliseks võitlusrelvaks, kuid selle asja tundja käes – kõige hirmsamaks relvaks.

Teiseks otsustava tähendusega küsimuseks oli järgmine: kelle poole peab pöörduma propaganda? Kas haritud intelligentsi või hiiglasliku massi väheharitud inimeste poole.

Meile oli selge, et propaganda peab igavesti pöörduma ainult masside poole.

Intelligentide jaoks või nende jaoks, keda nüüd nimetatakse intelligentideks, pole vajalik propaganda, vaid teaduslikud teadmised. Nagu plakat pole iseenesest kunst, nii pole ka propaganda oma sisult teadus. Kogu plakati kunst piirdub tema autori oskusega värvide ja vormi abil naelutada temale rahvahulga tähelepanu. Plakatite näitusel on tähtis vaid see, et plakat oleks näitlik ja tõmbaks enesele vajalikku tähelepanu. Mida enam plakat saavutab selle eesmärgi, seda kunstipärasemalt on ta tehtud. Kes soovib tegeleda küsimustega kunstist endast, see ei tohi piirduda ainult plakati tundmaõppimisega, sellele ei piisa plakatinäitusel lihtsast läbijalutamisest. Selliselt inimeselt tuleb nõuda, et ta tegeleks kunsti põhjaliku tundmaõppimisega ja suudaks süveneda selle erinevatesse suurtesse teostesse.

Sama võib öelda teatud määral ka propaganda suhtes.

Propaganda ülesanne ei seisne mitte selles, et anda vähestele erinevatele indiviididele teaduslik haridus, vaid selles, et avaldada mõju massile, teha tema arusaamisele mõistetavaks üksikud tähtsad, ehkki väiksearvulised faktid, sündmused, vajadused, millest mass seni ei omanud isegi mitte ettekujutust.

Kogu kunst peab siin seisnema selles, et sundida massi uskuma: selline fakt on tõepoolest olemas, selline vajadus on tõepoolest vältimatu, selline järeldus on tõepoolest õige jne. Vaat´, seda lihtsat, kuid ka suurt asja tuleb õppida tegema parimal, kõige täiuslikumal viisil. Ja niiviisi, samuti nagu meie näitel plakatist, peab propaganda rohkem mõjuma tunnetele ja vaid väga vähesel määral niinimetatud mõistusele. Asi on selles, et naelutada massi tähelepanu ühele või mitmele suurele vajadusele ja üldse mitte selles, et anda üksikutele indiviididele teaduslik põhjendus, kes juba selletagi omavad mõningat ettevalmistust.

Igasugune propaganda peab olema massile kättesaadav, tema tase peab lähtuma mõistmise määrast, mis on omane kõige mahajäänumatele indiviididele nende hulgast, kellele ta peab mõju avaldama. Mida suurema arvu inimeste poole on propaganda pööratud, seda elementaarsem peab olema ta ideeline tase. Aga kuna jutt on juba propagandast sõjaajal, millesse on tõmmatud sõna otseses mõttes kogu rahvas, siis on selge, et propaganda peab olema maksimaalselt lihtne.

Mida vähem on meie propagandas niinimetatud teaduslikku ballasti, seda enam vahetumalt pöördub ta rahvahulga tunnete poole, seda suurem saab olema edu. Ent ainult eduga võibki antud juhul mõõta antud propagandakorralduse õigsust või ebaõigsust. Ja igal juhul mitte sellega, kuivõrd on rahuldatud propagandakorraldusest üksikud teadlased või üksikud noored inimesed, kes on saanud “esteetilise” kasvatuse.

Propagandakunst seisneb selles, et õigesti mõista laia massi tundemaailma, ainult see annab võimaluse psühholoogiliselt arusaadavas vormis teha massidele kättesaadavaks üks või teine idee. Ainult nii võib leida tee miljonite südamete juurde. Ent ülemäära tark juhtkond ei taipa sageli isegi seda, räägib veel kord selle kihi uskumatust vaimsest pealiskaudsusest.

Ent kui öeldut õigesti mõista, tuleneb siit järgmine õppetund.

Pole õige anda propagandale liiga suurt mitmekülgsust (mis on omal kohal, võibolla, kui asi on aine teaduslikus õpetamises).

Massi vastuvõtlikkus on väga piiratud, tema arusaamisring kitsas, kuid see-eest unustamisvõime väga suur. Juba üksnes seetõttu igasugune propaganda, kui ta tahab olla edukas, peab piirduma vaid väheste punktidega ja esitama need punktid lühidalt, selgelt, arusaadavalt ja kergesti meeldejäävas loosungivormis, korrates kõike seda seni, kuni ei saa enam olla mingit kahtlust selles, et ka kõige mahajäänuim kuulaja on omandanud selle, mida me tahtsime. Kui me vaid sellisest printsiibist lahti ütleme ja püüame meie propagandat muuta paljutahuliseks, hakkab tema mõjuvõim otsekohe hajuma, kuna lai mass ei ole võimeline kogu materjali ära seedima ega meelde jätma. Sellega nõrgestatakse tulemust ja, võibolla, lastakse sel ka üldse kaotsi minna.

Niisiis, mida laiem on see auditoorium, kellele me tahame mõju avaldada, seda hoolikamalt peame me silmas pidama neid psühholoogilisi motiive.

Nii, näiteks, oli täiesti vale, et Saksa ja Austria propaganda püüdsid huumorilehekestes kogu aeg

kujutada vastast naljaka väljanägemisega. See oli vale seepärast, et juba esimesel kohtumisel reaalse vastasega sai meie sõdur temast täiesti teistsuguse ettekujutuse, kui teda oli kujutatud pressis. Tulemuseks oli tohutu kahju. Meie sõdur tundis end petetuna, ta lakkas uskumast ka kõigesse muusse meie pressis. Talle hakkas tunduma, et ajakirjandus petab teda kõiges. Muidugi ei saanud see kuidagi tugevdada võitlusvaimu ja karastada meie sõdurit. Vastupidi, meie sõdur sattus masendusse.

Inglaste ja ameeriklaste propaganda, vastupidi, oli psühholoogilisest vaatepunktist täiesti õige. Inglased ja ameeriklased joonistasid sakslasi barbarite ja hunnide kujul; sellega valmistasid nad oma sõdurit ette igasugusteks sõjakoledusteks.

Inglise sõdur ei tundnud, tänu sellele, end kunagi olevat petetud oma pressi poolt. Meil oli aga asi just vastupidine.

Lõppude lõpuks hakkas meie sõdur arvama, et kogu meie ajakirjandus on – "lakkamatu vale". Vaat´, milline oli selle tulemus, et propagandaasjandus anti eeslite või lihtsalt "võimekate tegelinskite" kätte, mõistmata, et sellisele tööle oleks tulnud panna kõige geniaalsemad inimpsühholoogia asjatundjad.

Sõduripsühholoogia täielik mittetundmine viis selleni, et Saksa sõjapropaganda muutus selle näidiseks, mida pole vaja teha.

Kuid vahepeal oleksime me võinud vaenlaselt selles suhtes paljugi õppida. Oli vaid tarvis eelarvamusteta ja lahtiste silmadega jälgida seda, kuidas nelja ja poole aasta jooksul, vähendamata oma pingutusi ainsakski minutiks, tagus vastane väsimatult ja oma jaoks hiigelsuure eduga ühte ja samasse punkti.

Kuid kõige hullemini saadi meil aru sellest, mis on igasuguse eduka propagandategevuse esmaseks eelduseks ja nimelt, et igasugune propaganda peab printsipiaalselt olema üle maalitud subjektiivse värvinguga. Selles suhtes meie propaganda, – ja seda seejuures ülevaltpoolt tulnud initsiatiivil, – patustas juba alates sõja esimestest päevadest niivõrd palju, et tõepoolest tuleb eneselt küsida: aitab, kas siis need asjad seletuvad rumalusega!?

Mida me ütleksime näiteks plakati asjus, mis peaks reklaamima üht kindlat seebisorti, kuid mis hakkaks seejuures sisendama massile mõtet, et ka teised seebisordid on küllalt head.

Parimal juhul me ainult vangutaks pead sellise "objektiivsuse" tõttu.

Kuid see kehtib ju ka poliitilise reklaami kohta.

Propaganda ülesanne ei seisne, näiteks, mitte selles, et üksipulki kaaluda, kuivõrd õiglased on kõikide sõjas osalevate poolte positsioonid, vaid selles, et tõestada iseoma erakordset õigsust. Sõjapropaganda ülesanne seisneb selles, et lakkamatult tõestada iseoma õigsust ja üldse mitte selles, et otsida objektiivset tõde ja levitada doktriinselt seda tõde massidele isegi neil juhtudel, kui see

tuleb vastasele kasuks.

Suureks printsipiaalseks veaks oli küsimuse ülesseadmine sõjasüüdlaste kohta selliselt, et süüdi pole üksnes Saksamaa, vaid ka teised maad. Ei, me oleksime pidanud väsimatult propageerima seda mõtet, et süü lasub tervikuna ja eranditult vastastel. Seda oleks tulnud teha isegi sel juhul, kui see poleks vastanud tegelikkusele. Kuid seejuures polnud Saksamaa ka tõepoolest süüdi selles, et algas sõda.

Mis siis juhtus sellise pooliklikkuse tulemusel.

Ei koosne ju rahvamiljonid mitte diplomaatidest ja mitte elukutselistest juristidest. Rahvas ei koosne inimestest, kes on alati võimelised tervelt mõtlema. Rahvamass koosneb inimestest, kes sageli kõhklevad, looduselastest, kes kergesti kalduvad kahtlustesse, lähevad ühest äärmusest teise jne. Kui me lubasime kasvõi ainult kahtlusevarjulgi langeda oma õigsusele, oli sellega loodud juba terve kahtluste ja kõhkluste kolle. Mass osutub juba võimetu olevat otsustama, kus siis lõppeb vastase vale ja kus algab meie oma ebatõde. Meie mass muutub sel juhul usaldamatuks, eriti, kui meil on tegemist vastasega, kes nüüdsest ei korda enam selliseid rumalaid vigu, vaid taob süstemaatiliselt ühte ja samasse punkti ja ajab ilma igasuguse kõhkluseta kogu vastutuse meie kaela. Mis on siin siis üllatavat, kui lõppude lõpuks meie oma rahvas hakkab vaenulikku propagandat uskuma enam, kui meie enda oma. See häda muutub veelgi hullemaks, kui asi on rahvas, kes juba selletagi allub kergesti “objektiivsuse” hüpnoosile. Sest meie, sakslased, oleme ju selletagi harjunud kõige rohkem mõtlema sellest, kuidas mitte põhjustada vastase suhtes mingit ebaõiglust. Me oleme hakanud selliselt mõtlema ka neil juhtudel, kui oht on väga suur, kui asi seisneb otse meie rahva ja riigi hävitamises.

Pole viga, et üleval mõisteti seda teisiti.

Rahva hing paistab mitmes suhtes silma naiselike joontega. Kaine mõistuse argumendid mõjuvad talle vähem, kui tunde argumendid.

Rahva tunded pole keerulised, need on väga lihtsad ja ühesugused. Siin pole kohta eriti peenele diferentsiatsioonile. Rahvas ütleb “jah” või “ei”, ta kas armastab või vihkab. Tõde või vale! Õige või ebaõige! Rahvas arutleb sirgjooneliselt. Temal puudub pooliklikkus.

Seda kõike mõistis Inglise propaganda kõige geniaalsemal viisil, mõistis ja – võttis arvesse. Inglastel ei olnud tõepoolest midagi poolikut, nende propaganda ei saanud külvata mingeid kahtlusi.

Inglise propaganda mõistis suurepäraselt laiade masside tunnete primitiivsust. Selle hiilgavaks tunnistajaks on Inglise propaganda “Saksa õuduste” asjas. Sel teel lõid inglased lihtsalt geniaalselt eelduse oma vägede kindlameelsuseks rinnetel isegi inglaste kõige raskemate lüüasaamiste korral. Samavõrra suurepäraseid tulemusi saavutasid inglased enda jaoks omapoolse mõtte väsimatul propageerimisel, et sakslased on üksinda sõjasüüdlased. Et taolist jultunud valet jäädaks uskuma, oli seda tingimata vaja propageerida just nimelt kõige ühekülgsemal, jõhkramal ja pealetükkivamal kombel. Ainult niiviisi võidi mõjutada laiade rahvamasside tundeid ja ainult niiviisi võisid inglased

saavutada seda, et sellesse valesse usuti.

Kuivõrd efektiivseks osutus see propaganda, on näha sellest, et taoline arvamus valitses vastase leeris mitte et ainult tervelt neli pikka aastat, vaid et see imbus ka meie oma rahva südamesse.

Pole midagi üllatavat selles, et saatus ei kinkinud meie propagandale sellist edu. Juba meie propaganda sisemine kahesus kandis endas impotentsuseidu. Meie propaganda sisu ise tegi juba algusest peale vähetõenäoliseks, et taoline propaganda avaldab meie massidele vajalikku mõju. Ainult hingetud mannekeenid võisid eeldada, et sellise patsifistliku veenire abil saab innustada inimesi minema surma võitluses meie asja eest.

Lõpptulemuseks osutus selline õnnetu “propaganda” mitte et ainult kasutuks, vaid otse kahjulikuks.

Isegi siis, kui meie propaganda sisu oleks olnud täiesti geniaalne, ei oleks ta suutnud edu saavutada, kuna oli unustatud peamine, keskne eeldus: igasugune propaganda peab piirduma vaid väheste ideedega, kuid see-eest neid lõputult kordama. Järjekindlus ja sihikindlus on siinjuures peamiseks eelduseks edu saavutamisel, nagu ka, muide, paljudes muudes asjades siin ilmas.

Just nimelt propaganda osas peab kõige vähem kuulda võtma esteete või blaseerunud intelligente. Esimesi ei tohi kuulda võtta seepärast, et siis, väga lühikese aja jooksul, nii propaganda sisu kui ka vorm osutuvad mittekohaseiks masside vajadustele, vaid kabinetipoliitikute kitsaste ringkondade vajadustele. Teiste häält on ohtlik kuulda võtta juba sellepärast, et olles ise ilma jäetud tervetest tunnetest, otsivad nad järjekindlalt uusi teravaid elamusi. Need härrased tüdinevad lühima aja jooksul kõigest. Nad otsivad järjekindlalt vaheldust ja on täiesti võimetud kas või minutiks mõtlema sellele, kuidas tunneb ennast lihtne ja loomulik rahvahulk. Need härrad on alati esimesed kriitikud. Läbiviidav propaganda ei meeldi neile ei sisu ega vormi poolest. Neile näib kõik liialt vananenuna, liialt šabloonsena. Nad otsivad aina midagi uut, erisugust. Selline kriitika on – tõeline nuhtlus, ta segab tõeliselt edukat propagandat, mis oleks võimeline võitma tõelisi masse, igal sammul. Kui vaid propaganda organiseerimine, tema sisu ja ta vorm hakkavad joonduma nende küllastunud intelligentide järgi, hajub kogu propaganda laiali ja kaotab igasuguse külgetõmbejõu.

Tõsine propaganda ei eksisteeri mitte selleks, et rahuldada blaseerunud intelligente neis huvi äratava mitmekülgsusega, vaid selleks, et veenda eelkõige kõiki laiu rahvamasse. Massid oma pinnapealsuses vajavad alati märgatavaid ajavahemikke enne, kui nad isegi vaid pööravad tähelepanu ühele või teisele küsimusele. Selleks aga, et masside mälu omandaks kas või täiesti lihtsa mõiste, on seda masside ees vaja korrata tuhandeid ja tuhandeid kordi.

Lähenedes massidele täiesti erinevatest külgedest, ei tohi me mitte mingil juhul muuta oma propaganda sisu ja me peame iga kord selle juhtima ühele ja samale järeldusele. Oma loosungit me võime ja peame propageerima kõige erinevamatest külgedest. Tema õigsust on samuti võimalik erinevalt valgustada. Kuid lõpptulemus peab olema üks ja seesama ja loosung peab muutumatult korduma iga kõne, iga artikli jne., lõpus. Ainult sellisel juhul hakkab meie propaganda avaldama tõepoolest ühesugust ja meeldivat mõju.

Ainult sel juhul, kui me kõige järjekindlamalt, püsivamalt ja pealekäivamalt hoiame seda joont, näeme me aja jooksul, et edu hakkab suurenema ja alles siis võime me veenduda, milliseid imelisi, milliseid otse grandioosseid tulemusi annab selline propaganda.

Iga reklaami edu – ja see kehtib ühesuguselt nii kommertsliku kui ka poliitilise reklaami suhtes – peitub järjekindluses, selle püsivas ja pikaajalises kasutamises.

Ja selles suhtes oli vastaste propaganda otse eeskujulik. Teda aeti erakordse järjekindlusega ja eeskujuliku visadusega. Ta oli pühendunud ainult mõnedele, vähestele, kuid tähtsatele ideedele ja oli mõeldud ainult laiadele rahvamassidele. Kogu sõja jooksul viis vastane vaheaegadeta massideni üht ja sama ideed ühes ja samas vormis. Ta ei hakanud kordagi, kas või pisimalgi määral, muutma oma propagandat, kuna oli veendunud, et selle mõju on suurepärane. Sõja algul tundus, et selline propaganda on oma jultumuses otse arutu, seejärel hakkas ta jätma vaid mõnevõrra ebameeldivat muljet, kuid lõppude lõpuks – kõik hakkasid seda uskuma. Nelja ja poole aasta pärast puhkes Saksamaal revolutsioon. Ja mis juhtus? See revolutsioon laenas peaaegu kõik oma loosungid meie vastaste sõjapropaganda arsenalist.

Inglismaal mõisteti väga hästi veel ühte: et propaganda edu sõltud suurel määral veel tema massilisest kasutamisest; inglased ei säästnud propaganda puhul mingit raha, mäletades, et kulutused kaetakse tulemustega.

Inglismaal loeti propagandat esmajärguliseks relvaks. Vahepeal muutus propaganda meil, Saksamaal, töötute poliitikute ja kõikide nende kurva kuju rüütlite tegevuseks, kes otsisid tagalas sooje kohti.

Vaat´, millega seletubki see fakt, meie sõjapropaganda tulemused võrdusid nulliga.